



ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ДРУШТВЕНИ ХОРИЗОНТИ

ДХ Vol. I

ДХ Број 2

ДХ ДЕЦЕМБАР 2021.

ФАКУЛТЕТ ДРУШТВЕНИХ НАУКА



ISSN 2787-0693

eISSN 2787-1207

УДК 3

У М Е С Т О У В О Д Н И К А

Драгана Трифуновић
КОРАК КА МЕЂУНАРОДНОЈ АКАДЕМСКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

Ч Л А Н Ц И

Љубиша Р. Митровић
НЕКИ АСПЕКТИ КРИЗЕ УНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА,
ПОТРЕБА ДЕМАРГИНАЛИЗАЦИЈЕ ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА
И ОБНОВА УЛОГЕ ИНТЕЛЕКТУАЛЦА ДАНАС

Ангелики Ларда
ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКА ДОСТИГНУЋА ПРВОГ ПЕРОНИЗМА (1946-1952)

Мирко Милетић
АНТИЧКО И ХРИШЋАНСКО НАСЛЕЂЕ У КОМУНИКОЛОГИЈИ

Марија Боранијашевић
СРПСКИ ЈЕЗИК И ЋИРИЛИЦА У СВАКОДНЕВНОМ ЖИВОТУ
И МЕДИЈИМА

Миомир Петровић
ТЕОРИЈА ФРАЈТАГОВЕ ПИРАМИДЕ
И ЊЕНА ПРИМЕНЉИВОСТ НА САВРЕМЕНО НАРАТИВНО ДЕЛО

Никола Божиловић
ЦРНИ ТАЛАС – ПРОМЕНА ЕСТЕТИЧКЕ ПАРАДИГМЕ
И ИДЕОЛОШКОГ (ДИС)КУРСА

П Р И К А З И

Мила Алечковић Николић
ДРЕВНО ОБРАЗОВАЊЕ И ДАНАШЊЕ ПЕДАГОШКО ОСВЕШЋИВАЊЕ

Марија Зотовић Костић
О ЧЕМУ ГОВОРИМО КАДА ГОВОРИМО О ПСИХОЛОГИЈИ СПОРТА?

Маја Димитријевић
ОСАМ ВЕКОВА СРПСКОГ БЕСЕДНИШТВА



ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ
**ДРУШТВЕНИ
ХОРИЗОНТИ**

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТА ГОДИШЊЕ / Vol. I. / БРОЈ 2 / ДЕЦЕМБАР 2021.

Издавач



Факултет друштвених наука
11070 Београд, Булевар уметности 2а
www.fdn.edu.rs

За издавача

др Мирко Милетић, декан Факултета друштвених наука

Главни и одговорни уредник

др Драгана Трифуновић

Уредништво

др Аручелвен Шрирам (Индија), др Мајк Фридрихсен (Немачка), др Себастиан Степин (Пољска),
др Валентина Маринеску (Румунија), др Џон Кери (САД), др Здравко Сорђан (Словенија),
др Предраг Терзић, др Горан Лалић, др Милица Несторовић, др Марко Ђорђевић,
др Ненад Перић, др Срђан Жикић, др Андрија Блануша, др Слободан Петровић (Србија),
др Гијермо де Аро Родригез (Шпанија)

Научни савет

др Хуан Карлос Радовић (Аргентина), др Гиорги Квиникадзе (Грузија), др Маниш Верма (Индија),
др Гунгвер Хервини Сабо (Мађарска), др Јан Полцин (Пољска), др Франсиско Жозе Бернандино
да Силва Леандро (Португалија), др Слободан Пајовић – председник, др Марко Царић,
др Љубиша Деспотовић, др Јован Базић, др Мирко Кулић, др Предраг Капор,
др Мирко Милетић (Србија)

Рецензенти

Сви чланови Уредништва и др Тамаш Тот (Мађарска), др Павел Далке (Пољска),
др Србобран Бранковић, др Зоран Јевтовић, др Драгана Њатовић,
др Весна Милановић, др Биљана Ратковић Његован, др Татјана Миливојевић,
др Љиљана Манић, др Маја Вукадиновић, др Наташа Симеуновић Бајић,
др Борис Лабудовић, др Марија Вујовић, др Ива Шиђанин (Србија)

Секретар уредништва

мср Ана Јевтовић

Лектори

мср Невена Милетић Сарић, српски језик
мр Наташа Катанић, енглески језик

Графички дизајн

Душан Олујић

Штампа

„Donat Graf”, Београд

Тираж

300 примерака

ISSN 2787-0693

eISSN 2787-1207

УДК 3

ИНДЕКСИРАНО У: СЦИндекс/Српски цитатни индекс

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

3

ДРУШТВЕНИ хоризонти: часопис за друштвене науке/главни и одговорни уредник Драгана Трифуновић.
– Вол. 1, бр. 2 (децембар 2021) – . – Београд : Факултет друштвених наука, 2021 – . (Београд: Donat Graf). – 24 cm
Полугодишње. – Друго издање на другом медијуму:
Друштвени хоризонти (Online.) = ISSN 2787-1207
ISSN 2787-0693 = Друштвени хоризонти (Штампано изд.)
COBISS.SR-ID 38326025

САДРЖАЈ / CONTENTS

У МЕСТО УВОДНИКА / INSTEAD OF AN EDITORIAL

Dragana Trifunović

A STEP TOWARDS THE INTERNATIONAL ACADEMIC COMMUNITY 177-178

Драгана Трифуновић

КОРАК КА МЕЂУНАРОДНОЈ АКАДЕМСКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

Ч Л А Н Ц И / ARTICLES

Ljubiša R. Mitrović

НЕКИ АСПЕКТИ КРИЗЕ УНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА,
ПОТРЕБА ДЕМАРГИНАЛИЗАЦИЈЕ ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА
И ОБНОВА УЛОГЕ ИНТЕЛЕКТУАЛЦА ДАНАС 181-192

Ljubiša R. Mitrović

SOME ASPECTS OF THE UNIVERSITY EDUCATION CRISIS,
THE NEED FOR DEMARGINALIZATION OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
AND THE RENEWAL OF THE ROLE OF INTELLECTUALS TODAY 193

Angeliki Larda

SOCIO-ECONOMIC ACHIEVEMENTS
OF THE FIRST PERONISM (1946-1952) 195-212

Ангелики Ларда

ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКА ДОСТИГНУЋА
ПРВОГ ПЕРОНИЗМА (1946-1952). 213

Mirko Miletić

АНТИЧКО И ХРИШЋАНСКО НАСЛЕЂЕ У КОМУНИКОЛОГИЈИ 215-226

Mirko Miletić

ANCIENT AND CHRISTIAN HERITAGE IN COMMUNICOLOGY 227

Marija Bornijašević

THE SERBIAN LANGUAGE AND CYRILLIC
IN EVERYDAY LIFE AND THE MEDIA. 229-239

Марија Боранијашевић

СРПСКИ ЈЕЗИК И ЋИРИЛИЦА
У СВАКОДНЕВНОМ ЖИВОТУ И МЕДИЈИМА 240

Миомир Петровић

**ТЕОРИЈА ФРАЈТАГОВЕ ПИРАМИДЕ И ЊЕНА ПРИМЕНЉИВОСТ
НА САВРЕМЕНО НАРАТИВНО ДЕЛО 241-252**

Miomir Petrović

**THEORY OF FREYTAG'S PYRAMIDE AND ITS APPLICABILITY
TO MODERN LITERATURE 253**

Никола Божиловић

**ЦРНИ ТАЛАС – ПРОМЕНА ЕСТЕТИЧКЕ ПАРАДИГМЕ
И ИДЕОЛОШКОГ (ДИС)КУРСА 255-273**

Nikola Božilović

**BLACK WAVE – CHANGING THE AESTHETIC PARADIGM
AND IDEOLOGICAL (DIS)COURSE 274**

П Р И К А З И / R E V I E W S

Мила Алечковић Николић

ДРЕВНО ОБРАЗОВАЊЕ И ДАНАШЊЕ ПЕДАГОШКО ОСВЕШЋИВАЊЕ

Mila Alečković Nikolić

ANCIENT EDUCATION AND TODAY'S PEDAGOGICAL AWARENESS 277-294

Марија Зотовић Костић

О ЧЕМУ ГОВОРИМО КАДА ГОВОРИМО О ПСИХОЛОГИЈИ СПОРТА?

Marija Zotović Kostić

**WHAT ARE WE TALKING ABOUT WHEN WE ARE TALKING ABOUT
THE PSYCHOLOGY OF SPORT? 295-298**

Маја Димитријевић

ОСАМ ВЕКОВА СРПСКОГ БЕСЕДНИШТВА

Maja Dimitrijević

EIGHT CENTURIES OF SERBIAN RHETORIC 299-300

Белешке о ауторима/Notes about authors 301-308

Упутство за ауторе/Instructions for authors 309-321



Dragana TRIFUNOVIĆ

Faculty of Social Sciences

Belgrade

CONTACT:

dragana.trifunovic@fdn.edu.rs

UDC:
050:3ДРУШТВЕНИ ХОРИЗОНТИ

Type of work:
INTRODUCTION

A STEP TOWARDS THE INTERNATIONAL ACADEMIC COMMUNITY

The Faculty of Social Sciences, the publisher of the Journal for Social Sciences „Social Horizons”, already in the second issue realizes its intention to make this publication visible in the international academic community.

There are two reasons for such an aspiration. Firstly, the results of scientific research, scientific reflections and scientifically based theoretical conceptualizations cannot be limited by national and state borders. Science and scientific knowledge do not belong to social groups, nations and states. On the contrary, they are the property of mankind. And then, „science is not silence.” Every scientifically based idea, hypothesis or claim must be subjected to critical re-examination, which means – acceptance, revision or negation. Especially if we accept the idea that science is not common sense thinking of reality, and that means thinking of the past and thinking of the future, but a smart and patient search for the truth. Although common sense is the beginning of science it is not enough to understand modern society and the ever deeper social changes at the beginning of a new era, that is, the future that has largely begun. Friedrich Engels is right – common sense is acceptable only as long as it is not criticized by intelligent opponents.

Striving to include a wide range of competent scientists from around the world in the preparation of this journal, the Faculty of Social Sciences has invited prominent experts in the field of social sciences to help us in our intention to make the journal a part of the international academic community. Nobody has turned us down. That is why we are grateful to the professors who have accepted to be members of the Scientific Council of the Journal: *Manish Verma* (School of Communication, Amity University, Noida, India), *Juan Carlos Radovich* (Faculty of Philosophy and Letters, University of Buenos Aires, Argentina), *Giorgi Kvinikadze* („Ivane Javakhishvili” Tbilisi



State University, Georgia), *Gyöngyvér Hervainé Szabó* („Kodolányi János” University, Budapest, Hungary), *Jan Polcyn* (Department of Economics, „Stanislaw Staszic” State University of Applied Sciences, Piła, Poland), *Francisco José Bernardino da Silva Leandro* (Institute for Research on Portuguese Speaking Countries, City University of Macau, China).

We would also like to thank the professors: *John Carey* (Fordham University, New York, USA), *Mike Friedrichsen* (University of Digital Science, Berlin, Germany), *Arulchelvan Sriram* (Department of Media Sciences, Anna University, Chennai, India), *Sebastian Stępień* (Faculty of Economics, Poznan University of Economics and Business, Poland), *Valentina Marinescu* (Faculty of Sociology and Social Work, University of Bucharest, Romania), *Zdravko Sordjan* (Alma Mater Europaea, Faculty in Maribor with study centers in Maribor, Ljubljana, Koper and Murska Sobota), *Tamás Tóth* (Department of Business Studies, „Kodolányi János” University, Budapest, Hungary), *Pawel Dahlke* („Stanislaw Staszic” State University of Applied Sciences, Piła, Poland). All of them have accepted to be members of the Editorial Board from abroad, and at the same time reviewers of scientific papers that we will publish in the Journal.

And last but not least, we thank all the members of the Scientific Council, the Editorial Board and the reviewers from Serbia, without whose support we would not be able to prepare, critically evaluate and publish the journal „Social Horizons”. We owe special gratitude to Professor Slobodan Pajović, Advisor of the Faculty of Social Sciences for International Relations, and Professor Mirko Miletić, the Dean of the Faculty, who have helped us to embark on an „adventure” in the international arena of searching for scientific truth.

But that is not the end.

In the next year, in the June issue of the Journal we will leave its pages to authors from one of the prestigious faculties or universities from Europe and the world. We will leave the December issue to authors from all over the world, including Serbia.

It all starts with the first step.



Љубиша Р. МИТРОВИЋ

Филозофски факултет
Ниш

КОНТАКТ: ljubisa.mitrovic@filfak.ni.ac.rs

УДК: 378.014.5(497.11)

316.663:316.344.32(497.11)

Врста рада:

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: **18. 8. 2021.** ✓

Прихваћен: **1.11. 2021.** ✓

НЕКИ АСПЕКТИ КРИЗЕ УНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА, ПОТРЕБА ДЕМАРГИНАЛИЗАЦИЈЕ ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА И ОБНОВА УЛОГЕ ИНТЕЛЕКТУАЛЦА ДАНАС

Апстракт: У раду се упоредо разматрају неки аспекти кризе образовања и науке у савремености, са посебним освртом на реформу названу „болоњски процес“. Аутор указује на негативне тенденције претеране парцијализације система високог образовања, у форми дициплинарног хаоса и маргинализације друштвено-хуманистичких наука, уместо његове интеграције у ери глобализације.

Критикујући појаву „ишчашене модернизације“ и инструменталне рационалности у савременој цивилизацији, аутор излаже свој пледоаје за демаргинализацију друштвено-хуманистичких наука и реафирмацију позива интелектуалца. У овом контексту, аутор подржава појаву новог часописа *Друштвени хоризонти* у нас, очекујући да ће он израсти у снажан теоријски орган обнове критичког мишљења и развоја грађанске свести у служби јачања партиципативне демократије, одрживог развоја и напретка друштва Србије.

Кључне речи: БОЛОЊСКА РЕФОРМА, ДЕМАРГИНАЛИЗАЦИЈА ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА, ПОЗИВ ИНТЕЛЕКТУАЛЦА, МИСИЈА ЧАСОПИСА.



*Не можемо даље да живимо по старим мерилима...
Образовање и наука су два стуба будућности...
Треба знати гледати напред, суочити се са етичким обавезама
које треба да преузмемо пред будућим генерацијама.*

Федерико Мајор

Свако знање је ништавно, ако нас неће учинити бољим.
Љубомир Недић (1858-1902): „О Сократовој рационалистичкој етици”

О кризи универзитетског образовања и науке и улози интелектуалца

Развој универзитета и факултета, као центара образовања, науке и културе, тече кроз укрштај двају процеса развоја и диференцијације (специјализације, индивидуализације) и универзализације система сазнања (грађења синтеза, нових интегрисаних, мултидисциплинарних и трансдисциплинарних студија) у универзитетским студијама.

Иntenце Болоњске реформе/процеса биле су да се покрене процес глобализације и функционализације образовања на европском простору. Нажалост, у нас се овај процес остварио као стратегија рефеудализације, атомизације научних система и дисциплина на курсеве, уместо грађења система интегрисаних студија и интензивирања мултидисциплинарне и трансдисциплинарне сарадње; на факултетима, универзитетима, у процесима међууниверзитетске научне и међународне сарадње. Стога је неопходно критичко преиспитивање досадашње праксе и отклањање слабости не само у текућој реформи већ системских концептуалних програма/стратегија у области образовања и науке. Треба реафирмисати и модернизовати студијске програме – у правцу *стварања интегрисаних студијских програма и нових образовних профила*. Уместо рефеудализације и подизање нових тврђава на Универзитету, потребно је градити нове мостове у систему перманентног образовања и развоја науке. То је предуслов научног и образовног напретка и васпитања нових генерација.

Својевремено је Ниче поручио: „Нема веселе науке, служба науци је сурова служба Истини... Образовање је највећи капитал и најбоља политика за будућност.” На избор професије утичу бројни фактори. Ми данас живимо у ери нараслих неједнакости и блокираних шанси за многе чланове из ешалона нове генерације. Криза је многе и са дипломама учинила прекобројним и маргиналним. Не треба се поводити за тренутно курентним професијама (адвокати, трговци, менаџери, маркетиншки стручњаци што продају маглу у „друштву спектакла”...). Филозофски факултети и факултети друштвених наука су озбиљне институције друштвено-ху-

манистичких наука у универзитетској заједници *homo academicusa*. Да бисмо обликовали друштво и цивилизацију одрживог развоја неопходна су нам знања из хуманистичких наука тј. кадрови који се образују на филозофским факултетима (од философије, антропологије, социологије, историје, до културологије, психологије и педагогије, хуманистике), али и других друштвених наука (економије, екологије, права, политикологије, дефендологије...)

Иако су данас у „моди“ журналистика, менаџмент и маркетинг, убеђен сам да ће транзициони бродолом наше цивилизације са бројним њеним проблемима изазвати позорност за нова сазнања друштвено-хуманистичких наука, те да ће на тржишту рада порасти потреба/потражња и за професијом социолога. Извесно је да се болести наше цивилизације и проблеми наше епохе и човечанства не могу више „одокативно“ разумети ни тумачити из угла наука „размрвљеног рада“, професионалног идиотизма „спецождерства“, те да ће потреба за социолозима порасти у свету и код нас. „Садашња слика света тражи глобалност. Хуманистички концепт интегралног развоја подразумева строгу примену начела друштвене праведности за све становнике Земље... Човек, као покретач и циљ, у исто време, треба да заузме средишње место у развоју.“ (Мајор, 1991: 70-71) Афирмацији таквог концепта развоја треба да служи, својим професионализмом и етиком позива, нова генерација социолога.

Без обзира на упозорење Питера Бергера о когнитивној патологији у савременој социологији и о њеном „банкроту“, више верујем Пјеру Бурдијеу и његовом пледоајеу о социологији као борилачкој дисциплини и социологу као експерту и ангажованом борцу: у спознаји Истине и актеру друштвених промена да свет буде слободнији и праведнији. (Бурдије, 2019) Таква наука никада не може застарити, ако се отвори према изазовима савремености, њеним кључним парадигмама, и избегне погубним замкама политичке коректности, у борби да свет буде бољи, а људи слободни и срећни. У томе је етика позива социолога/деонтологија научне објективности, друштвене солидарности и хуманизма. На тим узвишеним задацима, социологија и социолози имају шансу да васкрсну као стручњаци у професионалној подели рада и као интелектуалци у савременом друштву. Главна емпиријска слабост у реализацији духа болоњске реформе лежи у томе – јер смо уместо глобализације образовања на делу добили праксу разулареног партикуларизма, парцијализације, тј. разбијања научних система и рефеудализације научне свести, у епохи када нам је преко потребна стратегија „глобално мислити а локално деловати“ (Меклуан). Нажалост, као да је победила поперистичка неопозитивистичка логика, која је прогнала теоријско и методолошко начело дијалектичког тоталитета у развоју филозофског и научног сазнања али и у грађењу стратегија еколошког и социјално одрживог и хуманог развоја друштва и човечанства.

Неолиберални метасоцијални фаталистички дискурс који се планетарно шири, поново је својим импликацијама, у пракси социјалдарвинистички поделио друштва, посвађао науке, образовање и васпитање. Наша цивилизација је дошла у сукоб са природом и човеком. Људи су редуцирани на пуке објекте



експлоатације, постварене ресурсе који су у канцама моћи нових предатора. Џаба нам супертехнолошки напредак кад је он праћен социјалним субразвојем, енормним неједнакостима, дефицитом солидарности и хуманости. То је сигуран знак да путујемо ка цивилизацији, у којој ће човек постати застарео, лутајући зомби, изгубити и слободу; ка новој Орвелијани – „златном добу које је пред нама”, у којој ће доћи до помрачења ума (Лукач), на које је упозорио Џорџ Орвел: „Ако хоћеш слику о будућности, замисли једну чизму како гази људско лице – вечно!”

Главни проблеми науке и универзитета данас јесу уједно и кључни проблеми савременог друштва: потреба преиспитивања и радикалне измене глобалне стратегије развоја и управљања и редефинисање улоге универзитета као капиталног ресурса сазнања али и развоја његове критичке хуманистичко-еманципаторске мисије. Универзитети треба да буду први ешолон еманципаторске борбености и последња оаза критичког отпора ума и слободарске аутономије друштва. Без такве мисије они су пукe радионице за производњу специјалца, равнодушних стручњака и корисних системских идиота. Технократских умова, који су „ковачи лажног прогреса”, потпора одржавања капитализма као безалтернативног система отуђене моћи и даљег поробљавања човека.

Зато нам је неопходна нова научна стратегија и образовна политика, у којој ће на модеран и прогресиван начин бити дефинисани циљеви и приоритети, у чијем фокусу ће бити: солидарни развој и право на образовање за све људе и народе. Оно, што је Фредерико Мајор, бивши директор Унеска, дефинисао као програм и акцију – *Populorum Progressio* – „солидан напредак свих људи и сваког човека”. (Мајор, 1991: 69). Без тога, друштвене неједнакости ће разорити могућности остваривања друштва равноправних шанси у коме ће „слобода сваког појединца бити услов слободе за све” (Маркс).

Друштвено-хуманистичке науке данас нису само у великој дефанзиви и повлачењу у свету, већ и у темељној кризи. Успон неолиберализма, као идеологије тржишног фундаментализма, метасоцијалног фаталистичког дискурса, у коме су раздвојени и супротстављени економија и друштво, политика и друштво, а човек редукован на саисторијски објекат/ресурс, довео је до маргинализације друштвено-хуманистичких наука (до гашења фондова, катедри, одељења, пројеката везаних за друштвено-хуманистичке науке на универзитетима широм света). Насупрот томе, имамо успон техничких, информатичких, природно-научних, медицинских, али и системских правних наука и наука о менаџменту и маркетингу, апологетског јурнализма. Дошло је до потискивања филозофије, историје социологије и хуманистике. Њих замењују прагматичне примењене науке – из области пословне економије, програмирања, кибернетике, информатике, комуникологије, глобологије, као омнибус науке која „гута” садржаје бројних дисциплина.

На овакав агресивни тренд треба одговорити: не повлачењем у себе и за-

тварањем у уске атаре, већ отварањем према изазовима глобализације обрзовања и интернационализацији научних сазнања. Продуктивни одговор се мора тражити проширењем/глобализацијом предмета наука, редефинисањем њиховог програмског оквира (интегрисане парадигме), али и новог предметног и позивног идентитета. Такве интенце и смернице за реформу друштвено-хуманистичких наука предлажу: Имануел Волерстин, Едгар Морен, Жорж Рицер, Зигмунт Бауман, Фредерико Мајор. Ми ценимо и делимо њихове предлоге и иницијативе када је у питању глобализација савремене социологије и потрага за алтернативном социологијом, као критичком хуманистичко-еманципаторском науком и борилачком дисциплином. О томе сам писао у више наврата и пишем као о глобализацији и транзицији савремене социологије, у онтолошком и гносеолошком погледу, у трагању за њеном деонтологијом/позивним идентитетом.¹

Савремена криза није само криза друштва, већ и криза науке, морала/аксиологије и космологије/развојно-цивилизацијског погледа на свет. Она се, стога, не може разумети, тј. дијагностификовати резултатима истраживања из угла жабље перспективе, филозофије ћепенка, специјалитета, професионалног идиотизма. Нити се може лечити палијативним мерама – усавршавањем методолошке технологије и мелемима/суплементима који „лече” симптоме, а не жаришне синдроме болести. Отуда се данас намножило бројних лажних врачева, скрибомана, псеудометодолога и жонглер аналитичара и аниматора, нових абонената и актера пропагандиста/агитпропа у свету медијског спектакла који су Гогољево позоришно „ружно” огледало друштва. Они су модерни инжењери таласа „црне педагогије” и „тровачи” наших душа у друштву спектакла, док је наука, посебно друштвене, инструментализована за сервис апологије моћи, политичке естетизације, проституције јавности. Њена улога је редукована на анестезирање и потискивање јавности, роботизовање и симулакрум кроз нову игру слатких равнодушних робота, игру ботова и блогера у лажној и маркетиншки програмираној индустрији свести, која очарава, а не освештава и свет, тј. човечанство уводи у постмодерну релативност, разарање свести и савести и црну рупу свеопштег хаоса, расула и посрнућа.

Зар нам текућа пандемија ковида 19, па изборни „медијски спектакли” у САД и другде, не говоре не само о темељној кризи и заласку либералне представничке демократије, већ и кризи наше цивилизације, која је постала супертехнолошка, тровачка и трговачка и која је у служби апсолутизације светске моћи капитализма. Уместо да процесе глобализације и транзиције света прати развој морала, солидарности и хуманизма, на делу су процеси субразвоја, раста социјалних и регионалних неједнакости, обнова социјалног питања у 21. веку; нови сурови облици експлоатације и деструкције људских права, рестрикције

¹ Видети о томе у ауторовим студијама: Љ. Митровић, *Геокултура развоја и савремена социологија* (2011), *Универзитет и друштвене промене* (2012), *Увод у студије глобализације* (2013), *Социолошки огледи – прилози социологији савремених друштвених промена* (2013), *Под лупом социолога* (2015), *Социолошке маргиналије на савремене теме* (2019).



радних и социјалних права запослених, раст броја сиромашних, нових облика сегрегације и маргинализације.

Свет је на Титанику, налази се пред новим бродоломом цивилизације. Глобална fuga смрти, оличена у пандемији ковида 19, последње је упозорење човечанству. Логика апсолутизације капитала и хиперпостварене моћи дошли су у сукоб са логиком живота и слободе човека.

Време је за аларм! Да се упитамо, као песник Џон Дон „За ким звоно звони?!”. Али, као да у овом добу спектакла, звонара нема! Касни нови Сократ, пијан је од „кока-коле”, дрема, док Диоген, са упаљеном свећом, трага на Агори за последњим човеком!

Живимо у свету дистопија, које се, нажалост, остварују. Пред нашим очима све је више „Животињских фарми”, актера из „Врлог новог света”, индустрије свести, која трује младеж, а њихови власници су миљеници власти – „полтронске мушице”/улизице центара моћи.

Универзитети школују специјалне, високе специјалистичке умове, а политичке и друштвене науке системску интелигенцију, будуће агенте стабилности. Упоредо са рестаурацијом капитализма на делу су процеси стварања неколико фракција буржоазије. И док се маргинализује радничка класа, услед радикалних промена од другог ка трећем и четвртм развојно-цивилизацијском таласу, горњи слој средње класе се буржуализује – отуда смо суочени са феноменом *интелектуалне буржоазије*, која се као епидемија шири социјалним простором постајући потпорањ владајућег поретка савременог капитализма.

Универзитети данас претежно школују *научно-техничку и системску интелигенцију која се влада по принципу политичке коректности, док је на делу осека интелектуалаца*, који живе за идеје и бораца за опште добро човека и човечанства.

И као што је, за разлику од Манхајма (који пише о *слободнолебдећој улози интелигенције*), Бенда, који је између два рата писао о *издаји интелектуалаца*, данас се пише о крају и смрти интелектуалаца као будилника друштва, моралне савести човечанства.

Оваква појава се може разумети/објаснити: структурним развојним факторима, али и инструментализацијом улоге универзитета и кризом културе и политике у савремености.

Својевремено су Хабермас и Ричард Ливингстон писали о нашем добу као *цивилизацији средстава без циљева*. То је време инструменталне рационалности. Снажне подређености (видљивим и невидљивим силама моћи нових идеологија, и аутоцензуре) прагматичној логици продуктивизма, потрошње и политичке коректности. Снагом ових „канци” социо-културне детерминације обликована је данас улога универзитета и друштвено-хуманистичких наука... Ово је време када су капитал и моћ подредили знање. У оваквом контексту у успону су слојеви и категорије – специјалистичког ума, техноменаџерства и си-

стемске интелигенције (функционално корисних идиота, а људски равнодушних), док је настала осека критичког духа интелектуалаца, опадање и потискивање критичког мишљења – производње нових идеја, визија, алтернативних пројеката. Марионетске елите и политичка олигархија хране се, експертизама, из центра глобалне моћи (ММФ, Светске банке, Светске трговинске организације, НАТО, Светске здравствене организације, које су приватизоване...). На делу је преписивачко-компилаторска школа у политици, а неоколонијални дух све више осваја наше универзитете, образовање и науку.

Отуда се у друштвено-хуманистичким наукама у нас намножило премного „полуинтелектуалаца“ (С. Јовановић), тј. присталица ове псеудоинтелигенције, без срца и духа, „ковача лажног прогреса“, који ништа не преиспитују, већ помажу градњи лажног Вавилона, новог „врлог света“, одлажући тиме да се друштво и човечанство освести и суочи са својим правим проблемима и одговорностима.

Интелектуалци су данас насушно потребни савременом друштву и човечанству, као критички и духовни будилник, који у име ума, слободе и правде алармира – савест јавности и мобилише на отпор и борбу за одбрану моралности и хумане визије будућности, у трагању за излазом из кризе и претеће апокалипсе са којом се суочава наша цивилизација – то је категорички императив интелектуалног позива данас, заветна је порука Загорке Голубовић, те хероине критичке мисли у нас.

Отуда поентирам: без интелектуалаца (како је писао Морис Мерло Понти чији идентитет није ограничен и обележен професијама, већ сензибилитетом и акционалношћу: да се боре за јавно/опште добро), свет/човечанство је осуђено да живи у тами. Интелектуалци, попут Прометеја, краду ватру од богова (отуђених центара моћи) да би људима/човечанству осветљавали пут слободе! Они су она Сократова, Будина и Гандијева светиљка – критичког ума отпора, побуне и борбе за слободу, хуманизацију друштва и достојанствен живот човека. Без њихове мисије свет би се окаменио у равнодушности професионалних идиота, постварио/роботизовао, доживео усуд, пад у ново ропство. Њихов аларм („сигнална светла“, Бурдије) звоне на узбуну: да само развојем критичког ума и усправним ходом грађанство може очувати душу човечанства у борби да изнова шири хоризонте слободе, хуманизма и напретка.

О критичкој мисији часописа као теоријских органа развоја грађанске самосвести

Србија је данас суочена са ургентном потребом критичког преиспитивања праксе и домета остварених у реформи под именом болоњски процес и глобализације образовања, као и доминантне стратегије развоја и управљања у контексту савремених процеса евроинтеграција и регионализације Балкана. Од способности да рационално одговори на овај изазов зависиће њен напредак и



отварање капија будућности, њена реална лидерска улога у процесима остваривања пројекта „отворени Балкан” и реафирмације суштине лозинке „Балкан, балканским народима,, у савременим условима борбе за одрживи развој, мир и безбедност у региону, Европи и свету.

Одговорност је Српске академије наука, Универзитета, као заједнице *homo academicusa*, да ангажовањем својих елитних научних потенцијала, помогну развијању како делотворне стваралачке критике актуелних проблема неолибералне транзиције, тј. стратегије развоја и управљања и система образовања, као и стварању рационалних претпоставки за изграђивање модела развоја и управљања капиталним ресурсима и формулисања алтернативних нових пројеката могућих јавних политика у служби оптималног развоја Србије у контексту савремених процеса системске транзиције и глобализације света. Наравно, темпо и ритам ових трансформација зависиће не само од способности организације унутрашњих националних актера, већ и геостратешких промена у ширем окружењу, а пре свега у Европи. Од спремности да Евроска унија и сама мења свој модел развоја, да се одлучније критички растаје од неолибералног англосаксонског модела развоја и модернизације и реафирмише вредности социјалдемократског пројекта друштвеног развоја, који је њена идентитетска душа, срце њеног напретка, интеграције, хуманизације и еманципације.

Уз очување националног културног идентитета, Србија се мора одлучније отворити према модернизацијским пројектима у технологији, економији и систему управљања, ако жели да се брже развија и изађе из садашњег стања субразвоја, зависног друштва периферног капитализма. Садашња стратегија неолибералног развоја, уз кључни ослонац на стране инвестиције, директно је увела у неоколонијалну зависност од крупног капитала, стварајући од ње сателитску земљу компрадора, тајкуна и олигарха. Висока економска зависност од страног капитала, не само да угрожава њен економски суверенитет, него ће је, пре или касније, увести у шири контекст зависности у области безбедности и угрозити очување њене неутралне спољне политике. Стога се, подвлачим, та стратегија и економска политика развоја мора најстудиозније преиспитати, редефинисати и изменити. Нови модел друштвено-економског развоја земље мора бити ослоњен превасходно на домаће компаративне предности (природне ресурсе и домаћу памет) и на нову организацију рада и управљања која треба да изрази социјалдемократски пројекат јединства рационалне и хумане организације, акционарства запослених, партиципативне демократије и професионални менаџмент, уз најширу сарадњу са елитним кадровима са наших научних института и универзитета, као и уз помоћ наше, нове колоније српске интелектуалне дијаспоре, чије знање и друге потенцијале, треба укључити у локални, регионални и национални развој и препород Србије.

Криза и залазак представничке партијске демократије манифестује се кроз бројне форме: од маргинализације улоге парламентаризма и фетишизирање улоге извршне власти, до инструментализације судске власти и медија, и ширења популизма и култа страначких вођа, као спасиоца државе и нације. На

овом фону дошло је од експанзије феномена отуђења политике од грађана и друштва, приватизације и криминализације институција државе у функцији клијентелистичких страначких интереса и моћи олигархијских група политократије. Критичка политикологија и социологија моћи треба да демистификују право лице и суштину ових процеса „кварења” власти и упозори на аксиоматске поруке: да апсолутна власт апсолутно квари, као и да *апсолутизација сваке страсти* (па и воље за неконтролисану моћ), *пре или касније*, води у ништавило (А. Хаксли). Наравно, последице такве владавине плаћају народ и грађани. Стога, демократска друштва, изграђују институционалне бране у свој поредак против сваког вида приватизације и самовоље, штитећи тиме грађане, друштво, па и саму правну државу, од сваке врсте узурпације и злоупотребе власти од олигархијских група. Један од ефикасних механизма те одбране јесте и *развој партиципативне директне демократије*, са снажном локалним и регионалном самоуправом, као противтежом сваком виду централизације и бирократизације.

Формирање нових факултета и универзитета друштвених наука у нас, каквих узорних данас има на Западу и Истоку, на којима би се студирале, поред фундаменталних друштвено-хуманистичких наука, модерне науке: глобологија, мондологија, екологија, културологија, конфликтологија и култура мира, комуникологија, футурологија, допринело би не само унапређењу образовања, демократизацији друштвених наука у нас и унапређењу научне свести, већ и формирању демократске политичке културе за активну партиципацију грађана у јавном животу савременог друштва.

Афирмацији такве образовне културе и развоју критичке грађанске свести, у служби развоја науке и демократског преображаја друштва и еманципације човека, могу и треба да допринесу *нови часописи*. У њима би се презентовали резултати истраживања из друштвено-хуманистичких наука и кроз перманентну теоријску дебату проблематизовала кључна питања развоја савременог српског и светског друштва у транзицији; проблеми одрживог развоја и управљања, регионализације, дијалога и конвергенције савремених цивилизација и културе мира и безбедности и опстанка у будућности човечанства. Али и животно питање нове младе генерације, њеног образовања и васпитања, запошљавања, социјалне мобилности и активне партиципације у изграђивању демократског друштва и преузимање одговорности за сопствену будућност и будућност Србије.

Изазован назив новог часописа – *Друштвени хоризонти*, какав недостаје у нас, под условом да се уредништво држи суштине платформе имена које обавезује. Јер, имена часописа су попут подигнуте заставе и смероказа – они мобилишу истраживаче и писце, као своје сараднике, да у духу одабране синтагме назива часописа трагају за истином, као дијагнозом проблема, али и формулисању и алтернативних пројеката њиховог разрешавања. То је данас, тим пре значајно за земље у транзицији, које следе неолиберални модел као стратегију развоја без социјалне одговорности. У којима је, у име фетиша тржишта и профита, потиснуто, поробљено и изгубљено друштво, људска друштвена со-



лидарност и слобода, као универзалне вредности и драгоцени појмови који су прогнани и које треба изнова откривати и проблематизовати, ољудити и за које се треба са поносом борити.²

Живимо у постмодерно доба „швиндлераја” и „ковача лажног прогреса”, док се под фирмом „отвореног друштва” у пракси друштво изнова дели, дехуманизује, а човек поробљава. Стога, треба изнова трагати за истином о свету у коме живимо, откривати могуће хоризонте хуманизације друштва и еманципације човека; борити се за њихову будућност. Отуда *назив новопокренутог часописа делује мобилишуће и обавезујуће*. Његово име не сме изневерити наде читатеља, јер друштва која су без хоризонта и алтернативе су поробљена, изгубљена, блокирана и мртва друштва.

Најпознатији српски песник друге половине XX века, Бранко Миљковић је певао „После свега треба открити цвет наде / Будућност је ту, само је треба препознати и за њу се борити / Мудрости, наше зоре касно свићу! Треба вратити веру у идеале еманципаторске борбе нових генерација које долазе.

Да ли ће нови часопис пробудити нове наде, распламсати нове ватре оптимизма и слободарства или ће бити нова маска у маркетиншкој маскаради и медијском играказу стабилоратског позоришта? Време је најстрожи пресудитељ и правичан. У вези с тим, рече Хегел, да се истина открива на крају пута, те да нема веселе науке, а служба њојзи је сурова служба (Ниче).

Да ли ће нас ова новоподигнута застава водити слободи или ништавилу, на решету времена, нове генерације ће рећи своје – шта је чије.

Живимо у ери потрошачког „друштва спектакла” и инструменталне рационалности и доминације метасоцијалне парадигме фаталистичког дискурса (која је човека и друштво редуковала на пуки објект техничке манипулације). Стога и покретање часописа *Друштвени хоризонти* представља прогресиван чин, који радује. Управо онако како је Џорџ Орвел поручио: „У друштву обмана свако откриће истине делује као револуција!”

Наравно, часопис ће успети у својој мисији само ако доиста буде фокусиран на истраживање кључних друштвених проблема и развојних хоризоната савремености и будућности која је почела, јер ће привлачити пажњу нових младих генерација у њиховим трагањима за путевима наде, напретка, хуманизације друштва и еманципације човека, уместо да служи новим компрадорима и елитама стабилоратске за легитимисање њиховог поретка моћи и status quoа. У супротном, убрзо ће увенути као леп пролећни цвет. Но, за сада, гледајмо напред са оптимизмом.

Надамо се да ће новопокренути часопис оправдати срећно одабран назив и својим резултатима, допринети и развоју научне мисли и културе у нас у трагању за алтернативним путевима демократског развоја друштва Србије и будућности човечанства.

Поглед у будућност

У савремености се формирају моћне производне снаге које ће одредити будућност човечанства. У најразвијенијим земљама света пролетеријат замењује когнитаријат као носилац нових производних снага. У њима се, на основу стваралаштва „крилатих памећу“, тј. нове меритократске елите, формира умрежено „друштво знања“, које полаже основе за настанак нове цивилизације будућности – асоцијације слободних произвођача. Са њом ће човечанство, као заједница равноправних грађана и народа, учинити епохални искорак из „царства нужности“ у „царство слободе“. О тој формацијској смени, као великој глобалној структурној и системској промени, која је део Марксове визије развоја друштва и човечанства, данас пишу бројни аутори: од Тофлера до Волерстина и Дракера и Тони Негрија. Остварење ове посткапиталистичке алтернативе, неће се догодити у исто време и на исти начин на свим меридијанима наше планете, нити по пуком технолошком аутоматизму, већ ће то бити дело плуралистичког мноштва актера (А. Негри) и реализоваће се у форми бројних антикапиталистичких реформи и нових облика ненасилних социјалних револуција.

Искуство од три деценије транзиције без социјалне одговорности на Балкану открило нам је право лице капитализма периферије и дисфункционалност вишепартијске демократије која се извргла у *демократију без народа* (Диверже). На делу су процеси експанзије кризе институција представничке демократије, отуђења политике и партија од реалних интереса грађана. Суочени смо са феноменом заробљене и приватизоване државе и потиснутог цивилног друштва. Стога изнова треба открити друштво и одробити државу, истражити нове хоризонте друштвених борби и редефинисати стратегију деловања нових актера за посткапиталистичку алтернативу. У вези са трагањем за алтернативним пројектом трансформације друштва амерички социолог Имануел Волерстин пише: „Очајнички нам је потребно да истражимо алтернативне могућности за остварење историјског система који би био стварније разборит, да заменимо помахнитао и умирући у коме живимо. Управо ту социологија може да одигра улогу, али само социологија која одбија да раздвоји трагање за истином од трагања за добротом.“ (Волерстин, 2004: 91-92) На овом фону борбе за делотворну непосредну демократију народа/грађана за грађане и нови часописи, као органони критичке свести и мобилизације грађанске јавности, могу одиграти прогресивну улогу у демократском преображају друштва. У изграђивању правне и социјалне државе, која је под контролом друштва и у којој политика није судбина над појединцима и народом, већ инструмент удружених грађана у рационалном и демократском управљању одрживим развојем.

Наравно, темпо, брзина, квалитет и исход тих развојних и еманципаторских процеса, у савремености зависиће од моралног улога и друштвене борбености нових генерација да стварају и мењају нов свет, на стратегији еколошки одрживог развоја, конвергенције различитих култура и цивилизација, културе мира, социјалистичке хуманизације друштвених односа и еманципације човека/човечанства.



Будућност ће бити њихово дело. Њени актери – ствараоци су млади, нова генерација произвођача и когнитаријата или како Драгољуб Јовановић пише, у постхумно објављеном делу *Размишљање о моралу*: „*Ти будући су међу нама, само их треба видети, примити и завоleti!* Ако нису бољи од нас, млади нису ни гори, сигурно су интелигентнији, лакше схватају у лету туђа искуства, брже се прилагођавају новинама. Ако им не верујемо из начелних разлога, добро је да их храбримо прописујући им особине које желимо да стекну.” (Јовановић, 2021: 1057) Овај наш први доктор социолошких наука и хуманистике, са дипломом са Сорбоне 1923. г. заветно нам поручује: „Наш *Доситеј* нас учи да гледамо у светлост будућности... Ваља се мало и усудити и почети мислити (онако) како ће људи за сто година и после нас мислити.” (Исто)

Управо новопокренути часопис *Друштвени хоризонти*, у овој перспективи плуралистичког антидогматског критичког мишљења, има шансу да се афирмише као ангажован теоријски орган новог мишљења и нове генерације од чијег стваралаштва зависи будућност Србије. Он ће у томе успети само ако креативно одговара на изазове савремености, окренут хоризонтима будућности. Онако како је Борислав Пекић поручио „Зашто треба гледати напред, а не назад”. Јер, они који ће дати прави суд/оцену о нашем делу, су деца и грађани будућности.

Пожелимо му дуг и успешан лет на том изазовном путу: откривања нових перспектива за нове генерације, поруком Виктора Игоа, да *нема ничег јачег од идеје чије је време наступило*. Уместо медијског спиновања и стабилоратских манипулација, откривајмо нове друштвене хоризонте развоја. Јер се, у супротном, нове генерације неће задовољити дугим маршом кроз институције (Р. Дебре). *Ко не слуша песму, слушаће олују!*



ЛИТЕРАТУРА



1. Бурдије Пјер (2019): *Сигнална светла I-II*; Београд: ЗУНС.
2. Волерстин Имануел (2004): *Опадање америчке моћи*; Подгорица: ЦИД.
3. Јовановић Драгољуб (2021): *Размишљања о моралу*; Београд:
4. Службени гласник.
5. Куљић Тодор (2018): *Прогнани појмови*; Београд: Клио.
6. Мајор Федерико (1991): *Сутра је увек касно*; Београд: Југословенска ревија.
7. Митровић Љубиша (2019): *Социолошке маргиналије на савремене теме*; Нови Сад: Прометеј.
8. Митровић Љубиша (2012): *Универзитет и друштвене промене*; Врање: Учитељски факултет.

SOME ASPECTS OF THE UNIVERSITY EDUCATION CRISIS, THE NEED FOR DEMARGINALIZATION OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES AND THE RENEWAL OF THE ROLE OF INTELLECTUALS TODAY

Abstract: The paper compares some aspects of the crisis of education and science in modern times, with special reference to the reform called the „Bologna Process”. The author points out negative tendencies of excessive partialization of the higher education system, in the form of disciplinary chaos and marginalization of humanities and social sciences, instead of its integration in the era of globalization.

Criticizing the emergence of „distorted modernization” and instrumental rationality in modern civilization, the author presents his commitment for the demarginalization of humanities and social sciences, and the reaffirmation of the vocation of the intellectual. In this context, the author supports the emergence of a new journal „Social Horizons” in our country, expecting that it will grow into a strong theoretical body for renewing critical thinking and developing civic consciousness in the service of strengthening participatory democracy, sustainable development and progress of the Serbian society.

Keywords: BOLOGNA REFORM, DEMARGINALIZATION OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES, THE VOCATION OF INTELLECTUALS, THE MISSION OF THE JOURNAL.



Angeliki LARDA

Department of Spanish Language and Literature
National and Capodistrian University of Athens

CONTACT: alarda@spanll.uoa.gr

UDC: 323.2(82)»1895/1974»

321.728/74:929 ПЕРОН X.

TYPE OF WORK:

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

RECEIVED: 18. 11. 2021. ✓

ACCEPTED: 1. 12. 2021. ✓

SOCIO-ECONOMIC ACHIEVEMENTS OF THE FIRST PERONISM (1946-1952)

Abstract: Peronism is one of the most conflictive issues in Argentina's history, still generating contrary positions and heated debates. It is impossible to ignore Peronism as one of the counterparts of Argentina's political culture and it is essential to understand it to achieve full knowledge of the twentieth century's Argentina. One of the characteristics of Peronism is the integration and mobilization of popular sectors previously absent from the political scene. By broadening the support base, incorporating industrialists or landowners, encouraging mass unionism and re-organizing the State, Peronism becomes a populist movement. The purpose of this paper is to study Juan Peron's first presidency between 1946 and 1952, focusing on the outcome of his economic and social policies implemented in Argentina.

Keywords: PERONISM, ARGENTINA, PERÓN'S FIRST PRESIDENCY, A NEW MODEL OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT.

Introduction

The world economic crisis unleashed in 1929 implied an international market disruption that had its correlate in the structures of the national economies. On the one hand, the protectionist measures implemented by most European countries and the United States reduced the international exchanges. On the other hand, during the decades before the crisis, major technological transformations had begun to take place. They revolutionized the production processes and the increasing productivity. Thus, the chain production, the division of tasks in the production process and the new technological advances put into foreground the non-existence of consumer markets with sufficient capacity to absorb the new and growing production of commodities. In this sense, Keynesian postulates, and the new interventionist role assumed by both the American state with the implementation of the New Deal and the countries of Western Europe with the development of the welfare state, promoted the creation of internal markets. In this respect, they adapted to new consumption patterns en masse and contributed to overcoming the economic crisis, through redistribution income and some improvements in working conditions. (Kohan, 2013: 7)

In Argentina, this historical moment which inscribed the emerge and rise of peronism, was marked by deep political convulsions, economic and social. The initial trials matured after the economic crisis of 1929, and since then, the necessary institutions for the management of the economy have been established: the Central Bank, the Regulatory Boards, exchange control, tariff systems and funding from the independent state of foreign trade cycles. A federal co-participation scheme was also introduced for resources, which benefited the more poor provinces.

Due to the increase of the state intervention, capital and currency availability are required to invest in industrialization, public and private business capacity, and a certain minimum degree of state efficiency. In addition to these factors, it has been also recognized the need for consolidation of political leadership that manages to represent contradictory interests of social groups.

In general, the concept of populism involves waste of fiscal accounts because of redistribution and preeminence of spending – whether subsidies and social assistance – in the urban sector of the economy; in other words, it supports the unionized workers of the nascent industries, the middle class, along with the subsidy and protectionism towards the national industry. Meanwhile, the rural sector remains unattended. Despite this, the remarkable economic growth and the increasing public spending on social assistance and industrial subsidy were possible thanks to the increase of the prices of agricultural products from 1945 to 1948. Although the economic development focused on industrialization, even in times of boom of

the ISI model (Import Substitution Industrialization), the sector that sustained the economy was agricultural export Di Tella, 1973: 47).

So, by emphasizing spending only – that is, the excessive incentive of domestic demand – accompanied by an absence of tax collection policies, the economy collapses rapidly, and the inflation grows (Ratliff William, 2007: 4). By putting this aspect of the populist economy in perspective, which in the terminal phases of its cycle end up with high inflation rates, the macroeconomic policies of populist governments showed a lack of concern for the consequences regarding the financial account management.

On the other hand, the social justice was also faced: under this motto a local variant of the Welfare State was formed. In this context, the state acted strongly in regulation of social conflict and the application of mechanisms for their agreement (Romero, 2003).

Argentina before Peron

From the last decades of the 19th century until 1915 Argentina recorded a significant economic growth that placed it among the 10 wealthiest countries in the world¹. This occurred thanks to agriculture, especially the modernization of this sector, achieved by the model of intensive application for that period and the modern technology imported from Europe. Indeed, the beef meat production and the expansion of international trade drove the annual growth rate to 3.7 % and as shown in the Table 1 below, Argentina was in a much better economic situation when compared to its neighbors in Latin America and it was even close to the economic features of Canada and Australia.

	1850	1913
Argentina	874	2377
Chile	484	1685
Brazil	901	700
Canada	850	3560

Table 1: „GDP per Capita Growth 1850 -1913 (in 1985 US\$)” 2

However, things changed, when in 1914 immigrant waves, mainly Europeans, altered not only the social structure of Argentina but the labor orientation as well. This happened because the immigrants, whose number reached 1/3 of the country's

1 Poblete Vásquez Mario (2016), 418.

2 (2018): „ARGENTINA SYSTEMATIC COUNTRY DIAGNOSTIC (P164150)”, Documents, World Bank Org., xi.

population, were unskilled regarding manual labor. Additionally, certain restrictions on the international trade were imposed because of the WWI and therefore Argentina's annual growth rates declined to - 0.1%.³

But the Great Depression in 1929 deteriorated the economic conditions worldwide and Argentina was deeply affected due to its economic relations with the rest of the world through international trade. From this time on, the governments adopted protectionist economic policies trying to centralize the control over the state's economy, something that did not change for the next decades.

The decade 1930-1940 „is known as the Conservative Restoration and the Infamous Decade". Not only because of the coups that followed the one led by José Uriburu in 1930, but also because of the external and internal policies of the military governments that were not favorable to the country's best interest. Yet, the industrial growth in the 1930s was rapid and based upon the substitution of imports. In fact, in the period from 1930 to 1939, the percentage of industrial production was increased by 13%.⁴ The explanation for that unexpected industrial growth rate resided in the international economic crisis that caused a reduction of the foreign exchange income and consequently generated problems in the industrial imports.

Therefore the government adopted the policy of Import Substitution Industrialization (ISI). This defensive policy addressed the import restriction obliging the manufacturing sector to grow in order to cover the market's demand. In this respect, small and medium scale enterprises appeared in the suburbs of Buenos Aires and other big cities. However, they lacked qualified working personnel, sufficient capital and advanced machinery equipment. This concentration of manufacturers in big cities was the reason for the big wave of internal emigration that led to the creation of the workers' syndicates which united in 1931 in the General Workers Confederation (Confederación General del Trabajo, CGT). (Salvatore, 2006: 3) In this context, the upper and middle classes saw an improvement in the quality of their life and income, but on the other hand, the working class could not deal with its severe problems and started to organize strikes to defend its rights. Thus, the military governments during the Infamous Decade, in order to avoid strikes, attempted to suppress the workers syndicates by punishing their leaders with imprisonment. These practices from the authoritarian governments' side led to political instability and strengthened the people's desire for the return of democratic elected governments. In such political, economic and social circumstances this wish would be fulfilled by Juan Peron, who assumed the presidency of Argentina in 1946.

3 Ibid.

4 Ibid.

Economic policies of Peron's first administration (1946-1952)

The frame that defined the economic policies of Argentina during Peron's administration was based on the income formation, effective demand, investment, and employment following the Post- Keynesian School according to which both the production and the employment depend exclusively on the spending.

The first aim of Peron's economic strategy was to establish a „semi-closed growth” (Gerchunoff, 1989: 60), with the alliance of the syndicates and the manufacturing sector of the big urban centers. Moreover, it imposed protective tariffs; in other words, the prices of imported goods were increased through taxes. This way, the local products were protected against imported goods. Moreover, it increased the purchasing power of the industrial workers by increasing their salaries on the one side, but on the other, also increased the prices of industrial goods parallel to the prices of the agricultural products. Given that,

- the conditions of the total world trade were improved after WWII,
- a significant amount of stock was accumulated during the wartime,
- the saleable products were easily traded thanks to the elimination of the barriers in the free market activities,

the measure of stimulating the project of non-saleable goods has been proven rather positive for the new government. One of the primary targets of Peron's economic policies was the income redistribution in favor of the workers and the social groups engaged in marginal activities. (Ferrer, 1977: 75) The intention was the participation of the working people in the income generated from the production of goods and services. There were three instruments for reaching this goal:

- the wage policy
- the price control and,
- the exchange rate system.

More specifically, the salary increase had as its counterpart the diminution of the profits and consequently, the debilitation of the investment capacity of the companies. The reason for that was the expansion of the demand due to the amplification of the purchasing power of the workers. Thus, the companies had intensified their production to cover the increase of demand, but without being able, at the same time, to stimulate their investments. The lack of investments in machinery led the manufacturing sector to stagnation; the result was the reduction of employment in the private sector and the simultaneous increase of employment in the public sector.

Between 1945 and 1949 about 25% of the new jobs were created by the state; as a consequence, on one side the influence of the state over the labor force was increased but, on the other hand, the labor in the public sector was not productive and did not generate wealth. Therefore, the result was the increase of the fiscal deficit

through the expansion of the state's expenditure and the inflationary effect. (Ibid)

In May 1946, the Argentine Trade Promotion Institute (IAPI) was created; one of whose main objectives was to administer the governmental restriction of particular imports with the intention of industry protection from the competition. In the course of those years, and from a growing participation of the National Directorate of Military Manufacturing, which was created in 1941, the area of state production began to develop, which included the Mixed Society of Iron and Steel Industry of Argentina (SOMISA) established in 1947 as the part of the National Steel Plan.

In the objectives of the national economy, agriculture played a strategic role. Given that the Argentine Trade Promotion Institute (IAPI) monopolized the foreign trade, the prices of the international agricultural products increased and the banks (which became public since 1946) granted a part of the agrarian surplus in a form of industrial credit to encourage both the dynamic and the more traditional branches of the industrial sector. (Girbal-Blacha, 2000: 3)

In November 1943 a mandatory reduction of 20% in the current price for land-rentals was granted, to cushion the effects of the problematic financial situation of the tenants maintaining at the same time the extension of contracts and the suspension of eviction lawsuits. The Argentine Agrarian Federation was enthusiastic about these measures that brought resolution to the old problem of land possession for those who occupied it and worked it, an initiative promoted since 1944 by the National Agrarian Council, according to the agrarian principles of 1918.

The strategy implemented there, although suggesting an agrarian reform, actually launched, without desiring it, a process of disinvestment in agriculture, since the successive extensions of the lease contracts only caused the non-productive rotation, with the consequent loss of soil fertility and lower yields. Likewise, there was a lesser commitment of tenants and owners to reinvest, even partially, their income in the field, which they could not dispose of freely. The purpose of the ruling party was to maintain the balance between owners, tenants, and exporters, to avoid the erosion of political power and the tension of the whole system. Thus, without economic incentives, the planted area decreased from 27,598,400 hectares in the agricultural year 1946-47 to 23,577,400 hectares in 1950, between 1946 and 1949 the volume of agricultural production declined by more than 10%.⁵

To achieve the objectives of growing agricultural production, to minimize the social conflict and to make possible the redistribution of income in favor of small and medium industry, Peron had two efficient financing instruments: the IAPI and the reform of 1946. The first commercialized agricultural production, buying at minimum prices from the producer selling on a world market and then paying high prices for cereals. The difference generated was the capital that allowed the implementation of a credit policy that, after the financial reform of '46, was adjusted to the objectives set by the state. However, the low prices that IAPI paid rural producers, the extension

5 Ibid.

of leases, the freezing of fees, the fees paid for the lease of fields and the increase of rural wages, distorted agrarian relations and reflected in the decrease of the planted area. At the same time, the positions of the agricultural sector versus the state were divided and varied according to the degree of investment diversification of the rural area. However, part of that deterioration was repaired with the official support that came through the credit granted so that employers and owners could pay for the social improvements agreed by the government and the rural workers. Between 1946 and 1950, the Bank of the Province of Buenos Aires - which had mainly agricultural economic base - provided credits that ranged between US\$ 30,000 and 1,750,000 to major livestock companies and real estate companies of that influential province of Argentina. During that same period, the National Bank of Argentina, from its part, granted agrarian loans ranging between US\$ 400,000 and US\$ 1,000,000 to large landowners. However, the rural sector was not left out. The credits of the banks also favored more than fifty agricultural cooperatives, while the financial support for the purchase of cattle and sheep increased in 1947.⁶

A significant number of prominent companies engaged in grain commerce, obtained credits of up to US\$ 2,000,000 during that time, in which the IAPI consolidated its actions in favor of the national industry.⁷

However, towards 1949-50, the international conditions changed, world agricultural prices fell because of the abundant harvests in Europe, Canada and the United States; thus, a significant deterioration in the exchange terms began to influence the Argentine economy, as shown in Table 2.⁸

Year	Foreign Trade Balance	Exports Volume	Imports Volume
1945	86,5	106,1	44,4
1946	96,0	123,0	81,5
1947	101,3	115,0	162,5
1948	117,6	97,3	165,4
1949	101,0	72,5	116,8
1950	100,0	100,0	100,0
1951	97,2	78,6	114,0
1952	73,3	51,0	82,3

Table 2: „Foreign Trade Balance (1945-1952) in millions of USD”⁹

6 Ibid.

7 Ibid.

8 Ibid, 9.

9 „Economic Bulletin for Latin America”, CEPAL org. Vol.1, No. 1, 1956, 30.

The agrarian sector took advantage of the conjuncture and hardened its claims against the government. On the other hand, the fall in agricultural prices in the world market significantly reduced the high profits obtained by the IAPI. The United Kingdom and the United States remained the main destinations for the exports, but since 1948 the terms of trade had deteriorated, and the economy had suffered the impact. The Argentine economy of the 1950s faced external and internal imbalances.¹⁰ The financial readjustments promoted inflation, which was increasing steadily, as shown in the Table 3 below.

INDICATORS	1947	1948	1949	1950	1951	1952
GDP at cost factors	11.1	5.5	1.4	1.2	3.1	6.6
Marketable GDP	7.4	0.2	6.8	5.6	6.7	10.9
Non-marketable GDP	12.1	6.9	0.1	2.7	2.4	5.8
External terms of trade	137	140	124	122.4	116	90.3
Internal terms of trade	102	96	85	80.6	85.1	72.8
Public sector credits	37.2	31.9	3.5	10.3	22.6	12.5
Private sector credits	30.6	15	4.3	14.4	5.6	1.6
Public expenditures/GDP	23.2	35.4	28.7	26.5	26.1	26.5
Fiscal deficit/GDP	5.8	13.4	9.8	5.5	4.5	5.6
Real interest rate	17.3	14.9	15.9	12.9	24.6	16.8
Inflation	3.6	15.3	23.2	20.4	49	31.2
Total inflationary tax	4.4	4.6	11.5	9.2	10.4	10.8
Private inflationary tax	3.6	3.8	9.2	7.7	8.5	8.8
Trade balance	107	90	160	142.8	304.8	455

Table3., „Economic Indicators of Argentina: 1947-1955” (Gerchunoff, 1989: 62-63)

¹⁰ Ibid.

Social policies and Eva Peron Foundation

The path traveled by policies for social assistance in Argentina was, between 1880 and 1952 long and winding. The conservative liberal elite lived during the last years of the XIX century, in an uncomfortable and conflictive way since the proposals of reformist liberalism were only partially developed and unsystematic. The massive arrival of immigrants, essential for the development of the model economic-political elite, nurtured the ranks of the urban proletariat under conditions of life on the edge of survival. Poverty seemed then an omnipresent danger, stoking the need to transcend the limits of philanthropic charity to develop a true social assistance system regulated by the state itself. (Ross, 1993) On that ground, the social justice constitutes a fundamental principle of Peronism, from 1946 to 1955, during the first and second mandate. The association of Peronism and social justice undoubtedly contributed to maintaining support majority to the movement throughout its years of ban, from 1955 to 1973.

However, the concrete management of Peronism in the field of social welfare has been obscured by the propaganda of Peronists and anti-Peronists: on one hand the former, by making bombastic defenses and on the other the latter, by denigrating and / or denying the achievements of Peronism. In general, well-being consists in the satisfaction of human needs, particularly those relating to food, clothing and medical care. In fact, the way to satisfy the human needs depends on the mode of production and in order to be effective, welfare systems must allow the redistribution of the wealth. Hence, the lower the redistribution goes, the more efficient the system.

Regarding the social policy of Peron's first mandate, it was understood that civil and political rights had to be complemented by social and economic rights. Apart from that, economic security had to be considered a key to political citizenship, while economic misery would imply the impossibility of exercising the same politics. For example, the constitutional right of individuals to be protected in cases of decrease, suspension or loss of their ability to work promotes the obligation of society to unilaterally take charge of the corresponding benefits or to promote mutual aid regimes.¹¹ The 1949 Constitution states that every elder has the right to comprehensive protection, in case of helplessness; it is up to the State to provide such protection, either directly or through the institutes and foundations created.¹² The priority of the government is the re-composition of the lowest pensions and family allowances. The social security benefits account for two things: on the one hand, the redistributive imprint that the government assigned to social security itself and the important role of social security in the redistribution of national income.¹³

11 Constitución Nacional de 1949, Art. 33, inc. 1.7. cited in Dvoskin Nicolás (2017).

12 Ibid, 11.

13 Ibid, 19.

Furthermore, the National Constitution of 1949 contains the statement about the need for special education of rural youth, with agricultural guidance. (Gutiérrez, 1999: 312) Moreover, old feminist desires crystallized in the period - the most important, the feminine vote in 1947 - at the same time as it was incorporated into the ruling movement through the female Peronist party and the Eva Peron Foundation (FEP). Its position that placed it in the interval between being an institution of private law and public interest (as declared by the law of creation) did not make it state. As a Peronist political entity, it had to be governed by the party authority whose principle of order was dictated by Peron. When Congress assigned a budgetary item by law, Peron vetoed that determination because it would imply the entry of the FEP to the state comptroller, which deprived its autonomy and autarky that were essential for its political and social performance. In fact, the FEP gained an enormous political value and orchestrated the development of effective social assistance playing the role of a secondary state agency, destined for this purpose. (Ibid: 313)

The FEP carried out an action in various fronts, such as:

- direct social aid,
- distribution of goods and money through various channels,
- maintenance of an infrastructure of healthcare institutions by redistributing resources obtained through the State and the contribution of the salaried sectors of society.

The historical importance of the enormous work undertaken by the FEP lies in the fact that all their interventions claimed and legitimized the right to social assistance. These are the main works carried out by the FEP:

- 21 hospitals in 11 provinces and a health train touring the whole country.
- 5 polyclinics in Buenos Aires and the Polyclinic for Children.
- 181 stores, with basic consumer items to low prices for families.
- Transit homes for homeless women and children.
- 5 nursing homes, where older adults were assisted.
- University and children's cities.
- More than a thousand schools throughout the country. (Gerchunoff in Damián, 2002)

The home and the family are the center of female activity, while women are seen as biological and social reproductive. Peronism will understand motherhood as a political and decisive role in demographic recovery. Thus, the State will regulate the public sphere, and it will be the public interests of the State that will define private activities. That function was assigned by the State to the female sector of the population and was valid for both urban and rural women. (Ibid: 314)

In any case, the appearance and direct participation of Eva Perón in the political life of Argentina - especially during the first presidential term of her husband General Juan Domingo Peron - was of great socio-cultural significance for the emanci-

pation of women in the hitherto conservative Argentina but also in Latin America. The best confirmation of this thesis is the existence of numerous scientific literature that deals with the historical-political and cultural analysis of Eva Peron and her contribution to Peronist doctrine.¹⁴

Education and public health in the First Five-Year Plan (1947-1951)

Faced with a diagnosis that presented a high percentage of school dropouts and illiteracy, the Peronist government set out to create the necessary means to extend education to all sectors of society. Thus, education constituted one of the central chapters of the First Five-Year Plan (1947-1951). In particular, the Chapter III of the „State Governance” section refers to Education, with two main bills: the one referring to the bases for primary, secondary and technical education, and the one referring to university education. In the first project, a fact to highlight was the creation of the National Education Council, which would be divided into three sections:

1) Primary education;

It was established that Primary education would be compulsory, free – including the provision of supplies and books – and gradual and in places where there were no schools, education would be taught through temporary courses or boarding schools and semi-boarding schools. School attendance would also be facilitated, for example through the availability of means of transport. Through these means the State would guarantee that the population had access to the education.

2) Secondary education and

3) Technical education.

This last item, undoubtedly one of the main pillars of Justice Education, contemplated the creation of three types of schools: Technical Training Schools, Technical Improvement Schools, and Specialization Schools called Higher Technical Schools.

Another very important aspect was that cooperation was established between large companies and the State in order to grant scholarships for technical education in its three degrees. Regarding university education, the creation of the University Statute stands out. It is worth clarifying that one of the great milestones of the Justicialist Work in university matters, the National Workers University (Today Na-

14 On this occasion, only a few key references about Eva Peron will be mentioned: Waldmann, Peter, *El peronismo, 1943-1955*, Ed. Hyspamérica, Buenos Aires, 1981; Torre, Juan Carlos, *Nueva Historia Argentina. Los años peronistas (1943-1955)*, Buenos Aires. Sudamericana, Tomo VIII., 2002; Senén Gonzáles, Santiago, „Eva Perón y las organizaciones sindicales”, en *Todo es Historia*, Buenos Aires: N° 419, Edición Especial: „A 50 años de la muerte de Evita”, 2002; Rubín, Sergio, *Eva Perón, Secreto de Confesión*, Ed. Lumen, Buenos Aires, 2002; ROSANO, Susana, *Rostros y máscaras de Eva Perón*, Ed. Beatriz Viterbo, Buenos Aires, 2006; Ottino, Mónica: *Evita y Victoria*, Grupo Editor de América Latina, Buenos Aires, 1990.

tional Technological University), was included in the Second Five-Year Plan despite the fact that the law that created it was from 1948. (Fonte, 2018: 155-182)

Regarding the health, the general principles embodied in the First Five-Year Plan (Primer Plan Quinquenal) were initiative of the Minister of Health Ramón Carrillo, who laid the foundations for a new concept of the health organization which tended to transform the organization and operation of the public health services system. Regardless of its successes or failures, the care and preservation of the physical and moral health of the population was one of the main goals of the government of Juan Domingo Peron. The provisions of the First Five-Year Plan and the Minister's proposals were the foundations that gave shape to the new health system. The new policy had as its main axis the centralization of the provision of services, promoting the gradual unification of the medical, health and social assistance, so that the National State would take over the provincial health systems. The idea was to achieve a „Regional unit” in which the health plans included even the places most forgotten of the territory.

According to the Minister's conception, two pillars were established:

- The first was the Public Health Organization, which created a Sanitary Code, describing as a general principle the need to provide medical assistance to all the inhabitants of the country, promoting the gradual unification of medical and social assistance.
- The second project consisted of a Construction Plan, habilitation and functioning of the health services and was divided into two parts:
 1. The first, called „Social Assistance”, established the distribution in all the country, by provinces and territories, of general hospitals and urban and rural health, urban centers of specialized assistance, health units and workers' hospitals, trauma centers and work accidents, etc. It also included the aspects of motherhood and childhood, mental alienation, neuropsychiatry, endocrinology, drug addiction and chronic diseases, tuberculosis and leprosy and semi socialization of medicine (institution of the family doctor and open healthcare system)
 2. The second part of the project was a list of the „Institutes of Research and Treatment”, something that constituted further proof of the intention of the government to extend its action to other areas, such as medicine school, work, etc.

This integrating project was also evidenced in the fifty-nine paragraphs that established the bases of the action national, through the Ministry of Public Health. (Hirschegger, 2007: 62-63) Furthermore, the medicine was divided into three types.

1. Care or curative medicine, which considered disease as a fait accompli, generated and developed within the biological sphere of the individual, without the influence of other spheres or origins. This type of medicine was at the time of two classes: horizontal, related to the number of beds per hospital, and vertical, in terms of the services provided by the other healthcare centers.

2. The second type of medicine was health, which considered „the biophysical environment (climate, temperature, germs and parasites) as a direct factor of the disease.
3. Finally, social medicine, which took into account „socio-environmental indicators (unhygienic living, ignorance of hygiene, irrational and insufficient food, unhealthy work), as indirect health factors.”

Without discarding the above, social medicine was considered superior to the others, as it sought the true causes of evils, being also „eminently preventive”. (Ibid: 135-159)

Unionism – strengthening of trade union movement and its influence on socio-political and economic development of Argentina

In 1943, several of the main unions established an alliance with a group of young Army officers, in order to promote the historic program of the Argentine labor movement, from a Ministry of Labor. The alliance was led by Colonel Juan D. Peron who was appointed Director of the Department of Labor a month later and managed to raise the hierarchy of the organization to Secretary of State (December 2, 1943). From the Secretary of Labor, Peron, with the support of the trade unions, developed much of the union program: created the labor courts and enacted the Decree 33.302/43, extending compensation for dismissal of all workers. (Man in Paula, 2009: 29). Thanks to this regulation more than two million people were benefited with retirement. Additionally, the Statute of the Country Pawn and the Statute of the Journalist were sanctioned while the Polyclinic Hospital was created for railway workers; at the same time private employment agencies were prohibited. Technical Schools were created aimed at workers. In 1944, 123 collective agreements that reached more than 1,400,000 workers and employees were signed and in 1945 another 347 for 2,186,868 workers.

Within this framework, a period of high growth for the unions began. In 1949 a new constitution was sanctioned, discussed by the opposition to the Peronist government, which would be repealed by the military coup of 1955. The Constitution of 1949 incorporated in art. 37, for the first time, the rights of the worker in Argentine constitutionalism. Here is a fragment of Peron's speech from the terrace of the Teatro Colón announcing the new labor legislation. (Ibid)

„I finish announcing the most transcendent work of our socially oriented conquests: the Rights of the Worker. Until now, Argentine worker legislation had rested on unstable and indeterminate foundations. A law, not created to constitute its foundation, had been receiving aggregate upon aggregate without succeeding

in structuring a true social legislation. Until our days, the right that workers have to a better life and to a better organization of work and rest has not been stabilized in clear, inconvenient and inalienable principles. Today we give Argentine legislators and jurists the bases on which they will build the future Argentine legislation, to establish, once and for all, as an indelible milestone of justice, the right recognized by the State of individuals”¹⁵

The Constitution of 1949 had also established legal equality between men and women, which was lost when it was repealed in 1955 and it would only be recovered in 1985. (Man in Paula, 2009: 30)

Peronism took advantage of the trends developed by the labor movement in the 1930s that were suitable for its social plan, and at the same time got rid of an „old guard union” with claimed autonomy. Besides, it left behind some leftist militancies, who insisted in alternative approaches. Homogeneity has continued and it has been rebuilt since then from above and from power, taking advantage of State resources: economic, organizational, political. Meanwhile, the communists, socialists, anarchists and trade unionists who did not join Peronism tended to disappear or to perform deeds of political opposition as minority and marginal. The same fate ran the Peronists who tried to maintain their political-union autonomy.

The Peronist victory allowed a transformation of the state. It is true that accelerated changes after 1946 had important precedents, the quantitative development and the strong will for planning induced substantive alterations following the changes made in the period 1943-1946. The labor movement was considered the backbone of the Peronist Party. The unified CGT acquired enormous power. Its affiliates passed 80,000 in 1943, to 1,500,000 in 1947 and 4,000,000 in 1955. It participated in the cabinet meetings while in Parliament, a third of the deputies corresponded to the union branch, which functioned as a bloc. Law 14,250 on Collective Labor Agreements was enacted, consolidating the central role of collective bargaining in labor relations, by establishing that collective labor agreements were binding on all workers, unionized or not. (Ibid.)

The peronization of the working class and a large part of the popular sectors, created, in addition, a visibility of the national state that was not understood only by its bureaucratic and institutional growth. The state as an organic totality became an ob-

15 Ministerio de la cultura argentina: <https://www.cultura.gob.ar/el-decalogo-de-los-derechos-de-los-trabajadores-de-1947-10159/>.

„Termino de anunciar la obra más trascendente de nuestras conquistas de orientación social: los Derechos del Trabajador. Hasta ahora la legislación del trabajador argentino había descansado sobre bases y cimientos inestables e indeterminados. Una ley, no creada para constituir su basamento, había ido recibiendo agregado sobre agregado sin alcanzar a estructurar una verdadera legislación social. Hasta nuestros días no se había estabilizado en principios claros, inconvenientes e irrenunciables el derecho que los trabajadores tienen a una mejor vida y a una mejor organización del trabajo y del descanso. Entregamos hoy a los legisladores y a los juristas argentinos las bases sobre las cuales han de construir la futura legislación argentina, para fijar, de una vez por todas, como un jalón imborrable de la justicia, el derecho reconocido por el Estado de los individuos”. (Fragmento del discurso de Perón desde la terraza del Teatro Colón). (The translation to English is mine).

ject of popular mentality identified with Peron. Additionally, the Peronist labor movement established a special bond with Eva Peron and the Foundation Eva Peron (FEP) was among the most notable and significant institutions of political society.

The Peronist policy towards the unions was dual: moderate coercion and the replacement of the most oppositional unions; and, great concessions to the less militant. Example of measures taken by Peron in the Secretariat: In 1944 the law of payments to holidays was extended to all public holidays; it was regulated on the work of minors and apprentices; it was established that fluctuations in the cost of living should be reflected in wages.

The success of Peronism depended on two main causes: the coercive power it exercised and the internal divisions between the leaders and the base. Although the measures adopted by Peronism did not represent a radical change in the economic structure, they did imply great advances in the conditions of working class labor. Although many authors affirm that there was no ideologization of the labor movement during the period studied, Peronism implied new forms of political and social relations, not only between the state and the unions but also between the workers. In this way, not only was the political scene modified, with the appearance of new actors such as the unions, but also the daily lives of workers in general. (Tifni, 2009: 3) Essentially, the dramatic transformation in the field of political society, although in this area nothing is definitely stable, was the cause that gave Peronism its great effectiveness due to the establishment of its own political society. (Acha, 2004: 199-230)

Final assessments

Peronism managed the popular classes by giving them a degree of effective participation; naturally refraining from social reforms or limiting them so that they were acceptable to the most powerful groups of the society and economy. However, since the country's situation could not provide with the bourgeoisie, that constituted the basis of the European model, peronism had to resort to the popular classes formed as a result of the great internal migration. But this meant more than a simple change of ideologies. With successes and errors, Peronism pursued the class alliance and the social pact under the figure of the third position, equidistant from the extreme positions that dominated the geopolitical scene at that time. With this, Peron's policy was looking for a model to overcome the purely agro-export production matrix, laying the foundations for industrialization. (Germani, 1973: 17)

Peronism was different precisely in the essential fact that it forced to tolerate some effective participation, although limited, in fairness, to gain popular support. The originality of the national-popular regimes in South America resides concretely in the nature of this participation.

In line with the international trends New Deal implemented by Roosevelt in the United States and capitalism in the form of a welfare state in Western Europe after

1945, Peronism relied on an ideology that considered alternative capitalism based on conciliation and harmony between the classes, like it was announced by Peron himself in his speech given in Rosario in August 1944:

***„We want the exploitation of a man by a man to disappear from our country and when that problem disappears we will equalize a little the social classes so that there are not, as I have already said, people too poor or too rich in this country”.
(Cited in James, 2006: 39)¹⁶***

Thus, there was the possibility of building just national capitalism. The reproduction of capitalist social relations of production was compatible with the promotion of equality, since it was possible to achieve harmony between the interests of capital and labor thanks to the intervention of the State. A distinction was made between exploitative and inhuman capital embodied in the international predatory capital and its domestic ally conspiring against the independent development of the country, and a progressive and socially responsible person necessary for the development of the national economy. Hence, Peron's administration considered that it was possible to build national capitalism. Ultimately, the classes had common interests, since both the national capitals as the workers defended the national development.

The Peronist government appropriated the current issues on the international agenda such as development and its association with industrialization, and the working class played a fundamentally role in it, so it was gradually integrated socially and politically. This progressive integration implied the concept of democracy and citizenship when considering not only its formal political aspect that was concretized in the right to vote, but also to broaden its social and economic bases.

The combination of various ideological currents was articulated and it gave way to a discourse on development that emphasized the national and the popular and on „social justice”, which generated a broad consensus on the desirability and the need for development and the inescapable path to industrialization.

In short, Peronism appropriated the current issues on the international agenda, such as development, industrialization and the communist threat, and sought alternatives within the capitalist system itself to face the problems that threatened its continuity. And this made possible the construction of a nationalist economic doctrine in which the national industrialization and the strengthening of the national and regional political position.

¹⁶ „Queremos que desaparezca de nuestro país la explotación del hombre por el hombre y que cuando ese problema desaparezca igualemos un poco las clases sociales para que no haya como he dicho ya en este país hombres demasiado pobres ni demasiado ricos.” [Discurso pronunciado por Perón en Rosario en agosto de 1944]. (The translation in english is mine).



LITERATURE



1. Acha, Omar (2004): „Sociedad civil y sociedad política durante el primer peronismo”; *Desarrollo Económico*, 44 (174), pp. 199-230.
2. Di Tella, Torcuato S. (1973): „Populismo y Reformismo”, *Populismo y contradicciones de clase en Latinoamérica*, Gino Germani Torcuato S. Di Tella Octavio Ianni, Serie popular Era, Ed. Era S.A., México.
3. Dvoskin, Nicolás (2017): „Peronismo y seguridad social: canales, interpretaciones y actores en el camino hacia la justicia social (1943-1955 y 1973-1976)”, *Centro de Estudios e Investigaciones Laborales – Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas (CEIL-CONICET) in Universidad Nacional de Moreno (UNM)*, Argentina, pp. 1-31.
4. Ferrer, Aldo (1977): „LA ECONOMÍA POLÍTICA DEL PERONISMO”, *El Trimestre Económico* Vol. 44, No. 173(1); Published by: Fondo de Cultura Económica, pp. 73-115.
5. Gerchunoff, Pablo (1989): „Peronist Economic Policies, 1946-55”, *The Political Economy of Argentina, 1946-83*; Eds. Guido di Tella and Rudiger Dornbusch, Published by THE MACMILLAN PRESS LTD, London.
6. Germani, Gino (1973): „Democracia representativa y clases populares”, *Gino Germani Torcuato S. di Tella Octavio Ianni Populismo y contradicciones de clase en Latinoamérica*; México: Ediciones Era, S. A.
7. Girbal-Blacha, Noemí (2000): „El cambio de rumbo de la economía argentina peronista (1949-1955). El crédito agrario y los consejos regionales de promoción”, *Círculos*, Año X, Vol. X, N° 20, pp. 1-24.
8. Hirschegger, Ivana (2007): „La medicina asistencial, sanitaria y social peronista”, *Revista de Historia Americana y Argentina*, n° 42, Mendoza (Argentina), U. N. de Cuyo, pp. 57-90.
9. Hirschegger, Ivana (2009): „La cuestión social en el primer peronismo. El Estado y la creación de medios para garantizar los beneficios de educación y salud a la población de los territorios de Mendoza, Avances o retrocesos?” *Anuario del Centro de Estudios Históricos „Prof. Carlos S. A. Segreti” Córdoba* (Argentina), año 9, n° 9, pp. 135-159.
10. Kohan, Paula Beatriz (2013): „El modelo de desarrollo peronista”. *X Jornadas de Sociología*. Facultad de Ciencias Sociales; Universidad de Buenos Aires, Buenos Aires.
11. Poblete Vásquez, Mario (2016): *Populismo. Un análisis histórico y comparado de Argentina, Brasil y Venezuela*, Tesis doctoral, Universidad Complutense de Madrid – Instituto Universitario de investigación Ortega y Gasset.
12. Ratliff, William and Luis Fernando Calviño (2007): „20TH Century Argentina”, *Hoover Institution Archives*, Hoover Institution Stanford University.
13. Romero, Luis Alberto (2003): *La crisis argentina: una mirada al siglo XX* - 1ª. ed.– Buenos Aires: Siglo XXI Editores Argentina.
14. Ross, Peter (1993): „JUSTICIA SOCIAL: UNA EVALUACION DEL PERONISMO CLASICO”, *Anuario del IEHS*, VIII, Facultad de Ciencias Humanas, Universidad Nacional del Centro de la Provincia de Buenos Aires.

15. Salvatore, Ricardo D. (2006). „Stature Growth in Industrializing Argentina: The Buenos Aires Industrial Belt.
16. Tifni, Evangelina (2009). „Peronismo y Sindicalismo durante la década de 1940". *XXVII Congreso de la Asociación Latinoamericana de Sociología. VIII Jornadas de Sociología de la Universidad de Buenos Aires.*

WEBOGRAPHY:

1. Fonte, Leonardo Mario (2018): „La educación media durante el primer peronismo. Matices en torno a los conceptos de Democratización, Adoctrinamiento (1946-1952)", *Prohistoria*, núm. 30, pp. 155-182, Prohistoria Ediciones, <https://www.redalyc.org/journal/3801/380159488006/html/>. Accessed 31/10/2021.
2. Gerchunoff, Pablo y Damián Antúnez (2002): „De la bonanza peronista a la crisis de desarrollo", *Los años peronistas (1943-1955)*. Buenos Aires: Ed. Sudamericana.
3. https://www.fhuc.unl.edu.ar/olimphistoria/paginas/manual_2009/docentes/modulo2/texto5.pdf, Accessed 11/10/2021.
4. Gutiérrez, Talía Violeta (1999): „Enseñanza agrícola, mujer y familia en la política agraria peronista, Buenos Aires, 1946-1955", *Familia y educación en Iberoamérica*, Ed. Pilar Gonzalbo Aizpuru, Colegio de México, 309- 333, 312, <https://www.jstor.org/stable/j.ctvhn09mb.20>. Accessed 3/10/2021.
5. Man, Laura in Paula Dávila(coord) (2009): *Historia del movimiento obrero y del sindicalismo en Argentina*, Ed. Confederación de Educadores Argentinos, Buenos Aires.
6. Ministerio de la cultura argentina: <https://www.cultura.gob.ar/el-decalogo-de-los-derechos-de-los-trabajadores-de-1947-10159/>, Accessed 31/10/2021.
7. James, Daniel (1988): „Peronism and the Argentine Working Class, 1946-1976", *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 30, No. 4 (Winter, 1988-1989), pp. 208-210, Published By: Cambridge University Press. <https://www.jstor.org/stable/166066>, Accessed 30/9/2021.

OTHER SOURCES:

1. „ARGENTINA SYSTEMATIC COUNTRY DIAGNOSTIC (P164150)", *Documents*, World Bank Org., xi. (2018)
2. „Economic Bulletin for Latin America", *CEPAL org.* Vol.1, No.1, 1956, 30.
3. „1916-1950", *XIV International Economic History Congress*, Helsinki, Session 50.

ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКА ДОСТИГНУЋА ПРВОГ ПЕРОНИЗМА (1946-1952)

Апстракт: Перонизам је једно од најконтроверзнијих питања у историји Аргентине, које још изазива супротне ставове и жестоке дебате. Немогуће је игнорисати перонизам као једну од претпоставки аргентинске политичке културе и неопходно је разумети га да би се постигло потпуно познавање Аргентине двадесетог века. Једна од карактеристика перонизма је интеграција и мобилизација народних сектора који су раније били одсутни са политичке сцене. Проширењем базе подршке, укључивањем индустријалаца или земљопоседника, подстицањем масовног синдикализма и реорганизацијом државе, перонизам постаје популистички покрет. Сврха овог рада је проучавање првог председничког мандата Хуана Перона између 1946. и 1952. године, са фокусирањем на исход његове економске и социјалне политике спроведене у Аргентини.

Кључне речи: ПЕРОНИЗАМ, АРГЕНТИНА, ПЕРОНОВ ПРВИ ПРЕДСЕДНИЧКИ МАНДАТ, НОВИ МОДЕЛ ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА.



Мирко МИЛЕТИЋ

Факултет друштвених наука

Београд

КОНТАКТ: mirko.miletic@fdn.edu.rs

УДК: 316.774/776

808

ВРСТА РАДА:

ПРЕГЛЕДНИ РАД

ПРИМЉЕН: 1. 9. 2021. ✓

ПРИХВАЋЕН: 1.12. 2021. ✓

АНТИЧКО И ХРИШЋАНСКО НАСЛЕЂЕ У КОМУНИКОЛОГИЈИ

Апстракт: У раду се указује да најранији теоријски концепти о комуницирању потичу из реторичких учења у античкој Грчкој и Риму, а затим се могу пронаћи у средњовековној хришћанској, патристичкој и схоластичкој егзегези.

Говор и разговор су, као реторичке теме, били у средишту пажње грчких филозофа класичног периода, касније и у Риму, а недоумица да ли добар говорник говори истину или добро говори представља и данас, не само реторички, него и подстицајан комуниколошки проблем. Хроничари истраживања комуницирања примећују да је интелектуалистичко-садржајни правац у античкој реторици извршио и врши утицај на европске комуникологе, сличан оном који реторско-формалистички остварује на главну струју америчких истраживача комуницирања. У средњем веку хришћанство и реторика постале су нераздвојне у проповедништву и молитвама, а тежиште поменуте дилеме премештено је из области етике и логике у сферу догме. У теолошким радовима развијен је читав низ молитвених и проповедничких правила за интраперсонално комуницирање са метафизичким бићима, интерперсонално комуницирање верника и комуницирање свештеника са публиком верујућих људи.

Рад се завршава закључком да је у савремености мало теорија о комуницирању које, макар индиректно, не узимају у обзир реторичке постулате настале у античко и средњовековно доба, „предисторијском” периоду савременог интердисциплинарног истраживања и промишљања људског комуницирања.

Кључне речи: АНТИЧКА ЦИВИЛИЗАЦИЈА, ХРИШЋАНСТВО, РЕТОРИКА, СЕМИОТИКА, ХЕРМЕНЕУТИКА, КОМУНИЦИРАЊЕ, КОМУНИКАЦИОНА СИТУАЦИЈА, КОМУНИКАЦИОНИ ЧИН, КОМУНИКОЛОГИЈА.



У евроцентричној интерпретацији настанка и развоја не само тзв. западне цивилизације, него и цивилизације уопште, уобичајено је да се корени савремене филозофије, науке, уметности и свеколиког духовног стваралаштва траже и налазе у античким друштвима, најпре у старој Грчкој, посебно у класичном и хеленистичком периоду, а потом и у античком Риму, све до коначне поделе ове велике империје на Источно и Западно царство. То, наравно, никако не значи да и друге древне цивилизације (египатска, кинеска, индијска, асирска, вавилонска, јудејска, персијска...) нису дале значајне доприносе целини човековог духовног стваралаштва, али чињеница је да савремени свет почива, нарочито када је о филозофији и науци реч, на сазнајним и вредносним постулатима античке, грчко-римске и хришћанске цивилизације.

Утолико је разумљиво што се и корени најранијих теоријских концептуализација неких од бројних аспеката комуницирања препознају у мишљењима и учењима античких филозофа. Тим пре, ако се има у виду историјска очигледност да су, најпре, бројни хришћански схоластици у средњем веку, а потом и ренесансни уметници и мислиоци, као и просветитељи на почетку новог века, били под извесним, мањим или већим, утицајем античког филозофског и теоријског наслеђа. Оно се може препознати и у значајном броју теорија¹ и модела² комуникарања у савремености – од краја XIX stoleћа до данас.

Античка реторика и комуницирање

Стара Грчка је општи појам за скуп врло специфичних социјалних заједница, грчких градова-држава, односно полиса, који су настајали, трајали и нестајали током 'аксијалног доба' од 800. до 200. године пре нове ере, према Јасперсу

¹Научна теорија се може разумети као епистемолошки заокружени систем чињенично, логички и вредносно аргументованих знања, тј. доказаних и доказивих хипотеза, о одређеном аспекту или аспектима стварности, који је условљен друштвено-историјским контекстом и идејно-филозофским оквиром у којима настаје, једнако као и предметом истраживања и промишљања и научним методом, чија је примена неизбежна претпоставка профилисања сваке теорије. Следствено, теорије о комуницирању су заокружени системи логички, чињенично и вредносно аргументованих знања, тј. доказаних и доказивих хипотеза, о одређеном аспекту или аспектима комуницирања.

²Модел (лат. *modulus*: мера, стандард; образац, план, опис) је физичка (умањена или увећана), иконичка (схеме) и/или вербална (искази/обрасци/формуле) симулација одређеног аспекта стварности (материјалног објекта, система идеја, теорије...). Могуће је успоставити мноштво критеријума за препознавање различитих модела, али је са становишта разумевања модела комуницирања најприхватљивија класификација која садржи две врсте научних модела – сразмерне и аналогне. „У оба случаја модел врши селекцију једног скупа пертинентних обележја предмета који одржава или приказује (...). Сразмерни модел настоји да репродукује форму оригиналног предмета, док аналогни модели настоје да репродукују само апстрактне структуре или системе релација оригиналног предмета” (Еко, 2001: 224). Утолико су сви модели комуницирања аналогни модели и могу представљати полазиште, део или илустрацију одређене, одређених или, чак, свих теорија о комуницирању (тзв. општи модели комуницирања).

(Karl Jaspers) периоду преломних дешавања у настајању основа цивилизације савременог човека (Jaspers, 1953). Поред осталог, њихова специфичност изаржавала се у територијалној скучености, последично, и реалтивно малом броју становника. Простирали су се на пар хиљада квадратних километара и имали од пет до десет хиљада житеља. Разлог за такво организовање класичног античког полиса је уверење савременика, подједнако државника и филозофа, да би територијално ширење полиса и драстично повећање броја становника у градовима-државама довело у питање њихову функционалност у свим областима друштвеног живота. Платон (*Πλάτων*) је сматрао да полис треба да се шири само до границе до које може да допре људски глас, а идеалан број домаћинстава у њему је око пет хиљада (Platon, 1990), док је Аристотел (*Αριστοτέλης*) указивао да је граница развоја града-државе територија која може да буде обухваћена погледом, тврдећи да полис од сто хиљада људи то више није, јер се њиме не може владати (Aristotel, 1984).

„Грцима је био незамислив политички живот заједнице у којој се људи не познају, јер како изабрати неког човека, поверити му јавну функцију ако га не познајете? Како да одлучује скупштина, тај 'колективни разум полиса' ако се на Агори не могу сви окупити? Како да се одлучује ако разговор није могућ, разговор 'свих који се тиче', а тицало се свих. Зато је Грк морао познавати полис, он му је био стално пред очима.” (Мићуновић, 1987: 128)

У полису – на трговима, скупштинама и тржницама, у судским расправама и храмовима – људске интеракције оствариване су интерперсоналним и комуницирањем са различитим публикама. Стога је логично што је комуницирање, у античкој Грчкој, промишљано искључиво као реторички проблем.

„Бављење људском комуникацијом у класичном раздобљу заправо је бављење реториком.” (Reardon, 1998: 28)

Међу грчким реторичарима није било неслагања о телеолошком исходу разговара са себи равним и говора себи равним, дакле житељима полиса који су имали право приступа и говорења у јавној сфери – циљ разговора/расправе или говора/беседе је убеђивање саговорника и/или слушаца у исправност јавно израженог мишљења. Проблем је, међутим, био етички оквир за постављање жељеног степена персуазије, тј. однос између садржаја и форме који се артикулисао питањем да ли је важније *шта* се говори од тога *како* се говори и обратно, при чему се сама вештина говорења (*како* се говори) подразумевала и учила. „Ако желиш да дете живи са боговима, подучавај га филозофији, а ако желиш да живи са људима, подучавај га реторици.” (Сократов ученик Антистен; према Аврамовић, 2008) Давање предности садржају или форми говорења профилисало је два приступа у старогрчкој реторици: реторско-формалистич-



ки и интелектуалистичко-садржајни (Petrović, 1975), односно формално-естетички и логичко-етички (Bogdanić, 1996).

Историјски посматрано, реторика се, и као вештина расправљања и беседништва и као филозофско промишљање те вештине, најпре (од средине V века п.н.е.) развијала у оквиру реторско-формалистичког, односно формално-естетичког приступа, у коме је предност давана вештини расправљања и беседништва, насупротив истинитости реторичког исказа. Један од разлога могао би бити агонистички³ дух који је владао у друштвеном животу античких Грка, још из од времена митско-поетског поимања света. То показује и Хомерова „Илијада“ у којој се Тројански рат објашњава вољом богиње неслоге, раздора и свађе Ериде⁴. Такав дух није афирмисан само у борбама и атлетским такмичењима, него и у духовним, тј. уметничким, филозофским и беседничким надметањима.

„Надметање краљева доводи до рата, и победа се опет слави у бојним играма, а победнике у њима величају и песници и пластичари, који се опет надмећу једни с другима. И тако непрестано све даље, све духовније, један агон изазива други. Борбе у оружју живе и даље у сећању, и придружују се у уметничкој фантазији, митолошкој, епској и пластичној. Пластика ствара борбене групе и поезија разбија своје лирско јединство и развија се у надметање фигура у драми, којим се опет песници надмећу једни са другима и пред судијама. И као мртви јунаци боре се њихови мртви песници – као Ајант и Одисеј боре се Хомер и Хесиод, па Есхил и Еурипид, против других песника и беседника, а ови се опет између себе надмећу у сјајним беседама и говорима на суду и постају учитељи парламентарне и јуристичке вештине у расправљању. А са беседницима и песницима, опет се надмећу филозофи (...).“ (Joëlle, 1921: 105-106).

Најистакнутији заступници овог реторичког правца били су софисти, а њихов најзначајнији представници – Протагора (*Πρωταγόρας*) и, посебно, Горгија (*Γοργίας*). Као путујући филозофи, који нису припадали аристократији, мудрост, знање и реторички наук су наплаћивали. Били су, наиме, веома популарни, тако да се често, у појединим градовима, славио њихов долазак, а млади богати људи плаћали су слушање њихових говора и изучавање беседничке вештине. Отуд, можда, и инсистирање на вештини расправљања и беседништва, а не на веродостојности реторичког исказа. Горгија је сматрао да врлина (грч. *arete*) није суштина реторичког исказа, већ способност убеђивања, коришћењем одговарајућих речи. Тврдио је да добро изабране речи могу имати божанску моћ и ефекте као примењена физичка сила, поредећи њихово дејство на душу као дејство лекова на организам.

3 Грч. *agon*: борба, утакмица, такмичење.

4 „Пој, богињо, љутост...” (Хомер, 2004)

„Према Горгији, реч (је) велика моћница 'која је наговорила душу, присилила је (ону) коју је наговорила и да се покори (ономе) што се говори и да одобри (оно) што се ради'. Моћ речи може да изазове поковање и одобравање.”
(Tadić, 1994: 12)

Веровао је да се њима могу контролисати емоције, инсистирајући на поетској прозодији приликом њиховог изговарања, као и коришћењу стилистичких 'украса' који појачавају утицај на публику. Већина доксографа сматра да је овакав Горгијин приступ реторици проистекао из његовог гносеолошког и етичког нихилзма, уверења да је објективну истину не само немогуће утврдити, него и саопштити, те да је истина увек индивидуална, а широко прихваћена истина само последица вештине убеђивања. Јер, како је изложио у изгубљеном делу „О природи и непостојању”, чији су ферагменти сачувани у делу Секста Емпирика (Σέξτος Ἐμπειρικός) и анонимног аутора кратког списка „О Мелису, Ксенофану и Горгији”, за Горгију: ништа не постоји; чак и ако нешто постоји, ништа се не може знати о томе; чак и ако нешто може да се зна о томе, знање о томе не може саопштити другима; чак и ако се може саопштити, не може се истозначно разумети. (према Bizzell & Herzberg, 2001: 22-25)

Други, интелектуалистичко-садржајни или логичко-етички приступ реторици заснован је у Платоновој критици софистичке реторике, коју је окарактерисао као умећа ласкања, испразне еристике и изопачивања стварности, чија је делотворност могућа захваљујући људској глупости. Платон је тврдио да реторика није ни наука ни уметност, него само умеће које служи да се превари публика.

„Та вештина и спретност у говору, која отуда потиче, добија се као дар ако неко заузврат да награду у новцу. Нашој држави таква вештина уопште не треба, било да је реч о правој вештини или само о некој извежбаности која није права вештина.” (Platon, 1990: 226)

Износећи овако омаловажавајуће мишљење о реторици, био је мотивисан софистичким поједностављивањем њеног телеолошког смисла, али то не значи да је одустао од могућности развијања филозофске реторике, утемељене у дијалектици, а усмерене према спознаји истине.

„Нужан услов за оно што треба да буде лепо и ваљано речено (је) у томе да се душа онога који говори разумева у истину оних ствари о којима жели да говори” (Platon, 1979: 259).

Платон заступа мишљење да је реторика потребна и пожељна, али само уколико је утемељена на утврђеним правилима. Та правила су дијалектичка, јер је срж дијалектике постављање правих питања и проналажење истинитих одговора. Према Платону,



„реторика (..) постаје метод за филозофа и његове ученике, ослобођене од конвенционалних веровања и свих световних терета, у трагању и евентуалном достизању трансцендентално апсолутне истине” (Bizzell & Herzberg, 2001: 29),

што је сушта супротност софистичком утилитаризму у разумевању и практиковању реторике искључиво као 'корисне вештине'.

Индириектна критика ова два дијаметрално супротна приступа садржана је у Аристотеловом (*Αριστοτέλης*) поимању и објашњавању реторике, која је изложио у делима „Реторика” и „Никомахова етика”. У њима, посебно у првом, Аристотел нуди свестрану анализу реторике као феномена, анализирајући све елементе који га структурирају.

„С једне стране, она је повезана са Аристотеловом логиком, етиком и политиком, а с друге стране представља практични приручник за јавне говорнике...” (Oates, 1963: 355)

Аристотел је, наиме, „Реторику” написао првенствено као филозофско дело, истичући у први план принципе на којима почива, али тако да се, практичним саветима које садржи, може користити и као дидактичко штиво.

Слично софистима и свом учитељу Платону (у формалном, не и телеолошком и етичком смислу), Аристотел реторику најпре доводи у везу са појмом *techne* (вештина, умеће, уметност), али је, истовремено, повезује и са појмом *dynamis* (способност). Дobar говорник не може да развије вештину беседништва без способности да је примени у пракси, те

„да се њезин основни задатак не састоји у уверавању, него у изналажењу уверљивог у сваком датом случају” (Aristotel, 1987: 13/1355 б),

из чега проистиче и његово одређења реторике:

„Нека реторика буде способност теоријског изналажења уверљивог у сваком датом случају” (исто: 1356 а).

Појмови *techne* и *dynamis*, стога, су оквир за филозофску концептуализацију реторичке тријаде у објашњавању свих детерминанти који утичу на ефекте јавног говора: *ethos*, *pathos* и *logos*.

За Аристотела је *ethos* скуп не свих, већ само морално-интелектуалних особина говорника које слушаоци узимају као својствене његовој личности и, на основу претходног расуђивања о њима, вреднујући говорника, вреднују и го-

вор. Уколико је *ethos* говорника са становишта слушаца неупитан, утолико је за њих уверљивији, будући да је уверљивост говора последица ауторитета говорника, који је израз његовог карактера, тј. морално-интелектуалних особина које се огледају у врлини (*arete*), као честитости (*epieikeia*) и добронамерности (*eunoia*), али и разборитости (*phronesis*). Врлина подразумева разборитост, а разборитост утиче на *pathos* који не сме да изађе из њених оквира. Али *pathos*, схваћен у ужем смислу као скуп примењених реторичких средстава којима се појачава уверљивост говора, мора укључити и својства аудиторијума, укључујући и способност слушаца да препознају *ethos* говорника. Зависно од те способности, која истовремено са средствима реторичког уверавања обликује *pathos*, артикулише се *logos*, као смисаоно одржив садржај говора који, логички разумљивим скупом аргумената и противаргумената, утиче на његову уверљивост и последице које изазива у адиторијуму.

Према томе, за разлику од софиста који су инсистирали на питању *како* говорити у зависности од тога коме се говори и од Платона који је проблематизовао питање *шта* се говори, наглашавајући значај онога ко говори, Аристотел је реторику разумео као умеће и вештину уверавања која подједнако зависи од говорника, слушаоца/слушалаца и самог говора, наглашавајући значај не само онога *како* се говори и *шта* се говори, него и *ко* говори коме говори, *где* и *када* говори и *како* говори. Тиме је, гледано из данашње перспективе, скицирао све елементе говорне (комуникационе) ситуације и говорног (комуникационог) чина, који представљају епистемолошку основу за промишљање људског комуницирања и у савремености у свим облицима комуникационе праксе.

Њима су се у потоњих неколико векова бавили и сви истакнутији римски реторичари, међу којима се издвајају Цицерон и Квинтилијан. Обојица, међутим, не надиласе грчке филозофе, већ их допуњују сопственим виђењима онога што је Аристотел назвао *techne* и *dynamis* у јавном говору, истићући у први план питања *ко* говори и *како* говори, тј. особине доброг говорника и уверљивих говора.

Марко Тулије Цицерон (*Marcus Tullius Cicero*), и сам велики и чувени говорник, у делима *Orator* („Говорник”) и *De oratore* („О говорнику”), указујући да је „говорништво сложенија појава него што то људи обично замишљају” (према Beker, 1997: 60), доброг говорника одређује као мудрог и човека великог знања, који је познавалац теме, систематично је, јасно и привлачно излаже, комбинујући те квалитете са личном достојанственошћу. Систематичност, јасност и привлачност у беседништву зависи од од различитих публика којима се обраћа, па зато мора бити кадар да говор казује једноставним, средњим и узвишеним стилем (према Kennedy, 1994: 140).

Марко Фабије Квинтилијан (*Marcus Fabius Quintilianus*), који је својим обимним дванаестокњижним делом *De institutio oratoria* (у српском преводу – „Образовање говорника”) засновао реторику и као теоријску дисциплину у Римском царству, сматрао је да само „честит и ваљан човјек може бити (добар – М. М.) говорник” (Kvintilijan, 1985: 490). За њега је такав говорник био управо Цицерон јер,



пише, „не видим да је и у једном дијелу његове политичке каријере недостајала добронамјерност у истину ваљаног грађанина” (исто: 493). Квинтилијан реторику пореди са уметношћу – *ars bene dicendi*, говорника са уметником, а говор са уметничким делом. Преузимајући од Цицерона поделу стилова на једноставан (*genus subtile*), умерен (*genus medium*) и узвишен (*genus grande*), наглашава да публика одређује говорников стил, али сваки од ових стилова подразумева да

„Оно што смо у глави саставили и није толико важно колико начин на који то из себе дајемо”, јер „ниједан доказ који говорник наводи није сам по себи толико чврст да неће на снази изгубити уколико не буде потпомогнут увејрљивим гласом говорника. Сва ће осјећања неизбјежно спласнути и ослабјети ако не буду потпомогнута гласом, изразом лица и читавим држањем тијела”. Стога је моћ добре беседе увек у изазваним осјећањима, будући да се у њима „огледа сва снага говорништва”. (исто: 494)

Комуницирање у хришћанској теологији

У средњем веку, у оквиру хришћанске теологије, религија и реторика postale су нераздвојне у проповедништву и молитвама, а тежиште дилеме античких мислилаца о садржају и форми говора и разговора премештено је из области етике и логике у сферу догме. Бог је истина, а добар исказ је богоугодан исказ – својеврсни је теолошки кредо разрешења проблема садржаја и форме у хришћанској реторици.

„О уској повезаности кршћанске теологије с реториком свједоче и саме повијесне чињенице. Наиме, ако се изузме жидовство, кршћанство на религијском подручју античкога свијета представља прву религију која је у својим богослужбеним чинима садржавала и читање светих текстова, односно Светога писма, те након тога и тумачење у облику проповиједи. То је представљало значајну новину у односу на дотадашњу религијску праксу, која је углавном познавала култове приношења жртава у тишини. А будући да је и у вријеме настајања и раног развоја кршћанства реторика била високо вреднована, готово да није могла бити заобиђена у настојању нове религије да се што квалитетније усмено тумачи и преноси еванђеље.” (Džinić, 2013: 93)

Тако се реторика полако преображавала у свој хришћански пандан – омилитику или хомилетику, тј. црквено проповедништво. Најважније правило је да се у црквеним проповедима и у молитвама мора показати потпуна оданост Богу и бескрајна скрушеност. У теолошким радовима развијен је читав низ проповедничких и молитвених правила за интраперсонално комуницирање са Богом, комуницирање свештеника са религиозном публиком, али и интерперсонално комуницирање верника.

Међу првим хришћанским мислиоцима који се бавио хришћанским беседништвом био је Аурелије Августин (Aurelius Augustinus), који је постулате античке реторике успешно спојио са хришћанском догматиком, инсистирајући да једно од главних начела античке реторике – *vir bonus dicendi peritus* („добар човек вешт у говору“), мора у хришћанској омитилици неизбежно подразумевати говорника који је најпре – *praedicator verbi Dei* („проповедник речи Божје“). Таквим приступом Августин у говорну/комуникациону ситуацију, поред говорника и слушаоца/слушалаца, укључује Бога на кога су, истовремено и једнозначно, упућени и говорник/проповедник и слушалац/слушаоци. Стога се Августин, својим виђењем морала и карактера говорника, разликује од античких мислилаца и реторичара.

„Лични живот говорника – његов хришћански допринос, уједначеност између онога што говори и ради – има већи уверавајући утицај него говорничке вештине и елоквенција.” (према Kennedy, 1994: 269)

Наравно, он је свестан да вештина проповедања не сме бити занемарена, али само под условом да је проповедник понизан пред Богом и храбар да у свакој прилици саопштава истину која не постоји изван „Светог писма”.

Идеје о хришћанској реторици Августин је изложио у четири књиге *De doctrina christiana* („Хришћанска доктрина“) у којима се, такође, пионирски бавио семиотичким претпоставкама и хеременеутичким аспектима комуникација (Augustine, 1995).

Тако, када је о семиотици реч, нуди два одређења знака. Прво: „Знаци су ствари које се користе да означе нешто. (...*signa, res...quae ad significandum aliquid adhibentur*)”; и друго: „Знак је ствар која узрокује да мислимо на нешто изнад утиска коју ствар по себи изазива у чулима... (*Signum est enim res praeter speciem, quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem uenire...*)” (према Darrell, 1969: 11).

Али, „мислити нешто изнад утиска коју ствар по себи изазива у чулума” није могуће изван 'доктрине о четири смисла', коју је Августин утврдио у оквиру патристичке егзегезе, одговарајући на питање како се може (и сме) тумачити „Свето писмо”.

„Неке речи у том тексту имају дослован смисао (денотирају) и лако су разумљиве. Места која су у Светом писму нејасна, треба тумачити симболички, каже он. Тако се, у том тексту, осим денотативног могу пронаћи још алегоријски, морални и анагогијски (тајни, доступан само људима прожетим Светим Духом, потпуно посвећеним Богу – М.М.) смисао. Ван њих нема (и не сме да буде других смислова, према поставкама Августинове теолошке конвенције о међусобном одмосу знакова и означеног у Библији.” (Радојковић и Ђорђевић, 2005: 176).



'Доктрином о четири смисла' Августин је отворио један од најсложенијих херменеутичких проблема у разумевању и објашњавању комуницирања, који се односи тумачење садржаја људских интеракција и питања од кога и од чега зависи значење порука које се саопштавају и примају у сваком комуникационом чину.

Оно што је у патристици на почетку средњег века утемљено, у схоластици је, до краја средњовековља, заокружено у радовима бројних хришћанских схоластичара, међу којима је, свакако, најзначајнији Тома Аквински (*Tommaso d'Aquino*). Схоластичари полазе од религијског постулата да је права и једина истина дата у „Светом писму”, те је задатак реторике да ту истину докаже и објасни. Користећи и логику и дијалектику, дакле филозофију, али не да би се криптиковала света истина, већ да би била одбрањена од јеретика, јер *Philosophia ancilla theologiae est* („Филозофија је слушкиња теологије.”).

Аквински је у књизи написаној између 1265. и 1274. године *Summa Theologica* („Зборник теологије”), која је намењена теолошком подучавању почетника, формулисао седам питања – он их назива околностима – на која треба дати убедљиве и уверљиве реторичке одговоре, који бране истину „Светог писма”. Та питања су: *quis* (ко), *quid* (шта), *ubi* (где), *quibus auxiliis* (чиме), *cur* (зашто), *quomodo* (како) и *quando* (када)? (Mary, 2000). Њиховим постављањем међу првима је, ако не и први, оивичио елементе сваке комуникационе ситуације, који су много векова касније, највероватније индиректно, утицали на Харолда Ласвела (*Harold Lasswell*) да постави познату формулу 5W, тј. „who (says), what, (in) what channel, (to) whom, (with) what effect”/„ко (каже), шта, којим каналом, коме, (са) каквим ефектом” (Lasswell, 1948: 37), која се односи на истраживање најважнијих аспеката комуницирања.

Закључак

Прве целовите и заокружене теорије о комуницирању настале су крајем XIX и почетком XX столећа и од тада до данас има их више од стотину. Почев од биологистичко-механицистичке ес-ер теорије до савремених које се, углавном, односе на радикално преобликовање комуникационе праксе у новом мултимедијском, унимедијском и метамедијском окружењу.

„Узимајући у обзир идејна полазишта могуће је разликовати марксистичке, прагматистичке, феноменолошке, функционалистичке, структуралистичке, неомарксистичке, неофункционалистичке, постструктуралистичке и постмодернистичке теорије о комуницирању. Из угла филозофског приступа разликују се теорије које се односе на онтолошке (шта истраживати), епистемолошке (како истраживати) и аксиолошке (зашто истраживати) проблеме у разумевању комуницирања.

Полазећи од ширине предметног захватања у истраживање комуницирања, могу се препознати опште теорије о комуницирању, као свепрожимајућем природном и друштвеном феномену; теорије средњег домета, које се истовремено односе на одређене субјекте, контекст, садржаје, посреднике, ефекте и последице комуницирања; и теорије ниског обима, у којима се истражује и постулира само један аспект одређеног облика комуницирања. Све оне могу имати монодисциплинарни (семиологија, лингвистика, антропологија, психологија, социологија) и интердисциплинарни (комуникологија, културологија, кибернетика) научни, као и метанаучни идентитет.

Са методолошког становишта могуће је говорити о теоријама које се заснивају на примени квалитативних и квантитативних метода истраживања комуницирања. Њихова примена омогућава разликовање критичко-хуманистичких и позитивистичко-емпиристичких теорија о комуницирању." (Милетић и Милетић, 2021: 362-363)

Мало је, међутим, теорија о комуницирању које, макар индиректно, не узимају у обзир реторичке постулате настале у античко и средњевековно доба, „предисторијском” периоду савременог интердисциплинарног истраживања и промишљања људског комуницирања. Ако је основно питање на које комуникологија, баш као интердисциплинарна наука о комуницирању, мора увек изнова да одговара – како људи комуницирају, онда је незаобилазно полазиште у таквом хеуристичком напору препознавање промена у структури комуникационе ситуације и моментима комуникационих чинова у савременој комуникационој пракси, који су најпре профилисани у учењима класичних античких и хришћанских мислилаца.



ЛИТЕРАТУРА



1. Augustine (1995): *De doctrina Christiana*; Oxford: Clarendon Press.
2. Аврамовић Сима (2008): *Retorike techne – вештина беседништва и јавни наступ*; Београд: Службени гласник и Правни факултет.
3. Aristotel (1984): *Politika*; Beograd: BIGZ.
4. Aristotel (1987): *Retorika*; Beograd: Nezavisna izdanja Slobodana Mašića.
5. Aristotel (2003): *Nikomahova etika*; Novi Sad: Budućnost.
6. Beker Miroslav (1997): *Kratka povijest antičke retorike*; Zagreb: Artrezor.
7. Bizzell Patricia & Herzberg Bruce (2001): *The Rhetorical Tradition*; Boston/New York: Bedford/St. Martin's.



8. Bogdanić Aleksandar (1996): *Komunikologija: vodeća paradigma*; Beograd: Čigoja.
- Darrell Jackson (1969): *The Theory of Signs in St. Augustine's De doctrina christiana*; Charlote: Queens College.
9. Eko Umberto (2001): *Granice tumečenja*; Beograd: Paideia.
10. Jaspers Karl (1953): *The Origin and Goal of History*; New Heaven, CT: Yale University Press.
11. Joël Karl (1921): *Geschichte der antiken Philosophie*; Tübingen.
12. Kvintilijan Flavije Marko (1985): *Obrazovanje govornika (odabrane strane)*; Sarajevo: Veselin Masleša.
13. Kennedy George (1994): *A New History of Classical Rhetoric*; New Jersey: Princeton University.
14. Lasswell, Harold (1948). Bryson, L., ed. *The Structure and Function of Communication in Society. The Communication of Ideas*. New York: Institute for Religious and Social Studies. p. 37.
15. Mary T. Clark, ed. (2000): *An Aquinas Reader: Selections from the Writings of Thomas Aquinas*. Fordham: University Press.
16. Милетић Мирко и Милетић Невена (2021): *Комуниколошки лексикон*, треће измењено и допуњено издање; Београд: Јасен.
17. Mićunović Dragoljub (1987): „Polis – između zajednice i države”, *Filozofija i društvo*, I; Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
18. Oates Whitney (1963): *Aristotle and the Problem of Value*; New Jersey: Princeton University Press.
19. Petrović Sreten (1975): *Retorika*; Niš: Gradina.
20. Platon (1968): *Protagora – Gorgija*; Beograd: Kultura.
21. Platon (1969): *Država*; Beograd: Kultura.
22. Platon (1979): *Ijon. Gozba. Fedar*; Beograd: Kultura.
23. Platon (1990): *Zakoni*; Beograd: BIGZ.
24. Radojković Miroljub i Đorđević Toma (2005): *Osnove komunikologije*. Beograd: FPN i Čigoja.
25. Reardon K. Kathleen (1998): *Interpersonalna komunikacija – Gdje se misli susreću*; Zagreb: Alinea.
26. Tadić Ljubomir (1994): „Retorika i demokratija”, *Filozofija i društvo*, V; Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
27. Хомер (2004): *Илијада*; Нови Сад: Школска књига.
28. Džinić Ivo (2013): „Retorika i homiletika. Neke teološke rasprave o odnosu dviju disciplina”, *Bogoslovska smotra*, Vol 83, No 1; Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

ANCIENT AND CHRISTIAN HERITAGE IN COMMUNICOLOGY

Abstract: The paper points out that the earliest theoretical concepts of communication originated from rhetorical teachings in ancient Greece and Rome, and then can be found in medieval Christian, patristic and scholastic exegesis.

Speech and conversation, as rhetorical topics, were in the center of attention of Greek philosophers of the classical period, and later in Rome, and the doubt whether a good speaker speaks the truth or speaks well is still not only a rhetorical, but also a stimulating communication problem. The chroniclers of communication research notice that the intellectual-content direction in ancient rhetoric has exerted the influence on European communicologists, similar to the one that rhetorical-formalistic direction exerts on the mainstream of American communication researchers. In the Middle Ages, Christianity and rhetoric became inseparable in preaching and prayer, and the focus of the mentioned dilemma was shifted from the field of ethics and logic to the sphere of dogma. In theological works, a whole series of prayer and preaching rules has been developed for intrapersonal communication with metaphysical beings, interpersonal communication of believers and communication of priests with the audience of believers.

The paper concludes that there are few theories of communication in modern times that, at least indirectly, do not take into account rhetorical postulates created in ancient and medieval times, the „prehistoric” period of modern interdisciplinary research and reflection on human communication.

Keywords: ANCIENT CIVILIZATION, CHRISTIANITY, RHETORIC, SEMIOTICS, HERMENEUTICS, COMMUNICATION, COMMUNICATION SITUATION, COMMUNICATION ACT, COMMUNICOLOGY.



Marija BORANIJAŠEVIĆ

Academy of Technical
and Educational Applied Studies

Niš

CONTACT: marijaboranjasevic@yahoo.com

UDC: 316.728:003.349(497.11)

811.111:811.163.41

TYPE OF WORK:

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

RECEIVED: 30. 8. 2021. ✓

ACCEPTED: 25. 11. 2021. ✓

THE SERBIAN LANGUAGE AND CYRILIC IN EVERYDAY LIFE AND THE MEDIA

Abstract: The subject of research in this paper is the use of the Serbian language and Cyrillic in everyday life, as well as in the media. The contemporary way of life and modern trends largely affect the Serbian language and use of Cyrillic because of the omnipresence of English in all the spheres of our lives, the influence of which has led to the phenomenon called language Anglo-globalization. It seems that Serbian, under the strong influence of English, is gradually changing, and not only does this change happen in the sphere of everyday life but also in all the spheres of professional life as well. Besides the ubiquitous influence of English that is mirrored in the names of companies, stores, cafés etc., another problem has occupied out attention, and that is a very limited use of Cyrillic in both everyday life and the media. The subject of analysis were the names of cafés and the presence of Cyrillic in them and the use of Cyrillic in the media – the daily newspapers and TV channels. The results show that Cyrillic is used rather limitedly, while Latin alphabet has the priority both in everyday life and the media.

Keywords: THE ENGLISH LANGUAGE, THE SERBIAN LANGUAGE, EVERYDAY LIFE, THE MEDIA, CYRILIC, LATIN ALPHABET.

Introductory Thoughts

Language and writing represent the essential and most prominent characteristics of every people and every culture. Therefore, it should be carefully treasured and treated with respect.

„Under the notion of a unique language of humankind should be taken the fact that all humans use language” (Bugarski, 1972: 19).

Language is a basic instrument of human communication since

*„human communication implies the existence of individuals who have a common symbolic system, who are capable of coding and decoding that system and whose code behavior is systematically under the influence of a communication situation. This common symbolic system is *language* and it significantly differs from the systems of communication of other species” (Janićijević, 2000: 113).*

Language could be defined in many different ways. However, what represents the basic characteristic of every language, and therefore appears in every different definition, is that language is a symbolic system in the first place, then it is a social phenomenon, and finally it represents means of communication immanent to humans as species.

„Language is not only a symbolic system that humans use the most but it is also the most developed symbolic system of all. It possesses the characteristics of every symbolic system, but also those which are the characteristics of language as a specially designed system of symbols” (Rot, 2004: 37).

It also

„makes a basic connection among people on which, due to the nature of humans as social beings, depends the very existence of human communities” (Bugarski, 1996: 25).

Language, a concrete manifestation of speech as a general ability immanent to all people, is prone to constant changes.

„Language appears, survives and evolves in a continuous interaction with the world it depicts, and this is a total human experience. It is not only a peculiar mirror of a person's relationship towards this world, society and themselves, but also

a form of a creative human act during which both the language and the world change" (Bugarski, 1996: 13).

Languages and their writings have experienced certain modifications through history. A standard literary language in one country, or in more countries (the example of German which is an official language in Germany, Austria and a part of Switzerland), represents a common characteristic of different dialects that may appear in one language. In China, for instance, the same system of writing has survived for about 4000 years. So, while the dialects of certain areas in this huge country differ to the extent of mutual non-understanding between the citizens of this country, the writing connects them. Therefore, they can communicate in writing without difficulty.

With some other languages, on the other hand, both the writing and orthography keep changing. Language changes in space and time, so

„traditional orthographies, once set, cannot keep up with these changes; this is the reason why most of today's orthographies show considerable deviations from the phonemic principle, which in every separate case at the times of the adjustment of the alphabet and the constitution of written language was incomparably more prominent" (Bugarski, 1983: 230-231).

The Serbian language, as opposed to some other European languages like English or French the orthography of which seems to be pretty confusing, does not show any significant deviations concerning the literary language and orthography either in space or time. This fact is a consequence of a relatively recent reform of Vuk Stefanović Karadžić, unlike the mentioned languages the orthography of which would truly depict the speech that used to be used a few hundred years ago, since there has not been performed any new reform of the writing and orthography. The times to come are to prove whether our seemingly perfect writing in which one orthographic sign corresponds to one phoneme will be able to resist the changes and keep its inviolable status. Taking into account the habits of the young population in the Republic of Serbia, at least when it comes to informal correspondence, the predictions do not seem to be very optimistic.

The Serbian Language and Cyrillic in Everyday Life

The younger population in Serbia today is constantly under a strong influence of the media and the English language.

This fact undoubtedly affects the language they use in everyday life, and all this due to the phenomenon of language Anglo-globalization which has resulted in the appearance of the so-called Anglo-Serbian language which keeps deviating from the norms of the Serbian language and continues being used according to the norms of the English language (Prčić, 2005: 69).

„Let us call it either Anglo-Serbian or Newserbian, this hybrid language represents our reality and unless, as native speakers of the Serbian language, we do not affect the collective consciousness regarding this issue, this spontaneous phenomenon may as well result in creation of Newserbian” (Boranijašević, 2018a: 158).

Sometimes parents and their children seem to speak different languages. Parents often find it very difficult to understand the slang their children use in their communication with their peers. Non-understanding is even highlighted in a written form, the short messages they communicate in the social media, for instance. It seems that the speed of contemporary life is reflected in the economy of language that is spotted here. Therefore, the communication of the young is short, poor in vocabulary, full of abbreviations known only to them and it abounds in the aforementioned *Anglo-Serbian* words.

Let us also mention the very writing. Cyrillic is the only official writing in the Republic of Serbia according to the Constitution of the Republic of Serbia which states: „In the Republic of Serbia in official use are the Serbian language and Cyrillic”¹ However, it rarely represents the first choice of the young. Moreover, even when using Latin alphabet, they almost as a rule use the English alphabet. As a result, there are no diacritical signs in their writings, and therefore no letters such as č, ć, š or ž. This way they distort the Serbian words containing these letters, creating something that can eventually become a part of a new orthography in the already mentioned possible variant of Serbian – *Newserbian*. It most certainly takes time to change a language. Nevertheless, such changes are possible and have been happening during history. And, as we all know, a continuously repeated lie can easily become the truth. Analogously, a continuously repeated mistake may become a rule. Variety of different fonts is widely available, so the only conclusion that is imposed is that only laziness and negligence are to blame for this persisting phenomenon which is slowly spreading

¹ The Constitution of the Republic of Serbia, article 10, Language and Writing, „Službeni glasnik RS”, 98/2006.

outside the modern technology and keyboard use. Therefore, we often happen to be witnesses of it being present in handwritten texts as well, which is absurd. Moreover, the orthography comes last and punctuation is completely marginalized. One would say that it is only informal communication and as such does not represent a big of a problem. However, this kind of trend is reflected in their communication in general. We have witnessed it in writing in exam and term papers, and not once.

What should also be mentioned is the fact that young people nowadays are very often functionally illiterate; they are, for instance, incapable of fulfilling a form or a payment slip. While successfully using all the different kinds of social networks, when they show sufficient digital knowledge when it comes to uploading a photo, liking someone's status or being informed at any moment about popular events, most of them are incapable of composing and sending a correct email, since in a very high percentage of emails there is either the subject missing or the cover letter. They just attach a term paper or homework and send the email. One cannot but ask a question whether this is a more serious problem or the one when there is a cover letter which, unfortunately, shows a serious lack of elementary knowledge of the language rules, as well as social and cultural norms.

The large influence of English may be seen not only in people's everyday conversation but also in other aspects of everyday life. This aspect is mirrored, for example, in the names of cafés, restaurants and companies and private businesses. Here is the list of some of the cafés in Niš which is to illustrate the point mentioned above. In the first column there are the names which can be considered Serbian, in the second those that have English names, in the third there are the names of cafés that show a strange mixture of Serbian and English, while the fourth column presents the names of the cafés which belong to neither of the three mentioned categories; they either contain words belonging to other languages or they contain incorrectly spelled English words, incorrect spelling appearing very often.

SERBIAN NAMES	ENGLISH NAMES	MIXED NAMES	OTHER
KLUB RASKRŠĆE	SUNSET CLUB	MODA CAFE	CAFFE MOVIES
ETNO SCENA	SYMPHONY CLUB	CAFE FAMA	CAFFE CAFFE
TRAMVAJ	DIVINE CAFE	EURO GORČA	CAFFE PARADIZZO
DOM PLANINARA	HEDONIST CAFE	FLERT CAFE	CAFFE BULEVAR
BAKINA KUĆA	GREEN BAR	SALOON TRVĐAVA	CAFFE FACE
JORGOVAN MALA	SPARK MUSIC CLUB		CAFFE BOMBAY
NA ČOŠKU	NEST		CAFFE BROZ
KAFETERIJA	SIMPLY		CREM CAFFE
	VANILLA CAFÉ		SPLAV PORTO BELLO
	CAFE PASSAGE		

These names of the cafés were to illustrate the influence of English and presence of Latin alphabet. As we can notice, quite a few names of cafés are in English, some of which are in a strange mixture of English and Serbian, while a considerable number of the names are either a mixture of Serbian and English or other languages, while containing prominent errors in spelling. For instance, the word *café* is misspelled a number of times as *caffé*, which represents more of a rule than an exception. Moreover, it can be noticed that only in the name of Vanilla Café the very word is spelled correctly, while in all the other examples of the English names, the diacritical sign has been omitted. Finally, only minority of all the names are in Serbian, only two of which being in Cyrillic (*Na čošku* and *Kafeterija*).

It should be mentioned that the influence of English is widely present in the names of the stores or companies, not to mention that Latin alphabet is almost exclusively used. For example, the two probably biggest book stores and publishers of fiction in the Republic of Serbia, *Vulkan* and *Laguna*, not only have their names spelled in Latin alphabet, but also have most of their editions printed in Latin alphabet as well.

The method of random sample concerning the names of stores in Niš also proves the prevalence of Latin alphabet, not to mention that a large majority of the names are in English. The table below is to show this point.

CYRILLIC	LATIN ALPHABET
PEKARA BRANKOVIĆ	CEZAR – DIFFERENT FAST FOOD
POKLON DUĆAN	LUCKY WIN SLOT CLUB
AS TRGOVINA	T GROUP – WATCHES AND JEWELS
HIJEROGLIF	SILVER SHOP
PEKARA BRAŠKO	PINK MOBILE
	THE BODY SHOP
	LUNA
	DUŠAN STIL
	KATRIN
	OPPOSITE SHOES AND BAGS
	METRO
	BEBAKIDS
	DEXY CO KIDS
	ALEXANDAR COSMETICS
	LILLY DROGERIE
	EXTREME INTIMO
	GIGATRON
	TEHNOMANIJA

The names of the cafés and stores above were only to illustrate the phenomenon of a large influence of English and the use of Latin alphabet mainly. Therefore, we will not go deeper into analysis of this issue, as it would largely exceed the volume of this paper. However, it should be noted that Serbian and Cyrillic are marginalized in many aspects of everyday life.

The Serbian Language and Cyrillic in the Media

Not only is everyday life in Serbia affected by English, but the media are also full of these examples. Daily newspapers and weekly or monthly magazines contain a high amount of anglicisms, and not only those which have been in use in Serbian for some time, but also those which keep entering the Serbian language on a daily basis, gradually changing the natural expression of Serbian.² This phenomenon can also be witnessed in TV broadcasts. English grammar and orthography rules are mirrored, so headlines, for example, are often written according to the rules of English orthography, with all the words beginning with capital letters. Quotation marks are also used according to the rules of English grammar, not Serbian. Moreover, English spelling is often used instead of a transcribed version of a proper noun, for instance someone's name or last name. This phenomenon is omnipresent in movie subtitles.³ Besides all this interference of English into Serbian, it seems that the most serious one is the use of Latin alphabet instead of Cyrillic. Therefore, the research in this paper is directed towards the use of Cyrillic in the daily newspapers and national TV channels in the Republic of Serbia.

In the table below there is a list of the national daily papers. In the left column there are the papers printed in Cyrillic, while the newspapers presented in the right column are printed in Latin alphabet.

2 More about this topic in: Boranijašević, 2017, Boranijašević 2018 (a) and Boranijašević, 2018 (b).

3 This is just one aspect of the problems appearing in movie subtitles. The other is certainly the very translation which is often poor. However, it is not the topic of this paper, and we are just using this example for illustration purposes only.

CYRILLIC	LATIN ALPHABET
POLITIKA	BLIC
VEČERNJE NOVOSTI	DANAS
SPORTSKI ŽURNAL	ALO!
	INFORMER
	SRPSKI TELEGRAF
	KURUR
	OBJEKTIV
	NOVA
	KATRIN
	OPPOSITE SHOES AND BAGS
	METRO
	BEBAKIDS
	DEXY CO KIDS
	ALEXANDAR COSMETICS
	LILLY DROGERIE
	EXTREME INTIMO
	GIGATRON
	TEHNOMANIJA

As it can be seen, only three daily papers are printed in Cyrillic, *Sportski žurnal* being published by *Politika* publishing company, while the eight others are published in Latin alphabet.

When it comes to TV stations, the situation is similar. Very few stations use Cyrillic, while all the others use Latin alphabet. The table below illustrates this point. It offers an overview of the use of Cyrillic and Latin alphabet in the public channels broadcasting nationally and regionally and private channels broadcasting nationally.

CYRILLIC	LATIN ALPHABET
RTS 1	B92
RTS 2	HAPPY
RTS 3	PINK
RTV 1	PRVA
RTV 2	

It can be seen that all of the public TV stations, three of which broadcast nationally (RTS 1, RTS 2 and RTS 3) and two of which broadcast regionally (RTV 1 and RTV 2) use Cyrillic, while all the private TV stations broadcasting nationally use Latin alphabet. When it comes to TV stations broadcasting regionally or those pay-tv channels, Latin alphabet is mainly used. For example, the whole list of Pink channels is in Latin. Moreover, the very names are in English, such as Pink Classic, Pink Comedy, Pink Romance, Pink Family etc. The same goes for Prva Channels, the names of which are Prva World, Prva Life, Prva Files and similar, or TV stations such as Superstar, Kurir TV, TV K1, Red TV, Vesti, Studio B etc. On the other hand, all of the RTS cable channels are in Cyrillic, with the Serbian names, such as RTS život, RTS muzika, RTS drama, RTS kolo etc. Therefore, the private channels should follow the example of the public national channels using Cyrillic, since the Serbian language and Cyrillic represent an inseparable unity to be cherished as such.

Concluding Remarks

Language is not only an instrument for communication and understanding among people, but also one of the basic characteristics of cultural identity of one nation, besides the writing itself. Language is „the most magnificent cultural monument that one nation can build for itself” (Petrović, 2014: 26).

Every language possesses a certain number of borrowed words. The Serbian language is no exception to the rule. Therefore, there are plenty of words borrowed from English, French, German, Turkish etc. They have become a part of the Serbian language and have been in use for quite a long time, gradually adjusting to the natural expression of Serbian. The use of these words is justified if there are no words in Serbian to designate an object or notion, which is the reason for their entering Serbian in the first place. However, nowadays there is a completely different trend of English words invading Serbian although there are Serbian equivalents existing. In the beginning, this new vocabulary was limited to IT terminology. However, this phenomenon has spread to all the spheres of human life due to the already mentioned language Anglo-globalization. Therefore, the Serbian language is in danger of gradually losing its natural expression and uniqueness due to the uncontrolled overflow of English words into Serbian, and not only in everyday life, but also in all the different aspects of professional life and the media.

When it comes to the use of Cyrillic, the situation is even more serious. Besides Cyrillic being the national and official writing in the Republic of Serbia, its use nowadays is very limited. Cyrillic, due to the reform of Vuk Stefanović Karadžić, represents an almost perfect alphabet in which one letter corresponds with one sound, which cannot be said for Latin alphabet. Nevertheless, people in Serbia keep using Latin alphabet, giving it priority over Cyrillic. There could be two main reasons for this persisting phenomenon. One of them is probably the totally ungrounded wish to be closer to Europe and the World. If we look close enough, we will notice

that our neighboring country Bulgaria uses Cyrillic only, and it still has been a part of European Union from 2007, not to mention Russia, one of the World's leaders in the spheres of education, economy and culture. Greece could also be mentioned, as an EU country, using a unique alphabet that no other country uses. This way, they keep their originality and uniqueness, cherishing their rich history and tradition, at the same time being a part of the developed modern world. Therefore, Cyrillic in no way prevents Serbia from being a part of the World. The other reason for so broad use of Latin alphabet could be the legacy of old times and the idea of Yugoslavia and Yugoslav spirit. Back at the times of Yugoslavia, Cyrillic and Latin alphabet were both in official use. However, it is no longer the case, and according to the Constitution of the Republic of Serbia only Cyrillic is in official use. Nevertheless, Latin alphabet keeps being used not only in everyday life, but in the media as well, as the research has shown, not to mention that a large percentage of Serbian citizens use Latin alphabet exclusively.⁴

The results of this research show that Serbian is under a large influence of English, both in the sphere of everyday life and the media, which can be seen in the very names of the cafés and stores and a dominant use of Latin alphabet over Cyrillic. A large number of English words enter Serbian on a daily basis. This phenomenon cannot be compared to the past when foreign words also used to be borrowed in absence of an equivalent in Serbian since it used to be sporadic and justified and did not lead to a massive change in the expression of Serbian. Nowadays, this phenomenon is prevalent and uncontrolled and there is a serious danger of Serbian language gradually losing its original expression and identity. Moreover, Cyrillic is marginalized while representing a unique, almost perfect alphabet. Therefore, this should serve as a warning to all the native speakers of Serbian to think twice before using an English term instead of an existing Serbian one, or rather using Latin alphabet over Cyrillic. This persisting problem should be kept in mind all the time, so the fight for maintenance of the Serbian language and Cyrillic should start on the individual level in order for it to be spread to all the other aspects of life. The Serbian language and Cyrillic represent an exquisite treasure and a sign of cultural identity of Serbian people which should be highly valued and cherished as such.

4 According to the research conducted in 2018, 21.11% of the Serbian citizens who had been a part of this research use Latin alphabet exclusively, while 33.33% of them use Cyrillic. In everyday communication Cyrillic is used by 65.56% of the questionees, while 34.44% of them use Latin alphabet. When it comes to official correspondence, 45.56% use Cyrillic, while 54.44% of them use Latin alphabet. The results of this research are not only surprising but also inappropriate, since more than a half of the examinees use Latin alphabet in formal correspondence, while only Cyrillic is in official use in the Republic of Serbia. (Boranijašević, 2018b)



LITERATURE



1. Boranijašević Marija (2017): Neopravdana upotreba anglicizama u novinarskom diskursu, primer dnevnje štampe. In: ed. Miletić, M. *Godišnjak fakulteta za kulturu i medije „Komunikacije, mediji, kultura”*, no. 9; Beograd: Univerzitet „Džon Nezbit”; p: 61-78.
2. Boranijašević Marija (2018a): Uljezi u srpskom jeziku: noviji anglicizmi i „kvazi-anglicizmi” u tekstovima novinskih članaka nedeljnih i mesečnih magazina. In: ed. Miletić, M. *Godišnjak fakulteta za kulturu i medije „Komunikacije, mediji, kultura”*, no. 10; Beograd: Megatrend univerzitet; p: 145-160.
3. Boranijašević Marija (2018b): Očuvanje srpskog jezika i njegovih obeležja. In: ed. Miletić M, Radonić, M. „*Kultura i društveni razvoj*” (IV), *zbornik radova sa četvrte naučne konferencije „Istraživanje, predstavljanje, zaštita i očuvanje kulturnog nasleđa Srbije i srpskog naroda”*; Beograd: Megatrend univerzitet; p: 125-135.
4. Bugarski Ranko (1972): *Jezik i lingvistika*; Beograd: Nolit.
5. Bugarski Ranko (1983): *Lingvistika o čoveku*; Beograd: Prosveta.
6. Bugarski Ranko (1996): *Uvod u opštu lingvistiku*; Beograd: Čigoja.
7. Janićijević Jasna (2000): *Komunikacija i kultura*; Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
8. Petrović Tihomir (2014): *Umeće govorenja*; Novi Sad: Prometej.
9. Prčić Tvrтко (2005): *Engleski u srpskom*; Novi Sad: Zmaj.
10. Rot Nikola (2004): *Znakovi i značenja*; Beograd: Plato.



СРПСКИ ЈЕЗИК И ЋИРИЛИЦА У СВАКОДНЕВНОМ ЖИВОТУ И МЕДИЈИМА

Апстракт: Предмет истраживања у овом раду је употреба српског језика и ћирилице у свакодневном животу и медијима. Савремени начин живота и модерни токови увелико утичу на српски језик и употребу ћириличног писма услед свеprisутности енглеског језика у свим сферама наших живота, чији утицај је довео до феномена под називом језичка англоглобализација. Чини се да се српски језик, под снажним утицајем енглеског језика, постепено мења. Ова промена се не дешава само у сфери свакодневног живота, већ и у свим сферама професионалног живота. Поред снажног утицаја енглеског језика који се огледа у називима фирми, продавница, кафића и слично, још један проблем привлачи пажњу, а то је веома ограничена употреба ћирилице како у свакодневном животу, тако и у медијима. Предмет анализе у раду представљају имена кафића и присуство ћириличног писма, као и употреба ћирилице у медијима – дневним новинама и ТВ каналима. Резултати показују да је ћирилица у прилично ограниченој употреби, док је латиници дат примат како у свакодневном животу, тако и у медијима.

Кључне речи: ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК, СРПСКИ ЈЕЗИК, СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ, МЕДИЈИ, ЋИРИЛИЦА, ЛАТИНИЦА.



Миомир ПЕТРОВИЋ

Институт за уметничку игру
Београд

КОНТАКТ: miomir.petrovic@iui.rs

УДК: 82.0-2(4)»18»

808.1

ВРСТА РАДА:
ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД

ПРИМЉЕН: 16. 11. 2021. ✓

ПРИХВАЋЕН: 1. 12. 2021. ✓

ТЕОРИЈА ФРАЈТАГОВЕ ПИРАМИДЕ И ЊЕНА ПРИМЕНЉИВОСТ НА САВРЕМЕНО НАРАТИВНО ДЕЛО

Апстракт: Током 19. века, до песника/писаца тог доба долази теорија немачког драматичара Густава Фрајтага (1816-1895). Иако је ова теорија писана реалтивно давно, те можемо рећи да је то теорија одређених конвенција које су, наизглед, превазиђене, као и то и репрезентује извесну полемику (или пре реперкусију, последицу) у односу на већ помињано Аристотелово дело... чини се да дана данашњег она није изгубила на својој актуелности. Наравно, у својој теорији „Драма – Техника писања”, Густав Фрајтаг првенствено у мисли на писање драма, али, након чак и површне анализе лако долазимо до закључка да је такозвана Фрајтагова пирамида (структурална схема) применљива (приметили бисмо, више него икада) на писање било ког наративног, дакле приповедалачког дела и итекако важна за савремено тумачење креативног писања. Густав Фрајтаг полази од једноставног закључка – свака прича нужно поседује свој Раст, Преокрет и свој Пад (у односу на Жељено добро). Да ли ће се из тог пада главни ликови (носиоци протагоне радње) „извући” зависи, по Фрајтагу, од жанра једног дела. У модерном тумачењу зависи од ауторске итендације (писатељске намере). Односно, шта то, по писцу, протагонисти „треба да добију или освоје” а шта не. Управо у његовом тумачењу раста, развоја и преокрета у причи – Аристотел би рекао перипетији – можемо уочити савременост у размишљању једног класичног теоретичара. Уколико се амбициозније приступи Фрајтаговом тумачењу композиције дела, брзо уочавамо да не постоји савремено (модерно) испричана прича (и то у било којој медији: роману, драми, филмском или телевизијском сценарију) која, у већој или мањој мери, не подлеже наизглед једноставним законитостима које нам препоручује овај теоретичар.

Кључне речи: КРЕАТИВНО ПИСАЊЕ, ПОЗОРИШТЕ, МИТ, ДРАМА, ЛИК, ДИЈАЛОГ, АНТАГОНО, ПРОТАГОНО.



Пирамидална нарација

Попут Аристотела, Густав Фрајтаг не производи својом „пирамидом“ ефекат новог манифеста, *изма*, упутства како савремено дело треба да изгледа већ, једноставно, констатује да је већина приповедалачких ремек-дела написана у кључу који он, као теоретичар *идентификује* (препознаје). Ово је важна напомена, јер се мора схватити да нису сви теоретичари књижевности нужно желели да инаугуришу одређени став (да створе некакав *манифест*), него да су најбољи од њих, рекли би, једноставно анализирали дела која су сматрали „великим“, и покушавали да из њих извуку есенцију композиције.

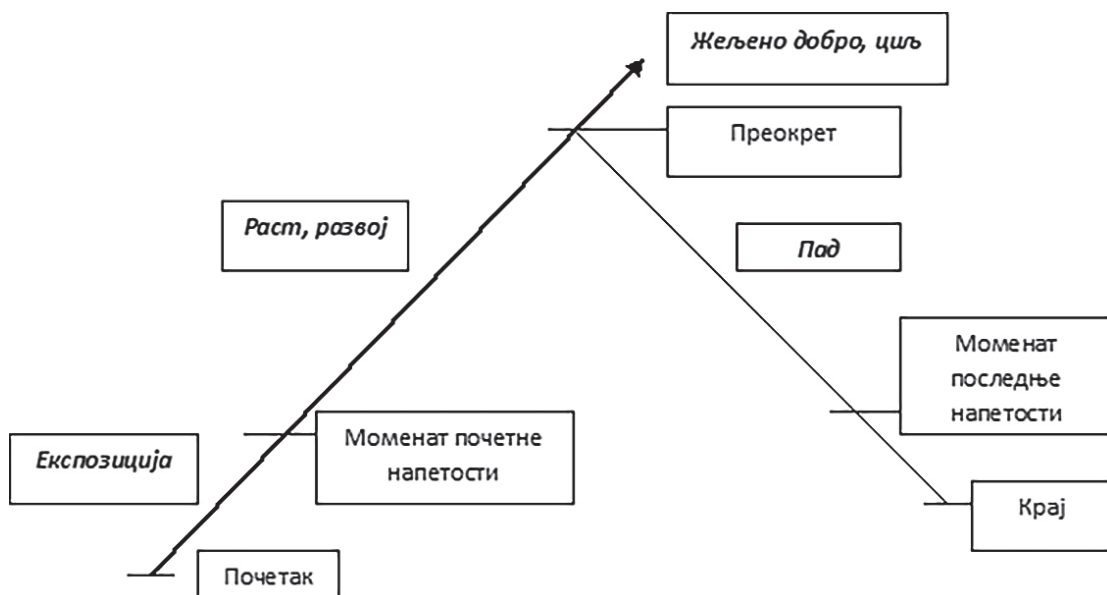


Схема 1: Фрајтагова пирамида

Из ове схеме произилази да свако наративно дело, без обзира у којој медији је написано, да свака прича, дакле, поседује свој *Успон* и свој *Пад* (у односу на *Жељено добро*). Другим речима, протагониста/е жели/е нешто (*Жељено добро*) и чини/е све да достигне/у тај *Циљ*. Свака прича има свој *Почетак* и, по Фрајтагу (Freytag, 2000), све до *Момента почетне напетости* (када се дешава нешто драматично, нешто што ће протагонисту/е узбудити или збунити, а с њим/а и рецепцијенте, читаоце) одвија се *Експозиција*, односно *Увод у радњу*.

Након *Момент*а почетне напетости протагониста/е ће покушати да се прилагоди/е новонасталим односима који га/их удаљује од *Жељеног добра*. Другим речима, почеће *Раст* или *Развој* приче.

Прича, базично, говори о томе која ће нова средства протагониста/е уложити у постизање (достизање) *Жељеног добра*. Таман када је/су протагониста/е близу разрешења свог проблема, достизања тог добра, долази до *Преокрета* (перипетије), а следствено и до *Пада* у односу на *Жељено добро*.

Пад траје све до *Момент*а последње напетости у коме ће протагониста/е или достићи *Жељено добро* или ће од њега одустати (у зависности од жанра приче). Након *Момент*а последње напетости траје *Епилог*, односно приближавање *Крају* приче. *Крај* приче, такође, зависи од изабраног жанра.

Дакле, када помно размотримо ову, наизглед једноставну схему (*пирамиду*), доћи ћемо, као рецепцијенти, до закључка да свако приповедање карактеришу управо појмови до којих је дошао Густав Фрајтаг.

Било да се ради о Софокловом „Цару Едипу” или ТВ серији „Пријатељи”.

Лик – биографија и биологија (физиологија) литерарног лика

Иако то може зазвучати као најопштије од свих општих места, не постоји продукт креативног писања а да у његовој суштини, сржи, нема литерарног лика – особе од крви и меса. Разлог за неопходност лика, као централне тачке приповедања, једноставан је: уколико желимо да се читалац (рецепцијент) литерарног дела идентификује с делом, он то може урадити готово искључиво посредством литерарног лика. Некога ко подсећа на нас саме или се можемо, макар у одређеном смислу, поистоветити с њим. Наравно, то не значи да не постоје литерарна дела која искључују живо биће и наместо лика (од крви и меса) употребљавају продукте неживе или живе природе (дрво, трамвај, тараба...). То је нарочито било популарно у доба надреализма и дадаизма (нека дела Гијома Аполинера, на пример), који као уметнички покрети, прокосе реализму као правцу за који смо већ констатовали да чини срж сваког приповедања.

Уколико изумемо такве примере, можемо доћи до извесне схеме: читалац прати развојни пут и читање протагонисте ка такозваном *Жељеном добру* (циљу) коме, на том путу, смета антагониста (односно покретач негативне радње). Од степена препознавања, односно идентификације са протагонистом (или, ванредно, антагонистом) код самог читаоца зависи да ли ће наше дело бити прихваћено или не. Ма колико академски и круто звучала оваква изјава – која као да укида нереалистички приступ у савременом приповедању – додаћемо то да се у овој студији бавимо реалистичким приповедањем.



Литерарни лик, протагониста али и антагониста, морају бити уверљиви на макар два плана: на плану његове/њене биографије и плану његове/њене биологије (физиологије). Постоје писци који, пре почетка рада на рукопису, брижљиво записују биографске податке свог литерарног лика али тако да у ткиво приче (романа) уђе само 20% података које су унапред одредили да карактеришу њихов лик. Али, у том случају, тих 20% биографских података представљају само „врх леденог брега” који читалац региструје, док осталих 80% остају скривени али итекако могу да се, током развоја приче, наслуте. Други писци, пак, стварају биографије својих ликова „у ходу”, односно док реализују (пишу) роман (штиво).

У биографске податке спадају најосновније, друштвено мерљиве категорије које лик чине *ликом*. Од године рођења преко социјалног статуса, образовања, преференција и анимозитета, начина на који говоре, начина на који се постављају у одређеним ситуацијама. Говор, односно начин на који лик вербално комуницира са својом околином, на пример, може бити реалнији податак о нечијем социјалном статусу него било какво родословно стабло. Када је неко завршио одређени факултет, како се сналази у професији коју је изабрао или која је изабрала њега/њу, када је и под каквим условима засновао/ла брачну заједницу... све су то биографски подаци који лик чине уверљивим.

С друге стране, у одређеној литерарној (драматичној, преломној) ситуацији много више има значаја – да импровизујемо – да ли је реч о факултетски образованом лику, углађеном у својим манирима и наизглед добром супружнику... непосредно пре него што ће убити своју супругу или себе (или обоје) било под утицајем кокаина или лоше домаће ракије, него што је то његов/њен датум рођења или дипломирања на, на пример, Грађевинском факултету.

Тада већ задиремо, као аутори и као читаоци, у његову биологију, односно физиологију, будући да је неубедљиво приказати – на пример – спортског аса који је често под утицајем алкохола, или ноторног алкохоличара који сваког јутра цогира пет километара. Напросто, биологија (физиологија) лика се, у том случају, не уклапа у његову биографију и читаоци, будући неспремни на такав обрт, бивају изненађени и, више од тога, уверени како је то што се догодило напросто неуверљиво. Да ли је лик физички упадљиво леп/а или непривлачан/на није ствар биографије лика већ пре његове биологије (физиологије) а то итекако може имати утицаја на догађаје у причи.

У свом драматуршком приручнику „Написати сценарио”, француски теоретичар примењене драматургије Мишел Шион пише:

„Синди Филд (теоретичар филма, прим. М. П.) дефинише лик у три равни: у професионалној равни (а то је полазна тачка карактеризације, каже он, што је можда типична америчка примедба), у личној равни (породица и пријатељи личности) и у интимној равни. Филд додаје: Лик је основа сценарија, и ви је морате добро упознати пре него што напишете прву реч текста... Филд раздваја оно што лик карактерише од његовог рођења до почетка радње и што се

назива његовом унутрашњошћу од онога што се у том лику разоткрива током збивања, од почетка до завршетка приче, и што се назива његовом спољашњошћу – формулација је можда спорна, али уочена разлика није без значаја...

По мишљењу неких зналаца, постоји дихотонија (разлика, контрадикторност, прим. М. П.) између акције и карактера, између перипетије (обрта) и психолошког богатства лика... Аристотел у *Арс Поетици* каже: Људи су овакви или онакви због свог карактера (дословно: та етхе - своје нарави); а срећни су или несрећни због свог делања. Ликови, дакле, не делају зато да би одразили овакав или онакав карактер, они карактер добијају кроз своје делање." (Шион, 1989: 91-92)

Другим речима, квалитетно формиран литерарни лик се доказује (процесуира) током збивања својим делањем у литерарном делу а не пуким биографским подацима. Један од оснивача структуралистичке мисли, Ролан Барт тврди:

„У Аристотелу *Арс Поетици*, појам лика је од споредног значаја и потпуно је подређен појму делања: постоје приче без карактера, али не постоје карактери без приче, каже Аристотел. Лик који је једно време био само име, носилац радње, неко ко добија касније психолошку чврстину, постаје јединка, неко, речју једно целовито биће, чак и онда када баш ништа није урадило и, наравно, пре него што је било шта започело." (Барт, 1979)

То нас доводи до немогућности да се, у једном литерарном делу, раздвоје биографија и биологија лика, дакле лик од свог делања, односно онога што доказују током развоја приче. Самим тим, мотивација, односно мотивациони склоп литерарног јунака постају неизбежна тема, процесуализација самог лика који мора нешто да ради, потврђује или оповргава да би уопште деловао на читаоца као формиран лик. Поново ћемо консултовати Аристотела који, када је реч о трагичком јунаку пише:

„...Ни честити људи не треба пред нашим очима да доживљавају пад из несреће у срећу – јер то не би изазвало ни страха ни сажаљења, него гнушање; затим ни рђави из несреће у срећу (јер то би највише било противно задатку трагедије)... Најзад, ни веома рђав човек не сме из среће да се строваљује у несрећу. Такав склоп изазвао би, додуше, осећање човештва, али не би изазвао ни сажаљења ни страха, јер сажаљење изазива само онај ко незаслужено пати а страх онај који је нама самима сличан... Преостаје само један човек по средини. А такав је онај који се не истиче ни врлином ни праведношћу, нити пада у несрећу због своје злоће и свог неваљалства него због неке погрешке, а то је лице које ужива знатан углед и живи срећним животом, као Едип и Тијест." (Аристотел, 1982)



Дакле, основа за успешан и уверљив лик литерарног дела (без обзира што Аристотел говори искључиво о трагедији) је неко ко је сличан читаоцу, с којим читалац може да се поистовети. На овом месту морамо рећи чувено поетско: „Осим ако"! Уколико је наш лик таксиста – да импровизујемо – а говори језиком нукларног физичара, онда се шири хоризонт очекивања читаоца и поставља низ питања од којих је прво, свакако: *Зашто је нуклеарни физичар постао таксиста?* А можда баш у том питању лежи нуклеус, наратив радње која следи. Још Молијер каже, да га парафразирамо, да уколико је јунак недоследан, онда треба да буде доследан у својој недоследности. Литерарни ликови су, зато, први и основни *link* који рецепцијент успоставља у сусрету с литерарним делом.

Протагоно и антагоно, мотивациони склоп у литерарном делу

Уколико смо утврдили да читалачку пажњу заокупља потрага протагонисте за жељеним добром, а да му на том путу смета антагониста (или група протагониста против групе антагониста) већ смо дошли до процесуалности приповеданог дела. Нешто, дакле, мора одредити делање протагониста и антагониста. Самим тим, у једном делу је све што води ка бољитку, инаугурише поштење или избављење, у складу с тренутним (или општим) друштвеним начелима морала јесте такозвана *протагона радња*, док је све оно што стоји на путу протагоном хтењу – *антигона радња*.

Какав је антагониста – по својој унутарњој снази, исправности свог циља, моћима и могућностима, такав мора да буде и антагониста.

Канадски теоретичар књижевности Нортроп Фрај врши поделу ликова на *високомиметске* (они који су попут нас или много бољи од нас самих) и *нискомиметске* (оне који су гори од нас самих). Тако је и у случају протагонисте и антагонисте, односно њихове протагоне и антагоне радње. Високомиметском протагонисти пристоји само високомиметски антагониста. Противник једног Шерлока Холмса је Доктор Моријарти, и то је сасвим на месту, јер у супротном би била превише предвидива (очекивана) победа протагонисте над антагонистом.

Тако је и у случају „Илијаде”, где су Агамемнону и Менелају супротстављени Пријам а Одисеју и Ахилу – Хектор и Парис. Пре свега, у неизвесности око тога ко ће превладати аутор одржава пажњу (*suspens*, енг.) код читаоца. У одређеним жанровима, попут комедије и њених екстензија, природно је да актери (протагониста, антагониста и остали ликови) буду, по Фрају, нискомиметске личности и тада је антагониста, у својој снази и моћи, прилагођен протагонисти.

Међутим, прича о протагоном и антагоном нас нужно доводи до нуклеуса наратива у приповедању, а то је мотивација. Промишљена, убедљива и адекватна мотивација мора бити везана и за протагонисту и за антагонисту. Шта је мотивација? То је читав *унутрашњи* (психолошки) и *спољашњи* (околности у датом

тренутку) склоп. Једно је – да импровизујемо – бити високи официр ЈНА у околностима 1971. године а сасвим друго бити, по професији исто то али у околностима 1995. године. Само се у умрежењу, или чешће сукобљавању унутрашњег и спољашњег фактора гради такозвани *мотивациони склоп*?

Шта је мотивациони склоп? То је структура, мрежа, међусобни однос унутрашњег и спољашњег који доводи до драме, до поенте нашег приповедања. Без мотивационог склопа (једно мотивише Шерлока Холмса, нешто сасвим супротно али истоветно снажно у амбицији мотивише Доктора Моријартија), не би било ни смисла приповедања у креативном писању. Дакле, можемо закључити да: од постепеног раста између хтења и моћи који ће, негде на трећини литерарног дела постати озбиљна, компликована структура – нема ни приповедања.

Зато нам је у литерарном делу, поред појединачних мотивација, чији корен лежи у индивидуалној психологији ликова, потребан и мотивациони склоп. Односно, укрштање амбиција протагоног и антагоног у правцу *Жељеног добра*.

Само снажно, јасно али истовремено и сложено компонован мотивациони склоп ликова доноси преко потребну драму у једном литерарном делу, односно штиво чини сложеним и управо зато пријемчивим за читаоца. Читалац увек мора да се пита шта је то што ликове мотивише да наставе даље, чак и онда када су шансе окренуте против њих, шта је то што антагонистима „не да мира” чак и када су скоро сасвим побеђени па настављају са својом контра-радњом у смислу ометања протагониста?

Да не буде забуне, то што роман – за разлику од драме или филмског и телевизијског сценарија (у којима је, по правилима драмске уметности, све саздано од делања) – може и мора да поседује многе додатне, поетске или филозофске дискурсе, као и то што у њему, као делу, не зависи „баш све” од делања ликова већ и од дескрипције (описа), стања, филозофских дискурса... не умањује потребу да приповедање и у савременом роману буде саткано од мотивација, односно мотивационог склопа његових јунака.

Дијалог

Слично као и када говоримо о делању јунака у роману, дијалог јесте основно изражајно средство драмског приповедања али је и једно од важних категорија у савременом роману. То, наравно, не значи да се у читалачкој пракси не срећемо с романсијерским ремек-делима у којима нема уопште дијалога, али се тада ради о интроспективним, романима једног лика чија су унутрашња стања далеко важнија од његовог делања, односно интеракције с другим јунацима. „Смрт у Венецији” Томаса Мана, дакако, не почива на дијалогу или квалитету дијалога. Поетска проза, такође, не доказује своју аутентичност присуством дијалога. Али готово да нема савременог романа у коме, бар у малом проценту, није заступљен дијалог. Зашто је дијалог тако важна категорија?



Пре свега зато што дијалог (али и унутрашњи монолог, говор *a parte*) открива мисли и стања, па чак и најинтимнија, наших ликова. Сигурно да делање открива још експлицитније оно што је наш јунак у стању да уради или ће урадити, али је дијалог оно што га „разоткрива„ на прави начин, као и његове саговорнике. Многе категорије, било је већ речи о томе, утичу на дијалошку композицију једног литерарног дела: социјални статус лика, образовни профил лика, општа интелигенција и интелигенција лика у датој ситуацији, његова/њена емоционално-еротска интелигенција, жаргон који употребљава/ју да би га/их боље разумели, узречице и друга језичка помагала, тикови...

Не може, дакле, сваки лик говорити у *јавности митопоетског света дела* истом врстом језика. Када је то случај у неком делу, онда с правом кажемо да је говор јунака у том делу „књижевни, артифицијелан (вештачки), неутентичан...“ А аутентичност лика, па и целокупног дела, јесте део уверљивости коју покушавамо, као аутори, да градимо од почетка.

Основне функције дијалога су да:

убрза радњу;

1. да читаоцу саопшти чињенице и пренесе му важне информације;
2. да успостави и *стабилизује* односе међу ликовима;
3. да открије сукобе и емоционална стања ликова;
4. да протумачи радњу;
5. да оцрта карактер лика који говори али и оног лика који слуша и одговара.

Дијалог, пре свега, треба да буде динамизован (брз или успорен у зависности од поетског света који градимо као аутори, или представљамо), треба да подржава све оне карактеристике лика које смо већ навели, треба да сакрије неке од најважнијих ствари које лик има да саопшти себи или другима (а које ће се, дакако, открити касније, током развијања радње), да одражавају свет (миље) у коме се одвија наша приповедана радња.

Све то важи и за романе који су писани у првом лицу (*Ich*, нем., Ја – романи) – а највећи део стваралачког опуса савремених аутора, од почетка 20. века па до наших дана представљају романи писани у првом лицу – у којима је врста дијалога коју називамо *монолог* (исповест, дијалог лика са самим собом, дијалог лика са читаоцем) од пресудног приповедалачког значаја. Или, можда, још више значи управо за литерарна дела писана у том кључу. На један начин говори радник на бензинској пумпи другима, саговорницима (а, такође, и са самим собом), на потпуни други доктор наука (а и са самим собом/читаоцем) а на сасвим трећи начин полицајац... Поново подвлачимо да од уверљивости дијалошких или монологских секвенци зависи и комплетна уверљивост литерарног дела.

А само о реалистичком *производу* (литерарном делу) креативног писања говоримо у овој студији. Дакле, аутентичност дијалога (или монолога такође) добрим делом гради уверљивост литерарног дела и његову комуникативност са рецепцијентом (читаоцем).

Креативне способности уметника

Сваки савременик, читалац и рецепцијент, односно, како се то често колоквијално каже „човек свог доба” схвата да квалитет једног уметничког дела првенствено и, можда, превасходно зависи од креативних способности уметника, од „моћи” самог аутора. Ипак, како не би у овом поглављу студије превише задирали у општу теорију стваралаштва, ограничићемо се на писца, дакле ствараоца литерарног или наративног (приповедалачког) дела.

Оно што уметника разликује од осталих ствараоца (по материјалистичкој теорији друштва) јесу следеће категорије:

1. њега нико не приморава да створи одређено дело већ он сам има потребу да створи такво дело;
2. од квалитета уметничког дела не зависи ништа осим сфере естетике (уколико, за разлику, архитекта и инжењер направе мост лошег квалитета у питању могу бити не само функционалност већ и људски животи) и односа рецепцијената (читалаца) према аутору;
3. креативне способности уметника су попут већ помињане категорије надахнућа – најмање подложне било каквој дефиницији, односно не постоји мера за одређивање каквоће ове две категорије.

Иначе морамо бити свесни да духовни позив, као професија, престаје да буде део материјалистичке теорије друштва и залази у сферу метафизичког, односно трансцендентног. Другим речима, нису се одређене литерате без разлога инаугурисали као „мајстори”, романескног приповедања или приповетке или драмског текста или филмског или телевизијског сценарија.

Код писаца постоји одређена природна припадност, афинитет који их, уколико у стваралачком смислу умеју да *ревалоризују* (анализирају и потврде или оповргну) своју креативну моћ, дефинише као писце у оквиру једног жанра или медија.

Примера ради, наш чувени комедиограф Бранислав Нушић имао је неколико покушаја да створи трагедију (у ширем смислу те речи) било да је реч о историјског драми („Кнез Иво од Семберије”) или савременој, друштвеној, породично-психолошкој драми („Бура”), али та се дела могу сматрати релативно неуспешним, нарочито уколико имамо у виду његове веома успешне комедије карактера („Ожалошћена породица”, „Др”, „Госпођа министарка”...). Другим речима није сваки жанр или свака медија довољно „податна”, једном креативном духу, односно еманацији (метеријализацији) тог духа.

Зато ћемо, не без разлога, приметити да се одређени аутори „специјализују” за одређене жанрове или медија. Из тога произилази закључак да су одређени писци нимало случајно изабрали одређени жанр или медију. Реч је о ауторима који су довољно рационално (објективно) успели да анализирају сопствене креативне моћи и пронађу форму (облик) приповедања у коме су успешнији од:



- 1) себе самих (у другим облицима) и успешноји, истовремено;
- 2) од других аутора у изабраном облику.

Отуда и долази – иначе проблематичан – термин „култног уметника” у одређеној форми (облику) који је (термин) подложен разним мистификацијама али и демистификацијама.

Речју, аутор који је спреман за опсежна историјска или етнографска истраживања (која чине предрадњу његовог стваралаштва) у стању је да напише историјско (односно псеудо-историјски роман); онај кога више интересује чулна интелигенција бића спреман је за стварање управо таквих, *интроспективних* дела (унутарња анализа сопствених осећања и стања – Маргарет Дирас, Клод Симон, Петер Хандке...); онај коме више лежи дескрипција (описи) бавиће се, најчешће, таквом врстом књижевности... а они којима (нарочито у доба постмодерне) више лежи спекулативна псеудо-историја света (на пример, жанр *теорије завере* – Умберто Еко „Фукоово клатно”, Ден Браун „Да Винчијев код”...), одабраће у изградњи сопственог уметничког опуса управо ту врсту приповедања.

Наравно, треба поменути и оне који суверено владају различитим, међусобно чак и контраидникованим (у поетском смислу) врстама приповедања.

Јохан Волфганг Гете (1749-1832) у својој теорији приповедалаштва говори о три врсте уметника, делећи их на оне који су:

- а) представници *Простог подражавања* – који владају Аристотеловим миметичким приповедањем и могу да „копирају” до потпуног реализма појаве и делања (приче) које региструју око себе;
- б) представници *Манира* – који су способни да верно представљају појаве у свету који их окружује, али им свако дело наликује на претходно јер су усвојили одређени „манир” и не одустају од њега и;
- в) представници *Стила* – који су својим креативним способностима обједињују *Просто подражавање*, познају стварачако стање *Манира* али га избегавају (како им дела не би личила једно на друго, већ увек била оригинална а и препознатљива у одређеној мери). (Gothe, 2006)

Ову поделу Гете даје по квалитативном поретку. Последњи, представници *Стила* су, дакле, развили сопствени стил и њихова дела бивају препознатљива по стилу али НЕ личе једно на друго. То је, по овом немачком драматичару и теоретичару, врхунац стваралаштва – бити препознатљив али и непоновљив. То, можемо утврдити и дан данас, представља есенцију (срж) оригиналности.

Дакле, већ смо утврдили да одређене теме, сижеи, жанрови или медија више погодују одређеним писцима а мање другима. У простору објективизације сопственог стваралаштва важну улогу игра „самопрепознавање” одређених моћи. У том смислу, можемо да закључимо да разни облици приповедања погодују одређеним писцима док оним другима не.

Закључак

Уколико закључимо да су на подручју креативног писања и приповедалаштва уопште, заступљена медија као што су, првенствено, роман, потом прича и приповетка; драма (комедија и трагедија са својим мешовитим врстама); филмски и телевизијски сценарио – односно да они, у тренутку у коме живимо, представљају основне носиоце квалитета приповедања – онда нам постаје потпуно јасно зашто су се неки аутори специјализовали за одређене врсте приповедања.

Роман, причу или приповетку, у данашње време, пишу првенствено они аутори који обраћају посебну пажњу на дескриптивно (описно), идејно и идеолошко, на стања и психологију својих литерарних ликова а нешто мање на њихову делатну активност, на потребу да забележе одређени период цивилизације (најчешће *рецентни*, актуелни) с његовим прерогативима.

Савремени романописац има, у већем делу своје уметничке трансценденције, *ретроактиван* естетски светоназор – он цени и негује *причу* и сматра да се у причи налазе најважнији прерогативи приповедања. Поменимо неке савремене светске романописце: Халеда Хосеинија („Хиљаду чудесних сунаца”, „Ловац на змајеве”), Амина Малауфа („Саладин”, „Самарканд”), Пера Петешуна („Идемо да крадемо коње”, „Клета реко времена”), Јустејна Гордера („Софијин свет”, „Кћи директора циркуса”), Дена Брауна („Да Винчијев код”, „О анђелима и демонима”), Кристофа Рансмајера („Ужаси леда и мрака”, „Морбус Китихара”), Нила Гејмена („Амерички богови”, „Чаробна прашина”), Салмана Руждија („Сатански стихови”, „Како ме је волела”), Пола Остера („Левијатан”, „Месечева палата”)... – који свој стваралачки гениј (без обзира што смо навели награђиване и ауторе такозваних „блокбастера”, најтиражнијих књига) испољавају готово искључиво на подручју романа.

С друге стране, савремени драмски писац много више пажње обраћа на Аристотеловску категорију *делатности* својих ликова, на догађаје и брзину (односно ритам и темпо свог приповедања), на дијалог (који је основно средство драмске интерпункције) и дијалошку економију, на дидактичност (поруку или поуку) свог драмског текста, на његову сценичност (приказивачке могућности које собом носи текст чији су аутори), на драмска јединства (ако не буквално на јединство времена и места онда сигурно на јединство радње), на ефектност (литерарно/сценску „пријемчивост”, свог дела), на рефлексивност (приказивање савремене теме у савременом контексту)... Поменимо неке од савремених драмских писаца као што су Роналд Харвуд (драме „Гардеробер”, „На чијој страни”), Мартин Мекдона („Лепотица Линејна”), Дејвид Хер („Небеска светлост”, „Дах живота”), Сара Кејн („Кожа”, „Федрине љубави”, „Психоза 4.48”), Патрик Марбер („Дон Жуан у Сохоу”, „Музичари”)...

Нешто сасвим друго карактерише писце који су се одлучили за сценаристички посао у филмској и телевизијској (поглавито америчкој и британској) индустрији – спремност на тимски рад, спремност на парцијални (делимичан рад), посебно активан однос према драматуршкој економији, брзини „протока ин-



формација,, трајању приповедања, посебно флексибилан однос према продуцентима и извршним продуцентима пројекта, свакодневни сценаристички посао када је реч о ТВ серијама, спремност на промене смисла и значења пројекта, спремност за рад на адаптацијама, „измаштавању,, наставака серијала и филмова који морају, по поменутој Геотеовској скали, да буду оригинални али и препознатљиви, истовремено... Аутори попут Криса Картера („Досије Икс”), Џона Саливена („Мућке”), Макса Мучника („Вил и Грејс”), Ен Донахју и Ентони Цилкера („Место злочина”), Толкин/Френ Волш („Господар прстенова”)... у свом стваралачком наступу баштине управо поменуте категорије „спремности на посебну врсту приповедалачког рада”.



ЛИТЕРАТУРА



1. Аристотел (1982): *Арс Поетика (О песничкој уметности)*; Београд: Рад.
2. Барт Ролан (1979): *Књижевност, митологија, семиологија*; Београд: Нолит.
3. Genette, Gerard (1980): *Narrative Discourse: An Essay in Method*; New York: Cornell University Press.
4. Ginestier Paul (1961): „La geometrie dramatique”, u *Le theatre contemporain dans le monde*, Paris: Presses universitaires de France.
5. Gothe Johan Wolfgang (2006): „Gesprache mit Goethe”, „Conversations of Goethe”; London: Harrison-Ainsworth Press.
6. Derrida Jacques (1985): *Letter to A Japanese Friend*; Warwick: David Wood&Robert Bernasconi, Parousia.
7. Јерков Александар (1992): „Постмодерно доба српске прозе”, у *Антологија српске прозе постмодерног доба*; Београд: СКЗ.
8. Jerkov Aleksandar (1999): *Nova tekstualnost*, Podgorica: Oktoih.
9. Леви-Строс Клод (1972): *Магија и религија*; Београд: ИКП Велвет.
10. Леви-Строс Клод (1971): *Дивља мисао*; Београд: Нолит.
11. Saussure Frederic de (1916): *Cours de linguistique générale*; Lausanne-Paris: Bally&Sechehayе.
12. Saussure Frederic de (1977): *Course in General Linguistics*; Glasgow: Fontana&Collins.
13. Freytag Gustav; Mac Ewan Elias J. (2000): *Drama-Technique*; Chicago: Scott-Foresman Press.
14. Fry Northrope (2006): *The Grate Code – The Bible and literature*; Toronto: University of Toronto Press.
15. Шион Мишел (1989): *Написати сценарио*; Београд: Научна књига/Институт за филм.

THEORY OF FREYTAG'S PYRAMIDE AND ITS APPLICABILITY TO MODERN LITERATURE

Abstract: Since the beginnings, the theater has been often used for expressions of philosophical thought in the form of direct dialog. With theatrical positions it must be concluded that the theater often plays a part stands for para-theater operations and assigned to the limit when it became unclear whether this is a theater in general. However, the debate „for” or „against” engaged theater looks today more than out of place, since both have a clear opinion confirming the history of theater. If we look at the numerous theories of drama from a wider perspective, the perspective of the media, we immediately see that the theater aesthetics rests on the principles of mass communication, collective perceptions, interactions of the world scene and world audience and evoking event theater professionals cannot speak and not to talk, simultaneously, about the world, society, the collective. It is clear that the dramatic literature has directly or indirectly involved, the nature of its invoices and creative means of expression.

Keywords: CREATIVE WRITING, THEATER, MYTH, DRAMA, CHARACTER, DIALOGUE, ANTAGONISM, PROTAGONIST.



Никола БОЖИЛОВИЋ

Филозофски факултет

Ниш

КОНТАКТ: bonicult@gmail.com

УДК: 791.221.51(497.1)»1963/1972»

791.43(497.1)»1963/1972»

ВРСТА РАДА:
ПРЕГЛЕДНИ РАД

ПРИМЉЕН: 9. 11. 2021. ✓
ПРИХВАЋЕН: 30. 11. 2021. ✓

ЦРНИ ТАЛАС – ПРОМЕНА ЕСТЕТИЧКЕ ПАРАДИГМЕ И ИДЕОЛОШКОГ (ДИС)КУРСА

Апстракт: Рад је посвећен новом југословенском филму који је од стране комунистичких власти СФРЈ, због критичког односа који су редитељи успостављали према идеологији и доминантним вредностима система, назван „црним таласом”. Нови филмски тренд, по угледу на француски нови талас и италијански неореализам, увео је у југословенску кинематографију модерну естетичку парадигму, потпуно различиту од класичног, конвенционалног филмског израза. Црноталасни филмови су у социолошком дискурсу познати по критици владајућег социјалистичког режима, по субверзији, полемици и политичком говору. У раду су обрађена репрезентативна дела која приказују, с једне стране, савремено друштво и његове аномалије, а с друге, нови поглед на народноослободилачку борбу и социјалистичку револуцију. У оба случаја долазе до изражаја атрибути који се тичу индивидуалистичке, антитрадиционалне, модерне филмске форме и идеолошких погледа, битно различитих од оних које је пропагирала власт. У раду је посебно је истакнута хуманистичка и друштвено-еманципаторска компонента југословенских новоталасних филмских остварења.

Кључне речи: ЦРНИ ТАЛАС, ЕСТЕТИКА, КРИТИКА, СУБВЕРЗИЈА, ИДЕОЛОГИЈА, ПОЛИТИЧКИ ГОВОР, РЕЦЕПЦИЈА, ЦЕНЗУРА.



Увод

Филмови снимљени у Југославији после Другог светског рата носили су јединствену одредницу *југословенски филм*. Мада жанровски различити, они су поштовали исте или сличне естетске конвенције и носили идеолошке поруке умотане у целофан општехуманистичких идеала. Све што би било обојено другачијим идеолошким нијансама сматрано је за јерес јер би се тиме одступало од службеног, то јест владајућег мишљења.

Почетком шездесетих година од стране једне групе младих режисера долази до размимоилажења са званичним политичким, идеолошким и естетским гледиштем. Залажући се за спонтани уметнички чин стварања, они су истицали потребу промене перспективе сагледавања друштвене стварности. При том нису ни слутили да ће већ после првих неколико уметничких подухвата њихови филмови бити проглашени антидржавним, а они сами политичким отпадницима који отворено изражавају неслагање с режимом и службеном политичком идеологијом. Од стране председника Комисије за идеолошки рад Савеза комуниста Југославије њихови филмови тенденциозно су названи *црним таласом*, после чега је уследила противофанзива и лов на „непослушне” уметнике. Поетика овог филмског покрета, боље рећи једног авангардног културног феномена, описивана је најпогрднијим речима. Приписивано им је да су опседнути мрачним темама, насиљем, скарадним призорима, аветињским визијама, социјалном бедом, ласцивним и тривијалним сценама – речју, да су њихови аутори одступали од истине и савременог живота (DeCuir, 2019: 17–18).

У случају црног таласа реч је о сложеници скованој по одредници *Film noir* коју су 40-их година прошлог века смислили француски филмски критичари. Иако се тај појам користи у колоквијалном смислу, он је у екс Југославији практично озваничен. Реч је о филмовима снимљеним између 1963. и 1972. године, чији су заговорници имали на уму, најпре, ослобађање филмске индустрије од бирократских ограничења и идеолошке догме, потом унапређење експериментисања на филму као аудио-визуелном језику и, напokon, коришћење филма за преиспитивање савремених тема из критичке перспективе. Занимљиво је да су неки тероретичари радије говорили о црном таласу као о „новом југословенском филму” или, једноставно, „новом филму” (види: Stojanović, 1998; Kuk, 2007; Levi, 2009). С обзиром на то, има смисла на нов начин промислити естетске и идеолошке компоненте овога покрета, појаснити критичку позицију најзначајнијих аутора и истражити рецепцију тих филмова од стране (пост)југословенске публике.

Естетика црног таласа: за аутономију ауторске визије

Заједничка карактеристика филмова обједињених под називом „црни талас” односи се на аксиолошку и идеолошку позицију њихових аутора која је у великој мери супротстављена доминантним вредностима југословенског (српског) традиционалног наративног филма. Реч је о „југословенском филму са савременим естетичким тенденцијама”, како га је звао теоретичар филма Душан Стојановић. Ту спадају филмска дела модерног, неконвенционалног проседеа, са ауторима који заговарају уметничку визију стварности. Та визија подразумева слободну стваралачку мисао и директно је супротстављена догматској и бирократизованој свести. Репрезентативна дела ове уметничке струје потписују режисери попут Боштјана Хладника, Александра Петровића, Кокана Ракоњца, Душана Макавејева, Живојина Павловића, Пурише Ђорђевића, Ватрослава Мимице, Желимира Жилника, Лазара Стојановића, Јована Јовановића. Истина је да преовладавају дела српских аутора, али сви они говоре о актуелној или прошлој ситуацији која је била заједничка за све народе који су делили југословенски простор. По томе је читав покрет талентованих синеаста познат под именом које су му дали бирократски цензори био *par excellence* југословенски.¹

Настанак дела овога циклуса, покрета или, једноставно, уметничког тренда означио је велики тренутак југословенске кинематографије која је у први план избацила потпуну индивидуалну ангажованост аутора, што ће рећи стваралаштво ослобођено моралних и психолошких стега. Делује парадоксално, али у времену цензуре и пада критичке моћи једног друштва неочекивано је дошло до велике ауторске смелости у кинематографији. Иако назван црним, нови талас југословенског филма одликовао се изузетном разноврсношћу и богатим нијансама ауторских боја. Захваљујући смелости вођеној креативним импулсима и трагалаштвом талентованих режисера, све што је доскора представљало званичну идеологију југословенског социјалистичког друштва, некакав општеприхваћени постулат, одједном бива доведено у питање – „једна колективна митологија замењује се безбројним личним митологијама” (Stojanović, 1998: 84).

Из тежње ка уметничком изразу ослобођеном друштвених стега рађала се нова естетика. Кључне естетске преокупације црноталасних филмова, по Грегу де Кјуру (*Greg DeCuir*), јесу: реторика, полемика и политички говор. Он под *реториком* подразумева „ораторски модус” којим ликови у филму преносе полемичку поруку. Порука може бити упућена ликовима у причи или, у ауто-

¹ „Нема сумње да је најцењенији аутор који се појавио у крилу новог филма био Србин Душан Макавејев, који се најбоље може описати као авангардни и изузетно интелигентни сатиричар” (Kuk, 2007: 533).



рефлексивном маниру, публици која гледа филм. То је случај са филмом *Млад и здрав као ружа* (1971) Јована Јовановића, у коме се главни протагониста на крају обраћа камери и у исти мах гледаоцима. Следећа стратегија којој су ради убедљивости прибегавали ствараоци црног таласа био је је *политички говор* као најконкретнији и најнепосреднији симбол реторике. Реторика и политички говор створили су могућност да црни талас буде отворено *полемички филм*, што су, сем поменутог, потврдили и филмови неких других репрезентативних аутора – *WR: misterije organizma* (1971) Душана Макавејева, са ватреним говором протагонисткиње Милене, којим она сексуално ослобођење изједначава с револуционарном активношћу, или *Непријатељ* (1965) Живојина Павловића, где се већ у уводној секвенци излаже експлицитној критици самоуправни социјализам и идеолошки мит о врлом и солидарном раднику (види: DeCuir, 2019: 230–232).

Када је у питању савременост, тематика црноталасних филмова била је заокупљена тамним странама људског живота, егзистенцијом без перспективе, друштвеним неправдама, крађом, корупцијом, непотизмом, личним богаћењем, депресијом – економском и психолошком/личном. Опонирање владајућем социјалистичком режиму назначено је указивањем на горуће проблеме тог друштва, односно система, а то су: незапосленост, економско сиромаштво, малолетничка делинквенција, проституција, маргинализација етничких група и особа са посебним потребама. Упоредо с тим долази до првих отворених приказивања хомосексуалности, натуралистичких сцена секса и употребе опијата (Lazarević Radak, 2016: 497). На место ружичасто обојене стварности и светле будућности, сниманих у домаћој продукцији по опробаном холивудском рецепту, сада не сцену ступају антихероји оличени у криминалцима, социопатама, алкохоличарима, промашеним младим људима, нимало различитим од оних које смо виђали у „црном филму” чешког или француског новог таласа. Како се не би помислило да су југословенски режисери своје методе и идеје увек „позајмљивали” од странаца, ваља истаћи да је тај однос био реципрочан у смислу сталног узимања-давања.²

Када се зна да је сваки црноталасни филм оригиналан и непоновљив, а сваки аутор „прича за себе”, незахвално је трагати за општим местима. Међутим, поред освајања слободе у домену филмског стваралаштва, још једна битна одлика овог покрета у целини јесте *анти-традиционални израз*. Форма ових филмова је антитрадиционална у односу на класични југословенски филм који има каузалну наративну структуру и који се односи на поштовање континуитета радње. За пример оваквог естетског приступа Де Кјур наводи *Град* (1963), филмски омнибус од три кратке филмске сторије, у режији Кокана Ракоњца,

2 Златко Паковић пише да смо ми не само следили светске трендове него смо их и инспирисали. За пример он узима Јовановићев филм *Млад и здрав као ружа*, који је антиципирао омиљени садржај већине како комерцијалних, тако и ауторских евроатлантских филмова: психопатолошки тип јунака и ужитак у приказивању злочина (Paković, 2021: 23).

Марка Бабца и Живојина Павловића.³ Реч је о три наизглед недовршене приче повезане различитим усамљеним или декадентним ликовима у туробном миљеу савременог урбаног живота. У естетском смислу, *Град* представља нелинеарну филмску форму која природно обухвата скокове у простору, времену и напацији. Он се разликује од традиционалног биоскопског филма који обично настоји да избегне било какве прекиде у континуитету приче. На свој начин, формом против традиције боре се и филмови *Три* (1965) Александра Петровића и *Каја, убит ћу те!* (1967) Ватрослава Мимице. У првом, антитрадиционалност се, између осталог, препознаје у вишезначности и просторно-временској раздвојености три приче, док у другом режисер доводи у питање структурне кодове филмске напације, а гледаоца уводи у стање у коме не постоји осећај конзистентног времена и простора (види: DeCuir, 2019: 238–241).

У филмовима црног таласа коришћени су другачији монтажни поступци од оних који су практиковани у традиционалним југословенским филмовима, што је посебно важно када се зна да монтажа представља „нерв филма” (Ajzenštajn, 1964: 76). У монтажној фази стварања филма нарочито долази до изражаја антитрадиционални манир. Типичан је *Пластични Исус* (1971), филм Лазара Стојановића, у коме аутор поступком „монтажног анархизма” изражава свој антитрадиционални, аутореклексивни став.⁴ Примерице, супротно традиционалним правилима, аутор задржава кадрове у којима су презентовани подаци са именима редитеља, сниматеља или бројем сцена. Стојановић намерно задржава тај део првог кадра, не само да би обзнанио антитрадиционалне аспирације свог филма, већ и да би одмах замаглио, што ће рећи релативизовао границу између самог филма и његове производње. Брисање те границе има ефекат поништавања оградe између фикције и стварности. Тиме се манифестују покушаји да се друштвена реалност преиспитује и разјашњава, а не мистификује, што је био манир соц-реализма практикованог у класичном југословенском филму (DeCuir, 2019: 48). Реч је о филму колажне структуре, то јест *mixed* филму монтаже атракција у коме се сучељавају материјали сваковрсног порекла – играни делови (прича) помешани су са документарним и архивским снимцима, цитатима из филмова других редитеља, апокрифним материјалима који се приписују другим ауторима или ликовима самог филма. Све ово садржано је у колажу који почива више на филмофилској асоцијативности неголи на некој конкретно разрађеној причи (Tirnanić, 2011: 145).

Редитељ Стојановић није усамљен у погледу коришћења антитрадиционалних изражајних средстава. У томе га надмашује Душан Макавејев који је, по Де Кјуру, најрадикалнији експериментатор међу ствараоцима црног таласа. У његовом филму *Љубавни случај или трагедија службенице ПТТ* (1967) стапање документарности и фикције представља резултат коришћења високо стили-

3 Решењем Окружног суда у Сарајеву од 13. августа 1963. године, *Град* постаје први (и једини) судски забрањени филм у СФРЈ (Tirnanić, 2011: 39).

4 *Пластични Исус* је једино остварење југословенске кинематографије чији је аутор због „непријатељске пропаганде” провео у затвору три године. Сам филм је био забрањен и остао у бункеру до 1990. године.



зованих и антитрадиционалних редитељских метода. Цео филм почива на стилској дијалектици коју одликује хибридна форма компонована од документарних и играних сегмената који се непрекидно смењују. Друга упечатљива антитрадиционална одлика овог филма која га чини нетипичним је употреба наративне структуре, којом Макавејев показује да не мари за темпоралност. Резултат оваквог приступа је изломљени наратив у коме нема линеарног заплета, али са много дигресија и разноразних успутних додатака. У овом погледу дело Макавејева оваплоћује један од Годарових (*Jean-Luc Godard*) чувених диктума: „Филм треба да има почетак, средину и крај – али не нужно тим редоследом”. Овде се ради о директном изазову конвенционалном филмском наративу у званичном југословенском филму који се клони било каквог уметничког експериментисања (шире о томе: DeCuir, 2019: 37–44).

Извесно је да „Љубавни случај” није једини филм Душана Макавејева у коме је дошла до изражаја лична експресија и оригинална естетска парадигма аутора. Док у филмском колажу *Невиност без заштите* (1968) режисер демонстрира различите елементе спајања документарног и играног материјала и врши паралелно усклађивање прошлости и савремености, филм *WR: misterije organizma* је естетски изузетан по много чему, а посебно по дијалектичкој верзији монтажног ефекта „преклапајућих облика”, којом аутор дестабилизује јединственост значења и нуди гледаоцу мноштво могућих реакција. Вештим коришћењем монтажних склопова уопште, а посебно у овом филму, Макавејев успева да наведе гледаоца да сопствена уверења, предрасуде и жеље упоређује с онима које нуди сам филм. Тим путем он сваком реципијенту даје потпуну интерпретативну слободу, препуштајући му да преузме одговорност за значења која је у филму препознао (упор. Levi, 2009: 53–55). У томе успева захваљујући одликама које красе његов естетски сензибилитет, међу којима су најбитније: неконвенционалност, импровизација, спонтаност и лежерност усмерена на ослобађање гледаочевог духа.

У филмском опусу славнога режисера веома је присутна тенденција „метафоричке отворености” која карактерише модерни филм. Она гледаоцу оставља пуну слободу интерпретације филмског дела, прожимајући га двосмисленошћу и иронијом. Њему се на увид даје материјал који отвара могућност субјективног тумачења. Захваљујући томе што модерни филм (у који спада и *Невиност без заштите*) постаје нека врста метафоричног знака, гледаоцу је дата слобода да дати материјал обликује сходно својим емоцијама и моралним схватањима. Дакле, уместо да приказује морал у нормативном облику, аутор га провоцира кроз спонтани доживљај публике. Тако се, примерице, у једном кадру поменутог филма аутор поиграва са мотивом заставе. Акробата Алексић непрестано изводи бравуре машући државним заставицама (чак и када је на „стубу смрти”) или говори монологе у собама украшеним заставама, сликама и бистама руководица. Врхунац представља кадар у коме је руком доцртана застава на леђа једне жене разигране у колу. Тумачења су двострука: да ли је реч о једном баналном памфлетском гесту (забога, па застава се таласа на женској задњици!) или се иза тога геста крије лу-

цидна слободарска метафора (видите, та храбра жена поносно игра српско коло са заставом на леђима у окупираном Београду пуном Немаца!). Ово је добар пример отворене метафоричности у коме је гледаоцу остављена потпуна слобода рецепције и субјективног тумачења филмског текста (Novaković, 1989: 123–124).

Иако режисери црноталасних филмова нису експлицитно говорили о својим узорима, неоспорно је да су их они имали у неким новим струјањима, превасходно европског филма. Речју, југословенски филм са савременим уметничким тенденцијама има доста заједничког са француским новим таласом (у монтажи, камери, режијској имагинацији и експресији) и са делима италијанског реализма (документарност, мизансцен, извесне драматуршке поставке, глума ослобођена клишеа). Подсетимо, француски нови талас водио је „ауторску политику“, што ће рећи да су репрезентативни филмови овога правца јасно носили потписе својих аутора, били печат њихове стваралачке индивидуалности. Што се самих филмова тиче, они су били карактеристични по „монтажним скоковима“, ослањали су се на елиптичну монтажу, били снимани с камером „из руке“. Сталним подсећањем на то да ми управо гледамо филм, а не стварност, инсистирало се на успостављању естетске дистанце са публиком. По томе је филм француског новог таласа саморефлексивни филм или метафилм – филм о филмском процесу (Kuk, 2007: 185). Конвенције овог уметничког покрета поштоване су и обилато коришћене у најбољим остварењима, каква су „Четири стотине удараца“ (*Les Quatre-cents coups*, 1959) Франсоа Трифоа (*Francois Truffaut*) и „До последњег даха“ (*À bout de souffle*, 1960) Жан-Лик Годара.

Неки од поступака француских, али и других иностраних синеаста могу се наћи у филмовима Жилника, Макавејева, Петровића и других режисера југословенског црног таласа. Међу њима је неизоставно име Живојина Павловића, чији је приступ филмској форми близак Ајзенштајновом симболизму, у коме је стављан нагласак на монтажу фрагмената и реконструкцију простора. Тога има у Павловићевим најбољим раним филмовима *Повратак* (1965), *Кад будем мртав и бео* (1967), *Буђење пацова* (1967) и *Заседа* (1969), којима је сам аутор приписивао епитет „естетика одвратног“. Утицај француских новоталасоваца види се, на пример, у филму *Кад будем мртав и бео*, који је инспирисан елиптичним приступом наративној структури Годаровог ремек-дела *До последњег даха*. У овом Павловићевом маестерално урађеном остварењу постоји, као код Годара, низ сцена које су монтажом лишене уобичајене драматуршке експозиције и резолуције. Сем тога, Драган Николић као Џими Барка може бити схваћен као локална, југословенска верзија Годаровог Мишела Поакара кога је уметнички неодољиво тумачио Жан-Пол Белмондо.⁵ Павловић је био инспирисан и другим филмским правцима, међу којима завидно место

5 Милан Ранковић сматра да је животној и уметничкој истинитости овога филма знатно допринео изванредно адекватан избор главног глумца. „Драган Николић је и физички, начином свога индивидуалног постојања толико добро представио имагинарни лик Џимија Барке, да је остварен онај толико ретки, колико за уметност и нужни ефекат: Џимија Барку више не бисмо могли замислити у телу неког другог бића“ (Ranković, 1970: 96).



заузима италијански неореализам. Тај утицај видљив је у његовој склоности ка интегралној нарацији и примату који он даје мизансценској организацији простора. У филмовима овог југословенског синеасте инсистира се на реализму као инструменту (формалном средству) у служби суочавања гледаоца са драстичном и суровом сликом која је у стању да изазове ефекат шока и покрене чак физиолошку реакцију гађења (упор. Levi, 2009: 65–67).

На основу анализе филмова и теоријских радова о уметничким остварењима и дометима југословенског црног таласа, могу се извући извесни општи закључци. Најпре, црни талас је изразито ауторски, неконвенционални и анти-традиционални филм. Као уметничка тенденција, он у најбољем случају може бити окарактерисан као покрет јер не садржи елементе никаквог формалног организовања. Аутори филмова су изразити индивидуалци, особени и самосвојни у мери у којој им се не може приписати заједништво – не проглашавају никакве декларације, још мање манифесте. Упркос томе, филмска пракса црног таласа довољава да јој се припишу извесне заједничке константе. Ниједан аутор не тежи спектаклу и естетском перфекционизму какав постоји код филмских класика. Естетика црног таласа препознатљива је по неравномерном, елиптичном стилу монтаже, склона је минимализму, стилизацији, колажу и пажљивом организовању мизансцена. Филм црног таласа је у извесној мери саморефлексиван, а филмска прича често нелинеарна, дисконтинуирана. Њега прате стилски облици (сатира, метафора, алузија, гротеска, иронија) који не карактеришу класични филмски израз.

Социологија црног таласа: нова идеолошка матрица

Филмско уметничко дело је у највећој мери производ фикције и интимне доживљајности аутора. Међутим, оно је са становишта социологије друштвени производ који треба да саопшти неке чињенице које се тичу реалности друштвеног живота. Стога се поставља питање колика је истиносна вредност појединих филмских остварења и да ли филмска прича одступа од онога што важи као историјски факат.⁶ Социолог је фокусиран на контекст на који се филм односи и настоји да пронађе везу која постоји између историјске стварности и њене филмске конструкције (Звијер, 2011: 18). Имајући у виду међусобне односе између филма и друштва и комуникацију коју филм остварује са публиком, социологија се посебно бави испитивањем релације филм – идеологија. Филмска слика остварује јако сугестивно дејство на гледаоца и, када се стави

6 Код редитеља црног таласа (Павловић, Макавејев и др) аутентичност догађаја и ликова постиже се управо свешћу да уметност није идентична копија стварности – да је стварност једно, а уметност друго, и да се они стичу тек на вишем нивоу енергетске миметичке моделизације (Коларић, 2009: 95).

у одређени политички контекст, она постаје снажно средство манипулације и идеолошке индоктринације. Као средство политичког позиционирања и инструмент идеолошке борбе, филм је кроз читаву своју историју имао функцију производње идеја и регулације њиховог ширења.

У напред изречено потпуно се уклапа стање кинематографије социјалистичке Југославије. Следећи Лењинове и Стаљинове смернице у свим областима културе, па тако и у кинематографској индустрији, југословенски комунисти су у филму видели моћно средство пропаганде и ширења идеологије. Сматрали су да домаћи филм треба, попут совјетског, да васпитава гледаоце „у духу наше народне и културне револуције”. Комунистичким властима била је потпуно неприхватљива идеја да филм служи само за забаву: он мора да тумачи живот и подстиче друштвене промене (Janjetović, 2011: 175). Из ових разлога је кинематографија у тадашњој ФНРЈ била под контролом увек будног Савеза комуниста који се, нарочито у првој деценији након ослобођења, на врло директан начин мешао у сам процес производње филмова. Пред гледаоцима су могли да се појаве само идеолошки „исправни” филмови, о чему су се старали ондашњи Комитет за кинематографију и разновразне цензорске комисије састављене од интелектуалаца, полицајаца, војних старешина и других партијски подобних људи.

Упркос друштвеном надзору и строгој политичкој контроли, почетком шездесетих појављују се филмови који су критички преиспитивали југословенску стварност. Њима је прилепљена етикета „црног” филма, оног који је према владајућем схватању негативан зато што приказује аномалије и негативне појаве које разарају друштвено ткиво: сиромаштво, усамљеност, отуђеност, несреће, насиље, криминал, алкохолизам, проституцију и психичке кризе појединаца. Таква оријентација испуњавала је политичку интенцију друштвено-ангажованог стваралаштва, с тим што се на стварност гледало из другачије визуре од оне коју су форсирале идеолошке комисије. Ствараоци новог уметничког тренда изражавали су своје идеје симболиком својственом филмском казивању. Међутим, они су припадали знатно ширем кругу интелектуалаца који је обухватао филозофе, писце, сликаре, новинаре и друге слободномислеће људе. Аутори црноталасних филмова оштро су се супротстављали социјалистичкој идеологији која се користи као средство потчињавања, а не средство изградње личности. Њихова идеолошка критика артикулисана је кроз бунт против система који манипулише људима, чинећи их пасивним поданицима, а не активним члановима заједнице (DeCuir, 2019: 229).

Будући да су представници новог југословенског филмског тренда били махом наклоњени левичарским идејама, они се нису противили социјализму као таквом, већ режиму који је злоупотребљавао ову идеологију зарад задржавања привилегија људи који су га предводили. У теоријском смислу, они су били блиски идејама *Praxis*-а, у свету признате школе југословенског марксистичког хуманизма. Припадници овог филозофског покрета стварали су под утицајем Марксових (*Karl Marx*) раних радова и водећих мислилаца критичке



теорије друштва (Ерих Фром/*Erich Fromm*, Херберт Маркузе/*Herbert Marcuse*), познатих по „беспоштедној критици свега постојећег“ (види: Levi, 2009: 16). Језик филма, укључујући богату симболику визуелног и вербалног изражавања, био је као створен за синеасте који се нису задовољавали тиме да, речено у духу Марксових мисли, свет тумаче, већ су желели да га мењају. Њихови филмови били су усмерени, с једне стране, на критику савременог југословенског друштва, а с друге, нудили су другачији идеолошки поглед на блиску прошлост – народноослободилачку борбу и тековине револуције.

Блистави сјај мрачних друштвених тема

Југословенски редитељи су се по завршетку Другог светског рата, разумљиво, бавили превасходно ратном тематиком и борбом партизана за ослобођење земље. С обзиром на то да су ожиљци рата још увек били свежи и болни, у почетку је организација друштва на новим (социјалистичким) основама стављана у други план. Закупљеност ратним траумама, моралним особинама, храброшћу и пожртвованостју хероја народноослободилачке борбе почела је да бледи и уступа место савременим темама тек касних педесетих, обележених сјајним филмом Владимира Погачића *Суботом увече* (1957). Овим остварењем које означава продор у савремену тему долази до промене оријентације југословенских синеаста који се окрећу свакодневици људског живота, темама из урбаног миљеа, омладини и њиховом испуњавању слободног времена. Променом тематских оријентација долази и до ослобађања од типских решења и револуционарне патетике форсираних у филмовима са ратном темом.

Првих десетак година по ослобођењу, савремене теме у југословенском филму чиниле су свега 16 одсто продукције. Таква ситуација често је правдана недостатком квалитетних сценарија на теме савременог живота. Иако је у томе било истине, извесно је да је у прављењу таквих филмова било и мешања политике. Страх од „политичке грешке“ дуго ће инхибирати сценаристе да се посвете савремености која није била ружичаста, а коју је требало представити таквом (Janjetović, 2011: 195). Од средине шездесетих ипак се на филму све чешће почињу отварати важна друштвена питања која су се тицала живота људи у савремености. Напоре долази и до промене односа према револуцији и рату. Афирмација савремене теме подразумевала је и уношење критичког става у „домаћи“ филм кога је власт индикативно прозвала „црним“. Ствараоци таквих филмова нису се задовољавали прихватањем *status quo* и вредности које су наметали партијски челници. У њиховим филмовима увек је присутан бес због друштвених неједнакости и горке ироније да се те неједнакости косе са самом суштином идеолошког мита на коме је земља заснована. Због свеобухватног критичког приступа, фокусираног на савремено друштво, власт је филмове и филмске ствараоце црног таласа доживљавала као претњу у односу на своју позицију моћи.

У филмовима црног таласа извршена је стваралачка демистификација у приказивању неких друштвених група и тамних страна живота у социјализму. Треба имати у виду да у највећем броју случајева у њима није било испразног критизерства, већ пре свега артикулисаног протеста који представља борбу за хуманије односе у друштву. У филмским остварењима каква су *Буђење пацова* Живојина Павловића, *Рани радови* (1969) Желимира Жилника, *Јутро* (1967) Пурише Ђорђевића и других није била поштеђена критике ниједна друштвена аномалија, почевши од социјалних узрока криминогеног понашања – *Кад будем мртав и бео* Живојина Павловића, малолетничког преступништва – *Немирни* (1967) Кокана Ракоњца, ускраћивања права на слободно мишљење – *Пластични Исус* Лазара Стојановића или етнички осетљивих тема – *Скупљачи перја* (1967) Александра Петровића.⁷ Критици су биле подвргнуте и друге негативне појаве које су сакриване од очију јавности. Атмосфера безнађа и горчине, те фаталистички и песимистички завршетак црноталасних филмова представљају њихову конзистентну и кључну карактеристику. Главни јунаци већине тих филмова завршавају трагично. Они гину у сукобу с друштвом, покушавајући да нађу место у њему. У томе је скривена најдубља суштина друштвене критике ових филмова – смрт јунака, попут хероја античких трагедија, добија симболичку функцију, јер друштво које ју је омогућило карактерише у негативном смислу (Ranković, 1970: 94).

Друштвена критика у новом таласу југословенског филма имала је своје нивое, почев од оног који се односио на читаво друштво до оног који је био фокусиран на парцијалне појаве. Типичан пример филма који се бавио проблематиком од значаја за читаво друштво је *Човек није тига* (1965) Душана Макавејева. Он је посвећен теми одговорности друштва према појединцу, конкретно демистификацији стварног положаја радника у појединим радним колективима. У амбијенту провинцијске и малограђанске средине, Макавејев је обухватио сваки од карактеристичних слојева социјалне структуре, почевши од висококвалификованих монтера до неквалификованих „полутана“ (полурадника – полусељака), од мечкара, милиционара и мађионичара до судија, лекара и учитеља. Брига са којом је остварен овај пресек кроз социјално ткиво паланке одаје тежњу за обухватањем стварности у њеном тоталитету. *Човек није тига* је репрезентативан филм црног таласа јер представља успешну варијанту тежње која постоји у основи свих значајних носилаца критичког филма: „да се бескрупулозно открива гола животна истина о нашем друштву, у својој суровој непосредности“ (Ranković, 1970: 67–68).

Целокупан филмски опус Макавејева није строго жанровски профилисан. Сви његови филмови су револуционарно-критички и хуманистички инторни-

⁷ Под утиском овог Петровићевог ремек-дела, М. Ранковић описује социјалну драму начина живота Рома и износи лично запажање: „Увек донекле дистанцирани у односу на своју друштвену средину, увек одбијајући да се с њом суштински поистовете, многи чланови ове етничке групације својим одсуством самодисциплине и правих радних навика налазе се увек донекле по страни од закона, државног реда и етичке стабилности“ (Ranković, 1970: 125).



рани. У њима аутор трага за слободом сваког појединца која је, како су говорили класици марксизма, услов слободног развитка за све (Marks – Engels, 1982: 31). Куриозитет је да Макавејев озбиљним темама, па и оним најсуморнијим, прилази са шармом и одређеном мером духовитости. Код њега има здравог и отрежњујућег хумора и ако је нешто у тим филмовима црно, може се односити искључиво на хумор. Свега тога има у филму *WR: misterije organizma*, његовом најзначајнијем остварењу у коме је презентован типичан антитрадиционални манир филмског казивања: дисхармонија, полемика, опозиција владајућем и већинском мишљењу, субверзија, бунт и „љубав према асиметрији”, како је сам аутор говорио.

WR: misterije organizma, филм рађен у форми играно-документарног филозофско-марксистичког есеја, настао је као плод инспирације теоријом контроверзног немачког психоаналитичара Вилхелма Рајха (*Wilhelm Reich*). Он се бави превасходно питањима ослобађања сексуалног нагона, а посебно женске сексуалности. У том смислу покушава да одгонетне зашто је борба против слободне мисли увек била и борба против слободне љубави. И обратно, у којој мери ослобођење потиснутог ероса представља нужан предуслов правога духовног ослобођења? Макавејев је у Рајховој филозофији нашао полазну тачку у трагању за претпоставкама једног истински нерепресивног друштва, чији механизми неће бити усмерени ка потискивању најсуштаственијих потреба људске личности – потреба за љубављу и срећом (Tirnanić, 2011: 114).

Стање репресије, по Рајху (дакако, и Макавејеву) захвата све облике друштвене структуре и ствара предуслове за формирање тоталитарних система (фашизам и стаљинизам) који се базирају на потискивању нагона. У филму је показано како и амерички капиталистички систем и совјетски модел државног социјализма подједнако функционишу као споменици сексуалности погрешно усмереној ка политици милитаризма. Макартизам, америчко ратовање у Вијетнаму, лењинизам и стаљинизам третирају се као симптоми политичких неуроza проузрокованих нерешеним сексуалним тензијама. Макавејев, пак, и поред симпатија које исказује према америчкој контракултури из шездесетих (различите радикалне политичке, уметничке и сексуалне праксе, антиратне активности битничког и хипи покрета, секс-арт и трансексуалност), задржава извесне резерве према њој – пропитује границе субверзивности контракултурног покрета доводећи у питање његову способност да избегне замке конзумеризма и робног фетишизма (Levi, 2009: 39–40).

Заузимајући ироничан и сатиричан став према свим облицима догматизма, аутор не занемарује ни основне симболе југословенског државног социјализма (Југословенску народну армију, радничко самоуправљање, тековине револуције). Макавејев сопствене мисли ставља у уста протагонистима у филму, а пре свих јунакињи Милени, која симболизује револуционарну и сексуалну енергију схваћену као еманципаторску силу која се заглавила у оклопу комунистичке државе. Ова динамика „блокирања” и „ослобађања” енергетског (ре-

волуционарног, сексуалног) потенцијала спада у најважније структурне принципе на којима почива *WR – World Revolution* (Levi, 2009: 43). Из свега тога аутор филма покушава да изнађе решење и изгради визију напретка. Он полази од претпоставке да ће стварно ослобођење рада донети ослобођење љубави, а са тим и слободно задовољење свих људских потреба.

Није се случајно појава југословенског црноталасног филма, у који спада и *WR: misterije organizma*, поклопила са деценијом у којој је настала америчка контракултура. Једно од главних обележја ове епохе је сексуална револуција, која је, сем слободе вођења љубави, еротизма, војеризма, контрацепције, хомосексуалности, трансвестизма, утирала путеве и другим слободама у друштву. Сексуална револуција изазвала је велике потресе у моралној сфери појединца. Револуција морала и понашања огледала се првенствено у одбацивању старог поретка заснованог на раздвајању тела и духа, у корист овог другог. Иако контракултура није донела очекиване резултате у погледу ослобађања жене, то доба остаје запамћено по препороду феминизма и обнови феминистичких покрета, који су оснажили и друге покрете који су се борили за једнакост – националну, расну, сексуалну (види шире: Sen-Žan-Polen, 1999). Промене на плану културе нису заобишле ни СФРЈ, а појава црног таласа на филму може се сматрати једном од (не)очекиваних и (не) пожељних последица радикалног културног заокрета започетог у Америци и Западној Европи.

Црвено и црно у југословенском ратном филму

Када је у питању однос према новијој историји у југословенском филму (народноослободилачки рат и социјалистичка револуција) запажају се два основна тренда. Један, који на ово питање гледа сасвим позитивно и афирмативно, глорификујући ову борбу и придајући јој митолошки значај, и други, који има дозу резерве према свему, због чега преиспитује овај период историје и ставља под критичку лупу политику и морал свих страна у сукобу (партизани, Немци, усташе, четници, Италијани). Може се закључити да продукција ратних филмова у СФРЈ није била монолитна и хомогена и да је тренд црног таласа заправо једна епизода настала између два знатно дужа периода обележена класичним партизанским ратним епопејама – од филма *Славица* (1947) Вјекослава Афрића до *Сутјеске* (1973) Стипе Делића, која враћа кинематографију у дане националног реализма. У међувремену, током шесте деценије, догађа се нови талас југословенског филма, авангардни покрет који је био повезан са тежњама ка даљој демократизацији југословенског друштва (Кук, 2007: 530). У том периоду настају филмска остварења као што су Жилникови *Рани радови*, Петровићев *Три* (1965), Павловићева *Заседа* (1969) и јединствена ратна трилогија



Пурише Ђорђевића, са филмовима који на потпуно нов начин структуришу филмску причу о Другом светском рату, демистификујући неке идеализоване моменте из историје партизанског ратовања. Ђорђевић у филмовима *Девојка*, *Сан* и *Јутро* одступа од наративног излагања и обликује уметничку стварност која је надреална у односу на реалистичке призоре какви су до тада били уобичајени. Ако је нови тренд задобио политичку етикету „црног филма”, онда би оном првом, који је импоновао комунистичком руководству на власти могао бити прикачен придев „црвени”, зато што је апсолутно и без икакве резерве прихватао све политичке и војне потезе владајуће елите у времену ратовања. Југословенском државном руководству је из политичких разлога више одговарао оптимизам партизанских ратних епопеја од погледа на свет црноталасних редитеља који је био песимистичан, провокативан, субверзиван, а неретко и циничан.

„Црвеном таласу” припадају филмови који су апологетски настројени према званичној идеолошкој матрици.⁸ Репрезентативна остварења тога, условно речено, циклуса су филмоване офанзиве: *Козара* (1962), *Десант на Дрвар* (1963), *Битка на Неретви* (1969), *Сутјеска* (1973), *Ужичка република* (1974), *Пад Италије* (1981) и *Игмански марш* (1983). За разлику од „црних”, у којима је читава атмосфера била мрачна, готово нихилистичка, ови филмови су одисали крајње оптимистичким расположењем и врло позитивном атмосфером (Звијер, 2011: 48). У њима има манихејског представљања ликова – непријатељ је увек „црн”, што ће рећи бруталан, суров и немилосрдан, а партизански војник је и у најкритичнијим ситуацијама као личност благ, хуман и праведан. Одступања од стандардних једнообразних наратива и типизираних ликова карактеристичних за класични образац готово да није било. Теоретичари и филмски критичари у том смислу указују на сличност партизанских филмова и холивудских вестерна. Експлицитно преузимање вестерн клишеа у земљи *light* социјализма било је препуштено посебној врсти партизанског филма који је нескривено „каубојизован”, односно вестернизован („косметски” вестерни Жике Митровића, типа оног под називом *Капетан Леши* из 1960. или истерни Хајрудина Крвавца, попут чувеног *Валтер брани Сарајево* из 1972. године). У амбијенту живописних гудура и кланаца Југославије, каубоје су заменили партизани, а њихови противници, уместо Индијанаца и бандита, постали су немачки окупатори, укључујући раскошну палету „домаћих издајника” – четника, усташа или балиста. У холивудски упакованој вестерн амбалажи била је одлично камуфлирана идеологија путем које је партизански ратни филм одржавао своје колективне митове. Осим поједностављених дихотомија и сукоба између добра и зла и осталих стереотипа преузетих из жанровских конвенција холивудског вестерна, домаћи ратни филмови су отеловљавали и један метод коме пристаје име „романтичног социјалистичког реализма”. На тај начин југословенској публици

8 Строги критичари су склони да дела таквог профила уврсте у имагинарни циклус „маоистичког таласа снисходљивих партизанских филмова” (Vidi: Janković, 2017: 33).

понуђен је специфичан поджанр партизанског филма који је у неку руку постао алтернација холивудском вестерну (Božilović, 2020: 17).

Партизански филм о непријатељским офанзивама припада жанру историјског, ратног филма или једној врсти „филмова отпора“, каквих је било и у другим земљама. Оно што спецификује југословенски партизански филм је-сте континуирано слављење и уздизање покрета отпора из кога је израсла Југословенска народна армија. Филмски портрет партизана у таквим делима је прилично уједначен и односи се на њихово епско јунаштво које подразумева храброст, пожртвованост, упорност и истрајност. Поред херојских особина, партизанима је приписивана хуманост (према обичним људима, сељацима, женама, рањеницима) која је требало да армију прикаже као наднационалну и општенародну-југословенску, а маскирање јасног идеолошког (комунистичког) профила партизанске војске било је вођено тежњом да се ослободилачки покрет представи као еминентно народни (Звијер, 2011: 90–91).

Занимљиво је што ова врста филма садржи и јаке мелодрамске елементе. Њихов темељ чини, заправо, јака идеолошка пропаганда (манифестна или латентна) којом се промовише жртвовање за идеју, нацију и земљу. То су тренуци када се сваки човек уздиже до универзалности херојских идеала, а патриотизам постаје заједнички духовни именитељ добрих јунака. У свакој мелодрами овога жанра рат је сукоб поларизованих етика, две војске или добрих и лоших момака. За разлику од холивудског приступа, у коме је индивидуалац у првом плану, а национални етос у позадини, у социјалистичкој ратно-револуционарној мелодрами јунак је по правилу колектив, а појединац у другом плану (Давковић, 1994: 114–115).

Продукција акционих партизанских филмова морално и материјално је подстицана од стране власти као „подобна“ и идеолошки пожељна, за разлику од филмова црног таласа који су као политички „неподобни“ били изложени бруталној критици, омаловажавању, обезвређивању и административним мерама попут забрана биоскопске дистрибуције. Ту се радило о класичном упливу политике у стваралаштво. У вези с тим, интересантан је парадокс да су из „црвене“ земље, са црвеним пасошем на црвене тепихе водећих светских филмских фестивала стизали „црни“ филмови и неретко добијали престижне награде. Томе су пресуђивали лукративни разлози и спољнополитички интереси земље, па су на Запад путовали филмови који су у Југославији били „неподобни“, а на Исток, пре свега у СССР, политички „подобна“ остварења (Vučetić, 2012: 154). Двоструки аршини имали су своју политичку, али и економску логику јер су црноталасни филмови као некомунистички радо били виђени на западном филмском тржишту. На тај начин Југославија је пружала свету прихватљиву слику о себи као о демократски уређеној држави.



Рецепција и критика црноталасних филмова

О пријему црноталасних филмова код публике не постоје довољно поуздани подаци из разлога што они већински нису били на редовном биоскопском репертоару. Релативно мали број истраживања публике не може пружити целовит увид на пријем тих филмова код гледалаца. На основу неких емпиријских истраживања филмске публике могу се посредно извлачити закључци који указују на тренд гледаности истих. Такво је било социолошко истраживање извршено 1970. године у Београду међу ученицима гимназије и индустријске школе. На основу њега, произлази да су се на скали од 25 филмова (страних и домаћих) који се допадају ученицама индустријске школе нашли и филмови *Кад будем мртав и бео* (36,0%) Живојина Павловића и *Биће скоро пропаст света* Александра Петровића (37,0%). Код ученика исте школе „пријатан” утисак од домаћих остварења оставио је само филм *Биће скоро пропаст света* (47%). Занимљиво је да су на ученице гимназије „непријатан” утисак оставили, између осталог, управо филмови *Кад будем мртав и бео* (33%) и *Биће скоро пропаст света* (49%). Код гимназијских испитаника мушког пола Павловићев филм са 35,0% оставио је такође негативан утисак (упор. Todorović, 1971: 110–112). Евидентно је да у понуди није било гро филмова црног таласа, те наведени подаци не могу бити репрезентативни.

Ако се број написа о појединим филмовима узме као индикатор и вредности и популарности појединих филмова, онда ће бити јасније зашто публика није имала довољно разумевања за филмове нетрадиционалног ауторског приступа. Милош Немањић у вези с тим наводи следеће податке: године 1971, о 40 филмова у 21 југословенском листу објављено је 250 написа. Од укупног броја написа, 96 је објављено у београдској штампи, од тога у „Политици” само 15. Највише написа (19) у београдској штампи је публиковано о филму *WR: misterije organizma*. Међутим, овај филм уопште није био у нормалној експлоатацији ни те, ни каснијих година. Други филм по броју написа било је Павловићево *Црвено класје* из 1970. О њему је било 26 написа, од чега 6 у београдској штампи. Бележи се да је овај филм 1971. године у редовној експлоатацији у 26 биоскопа у Србији гледало само 20.533 људи. Аутор закључује да не постоји систематски однос текуће филмске критике због чега она не може да има већу улогу у опредељивању биоскопске публике (Nemanjić, 1991: 179). Међутим, негативне критике целокупног „црног” филмског тренда, које су доминирале у ондашњој штампи сугестивно су утицале на формирање културних потреба гледалаца и, уопште, јавног мишљења о целокупној југословенској филмској продукцији. Истине ради, треба имати у виду још једну чињеницу. Наиме, филмови црног таласа јесу ширили слободе у оквиру југословенске кинематографије, али су широким масама гледалаца због „тешких” тема, а најчешће због херметичне форме, често остајали несхваћени. Публика је у домаћој производњи била приврженија лакшим комерцијалним

садржајима, као што су комедије или акциони партизански филмови у стилу холивудских вестерна (Janjetović, 2011: 197).

Осим негативног публицитета, један број југословенских синеаста и критичара давао је подршку ауторима црноталасних филмова. Душан Стојановић, знаменити заступник модерне кинематографије, сматрао је да они на један модеран и стилски иновативан начин сагледавају човекову трагичну егзистенцију у деперсонализованом и дехуманизованом свету. Слободан Новаковић је подржавао савремени уметнички израз југословенских синеаста којим афирмишу ауторски начин изражавања и одступају од „комитетског мишљења”. У одбрану стваралаца филмског црног таласа стали су и други еминентни синеасти (Хрвоје Турковић, Ранко Мунитић), по којима нови тренд није био лагана струја него „побеснео плимски вал деструктивног потенцијала”.

Подршку југословенским црноталасовцима дали су и познати инострани критичари, међу којима су Вилард ван Дајк (*Willard Van Dyke*), Роџер Гринспан (*Roger Greenspun*) и Ејмос Вогел (*Amos Vogel*). Они посебно истичу полемичку и политичку нарав тих филмова, упоређујући њихове ауторе са водећим именима француског новог таласа. Сматрају да је, генерално узевши, општа одлика овога покрета борба за слободну, самосталну и критичку мисао и нарочито истичу хуманистичку црту црног таласа (види: DeCuir, 2019: 271–272). Захваљујући тим одликама, црни талас је надрастао друштво у коме је настао и придружио се бројним авангардним покретима који су цветали у то време.

Закључак

Појава црног таласа као новог уметничког тренда југословенске кинематографије означила је двоструки препород: у смислу иновације естетско–филмског израза и у контексту афирмисања слободног идеолошког мишљења и критичког става. Историјски период у коме се то дешавало (шеста деценија прошлога века) није био нимало наклоњен субјективизму и индивидуализму уметничког стила – комунистички режим преферирао је соцреалистички приступ стварности, који је имао задатак да подржава и глорификује актуелну власт. Таквом режиму био је стран било какав друштвени и политички ангажман уметника који се коси са прописаним вредностима и који се према систему не односи апологетски. Власт једноставно није имала слуха за уметност која негује анти-традиционалистички стил и има модерну, неконвенционалну естетску форму. У новим филмовима посебно јој је сметао полемички дух, реторика и политички говор, што је значило одступање од „зацртаног” партијског правца. Због свега тога власти су новом филмском поступку прилепиле одредницу „црни” („црни реализам”, „црни веризам”). С њихове стране, субверзиван приступ редитеља новог таласа југословенског филма окарактерисан је као антисоцијалистички, деструктивни, нихилистички. У пракси су ти филмови били изложени полузваничним или незваничним забранама приказивања.



Антитрадиционални и индивидуалистички филмови нове генерације редитеља обележили су једну епоху југословенског уметничко-авангардног стваралаштва. Иако нису имали одговарајући одјек у домаћој и страној јавности, њихов утицај био је јак и далекосежан. Ти филмови су афирмисали теме и стилове који су и данас актуелни, захваљујући чему су били у стању да трансцендирају време и остваре комуникацију са данашњом публиком. Критика, непристајање, бунт, отпор и субверзија као форме филмског (уметничког) израза и данас изазивају нелагоду владајуће елите која, у недостатку демократских средстава, прибегава отвореној или прикривеној цензури. Због наведених одлика и слободе за коју су се борили, та дела оставила су неизбрисив траг у историји југословенског и европског филма, под именом које је намером ондашњих власти требало да их понизи, а заправо их је прославило – Црни талас.



ЛИТЕРАТУРА



1. Ajzenštajn Sergej M. (1964): *Montaža atrakcija: eseji o filmu*; Beograd: Nolit.
2. Božilović Nikola (2020): Holivudski vestern u Socijalističkoj Jugoslaviji – recepcija i produkcija. *Sociološki diskurs*, god. X, br. 20; Banja Luka: Naučno udruženje Sociološki diskurs, str. 5–27.
3. Vučetić Radina (2012): *Koka-kola socijalizam*; Beograd: Službeni glasnik.
4. Даковић Невена (1994): *Мелодрама није жанр: холивудска мелодрама 1940–1960*; Нови Сад, Београд: Прометеј, Југословенска кинотека.
5. DeCuir Greg (2019): *Jugoslovenski crni talas: polemički film od 1963. do 1972. u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji*; Beograd: Filmski centar Srbije.
6. Звијер Немања (2011): *Идеологија филмске слике: социолошка анализа партизанског ратног спектакла*; Београд: Филозофски факултет у Београду.
7. Janković Aleksandar S. (2017): *Redefinisiranje identiteta: istorija, zablude, ideologije u srpskom filmu*; Beograd: Filmski centar Srbije, Fakultet dramskih umetnosti.
8. Janjetović Zoran (2011): *Od „Internacionale” do komercijale: popularna kultura u Jugoslaviji 1945–1991*; Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
9. Коларић Владимир (2009): Моделизација света у филму *Буђење пацова* Живојина Павловића, *Зборник радова Факултета драмских уметности*, бр. 15; Београд: Факултет драмских уметности, Институт за позориште, филм, радио и телевизију, стр. 83–98.
10. Kuk Dejid A. (2007): *Istorija filma II*; Beograd: Clio.
11. Lazarević Radak Sanja (2016): Jugoslovenski „crni talas” i kritički diskurs: preispitivanje prošlosti, kritika sadašnjosti i anticipiranje krize, *Etnoantropološki problemi*, god. 11, sv. 2; Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, str. 497–519.
12. Levi Pavle (2009): *Raspad Jugoslavije na filmu: estetika i ideologija u jugoslovenskom i postjugoslovenskom filmu*; Beograd: Biblioteka XX vek.
13. Marks, Karl – Engels, Fridrih (1982): *Manifest komunističke partije*; Beograd: Bigz.
14. Nemanjić Miloš (1991): *Filmska i pozorišna publika Beograda*; Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.
15. Novaković Slobodan (1989): Makavejev, *Ju film danas*, br. 6–11; Beograd: Studentski kulturni centar, str. 121–126.
16. Paković Zlatko (15. oktobar 2021): Od kritičnosti do sentimentalizma, *Danas*, br. 8782; Beograd: DAN GRAF, str. 23.
17. Ranković Milan (1970): *Društvena kritika u savremenom jugoslovenskom igranom filmu*; Beograd: Institut za film.
18. Sen-Žan-Polen Kristijana (1999): *Kontrakultura: Sjedinjene Američke Države, šezdesete godine: rađanje novih utopija*; Beograd: Clio.
19. Stojanović Dušan (1998): *Velika avantura filma*; Novi Sad, Beograd: Prometej, Institut za film.
20. Tirnanić Bogdan (2011): *Crni talas*; Beograd: Filmski centar Srbije.
21. Todorović Aleksandar (1971): *Filmski ukus kod omladine*; Beograd: Institut za film.



BLACK WAVE – CHANGING THE AESTHETIC PARADIGM AND IDEOLOGICAL (DIS)COURSE

Abstract: The paper is dedicated to the new Yugoslav film dubbed the „Black Wave” by the communist authorities in the SFRY, due to its critical relationship established by the directors towards the ideology and dominant system values. The new film trend, taking after the French New Wave and Italian Neorealism, introduced a modern aesthetic paradigm to Yugoslav cinema, completely different from the classical, conventional cinematic expression. Black Wave films are known in sociological discourse for their critique of the governing socialist regime, for their subversiveness, polemic and political speech. The paper analyzes representative works that show, on the one hand, the contemporary society and its anomalies, and on the other, a new perspective on the national liberation war and socialist revolution. In both cases, the attributes that are concerned with the individualistic, anti-traditional, modern cinematic form and ideological viewpoints, significantly different from the ones advocated by the authorities, are emphasized. The paper draws particular attention to the humanistic and socio-emancipatory component of the Yugoslav New Wave cinematic works.

Keywords: BLACK WAVE, AESTHETICS, CRITIQUE, SUBVERSION, IDEOLOGY, POLITICAL SPEECH, RECEPTION, CENSORSHIP.



МИЛА АЛЕЧКОВИЋ НИКОЛИЋ

Филозофски факултет
Косовска Митровица

КОНТАКТ: mila.nikolic@pr.ac.rs

УДК: 37.01(049.32)

ВРСТА РАДА:
**ПРИКАЗ
ПУБЛИКАЦИЈЕ**

ПРИМЉЕН: 23. 10. 2021.

ПРИХВАЋЕН: 1. 12. 2021.



ДРЕВНО ОБРАЗОВАЊЕ И ДАНАШЊЕ ПЕДАГОШКО ОСВЕШЋИВАЊЕ

Мирослав Цолић,
„Ка критичкој револуционарној педагогији:
друштвено–историјски развој педагошке мисли”, 2021.
Дом културе „Студентски град”,
Београд, 267 стр.

Када неко, као аутор др Мирослав Цолић у књизи „Ка критичкој револуционарној педагогији” прегледно изнесе читав друштвено–историјски развој педагошке мисли од времена старог доба и преласка на патријархат, преко античке Грчке, средњег века, новог доба, Ренесансе, до модерних праваца данашњице, онда то свакако значи поновно тражење смисла образовања у људској историји. А када се ми поново питамо који је био смисао образовања у читавој нашој људској историји, то, у дубинској психолошкој анализи може да значи да нешто са данашњим смислом образовања није у реду, или није сасвим јасно. Револуција је, као што знамо, пре свега окретање Земље око Сунца и ако се залажемо за критичку револуционарну педагогију, значи да се залажемо за велике заокрете у нашем образовању.

Ово би могао да буде сасвим добар почетак полемике о образовању једног посусталог друштва у којем је већина образовних циљева уништена, а технички предуслови истог се перманентно усавршавају. Замисао да ће сама технологија донети сврху и циљ образовања људи, јесте исто толико бесмислена или



наивна, као што је било бесмислено рећи да је сила гравитације закон на који човек не може да утиче. Није спорно то да сила гравитације заиста јесте природни закон чије узроке човек не може да ремети, али је исто тако чињеница и то да човек, упркос таквој сили гравитације, данас путује у свемир, што значи да је успео да је надмаши, боље рећи заобиђе, типично људским захтевима и циљевима.

Исто ово важи и за образовање, исто важи и за педагогију. Генијално напредовање технике у нашем веку, те мит о новим технологијама, као јединој благодети која ће решити све образовне проблеме, сам по себи не поставља циљеве нашег образовања. Те циљеве постављамо ми уз наше знање, пре свега, дечје психологије, психопатологије и педагогије, а затим уз поштовање закона социјалне психологије, и, на крају, уз узимање у обзир значења наших, историјски утемељених идеја *слободе* и *правде*. Аутор Мирослав Цолић на крају своје монографије обрађује оно чиме ћемо ми почети, а то је древно питање које је пољски аутор Богдан Суходолски само реактуализовао („Три педагогије”, 1974), узимајући у обзир читаву историју, а затим психоаналитички и егзистенцијалистички поглед на образовање: како помирити педагогију *егзистенције* образовања за живот, са педагогијом *есенције*, или формирања људске личности, без које овог првог нема, или га нема на смисаон и срећан начин за појединца и друштво? У суштини, цела књига аутора Мирослава Цолића одговара на ово најзначајније питање којим ћемо се и ми бавити у редовима који следе.

Пракса мушке и женске интелигенције и образовања је веома древна

Почевши своје разматрање и историјско приказивање развијања образовне мисли, аутор Мирослав Цолић је с правом кренуо од периода матријархата, од месечеве или сунчеве енергије и онтолошке поделе на женски и мушки психолошки принцип. Још древни Кинези ову поделу добро су концептуализовали у два принципа Јин и Јанг енергије, које ће много векова касније аналитички психолог Карл Густав Јунг (*Karl Gustav Jung*) теоретизовати као *Imago* мајке и женски принцип у сваком мушком бићу – *Anima*, или као мушки принцип, *Imago* оца у сваком женском бићу – *Animus*. Древни Келти очигледно су осећали да је женска когниција итекако способна за управљање племенима, па чак и за стратегију ратовања, те се, на основу свих историјских чињеница које су за собом оставили, може закључити да су допуштали „образовање”, девојчица и жена за оно што ће се вековима касније сматрати мушким принципом и мушким когнитивним специфичностима. Вредност књиге др Цолића је утолико већа, уколико је он своје научно разматрање почео са предусловима образовања који су владали пре читавог нашег заједничког преласка на патријархат и заборавља онога што ће двадесет векова касније поново постати на-

учно интересантно. Питање како образовати девојчице, а како дечаке, према идеји различитих когнитивних стилова, јавиће се много касније, као психички дубоко потиснути садржај нашег човечанства, после дубинске иманентне психотерапије која је трајала двадесет и више векова. Матријархат је све ово време живео подсвесно у нама и он ту још увек живи, док данас поново научно откривамо оно што је за древне народе била емпиријска чињеница у пракси њиховог једноставног живота.

Античко питање елитизма наспрам демократије у образовању

Још је Платон направио поделу на: срце, стомак и дух који су одговарали храбрости, користољубивости и мисаоности. У првој категорији налазио се ратник, у другој привређивач, а у трећој философ. За Платона, философ је био супериоран над ратником, а ратник супериоран над привређивачем. Ова легитимизација друштвеног поретка и трансценденталне хијерархије у старом добу, јесте свето и божанско провиђење које долази изван људске заједнице и спољашње је у односу на друштво. Оно се реализује у људском друштву у име бога, односно преко његових представника на земљи, императора или папског поглавара. Тај трансцендентални поредак претходи заједници, ауторитаран је, хијерархизован, стабилан и заувек непроменљив.

Међутим, таква непроменљивост друштвеног поретка старог доба има два облика. Први је описани облик, спољашњи у односу на друштвену заједницу, а други је нека врста унутрашње емергенције друштва, у традиционалистичкој концепцији божанског као облика свете природе, односно природе као облика божанског.

Други облик старог поретка легитимизован је теоријом природног права, или, у англосаксонској варијанти схватањем `common law` (us, coutumes), у суштини *инеистичком* антропологијом. То је слика света која апсолутни примат даје урођеном и механички пренетом, а не ономе што је у животној средини и у друштву стечено. Друштво се тако репродукује као апсолутно детерминисано, заувек структурирано, хијерархизовано и скамењено, те ово важи и за људску личност, као и за њено образовање.

Било да је у овој другој слици божанске трансценденције реч о рационалном калкулаторском индивидуализму и егоизму (Томас Хобс/*Thomas Hobbes*), или егоизму са симпатијама за другог (Дејвид Хјум, Џон Лок, Адам Смит/*David Hume, John Locke, Adam Smith*), или о утилитарном егоизму (Џереми Бентам/*Jeremy Bentham*), или о емпатијској комуникацији и алтруизму, која од Аристотела и Светог Томе Аквинског води линијом до Русоа (*Jean Jacques Rousseau*), читава слика света овога доба, слика људске личности и њеног усавршавања, остаје *инеистичка*, статичка и друштвено непроменљива. Људско друштво не



иде никуда већ га води искључиво божја промисао. У име сакралног и светог, божји заступници доносе све политичке и друге друштвене одлуке. Политичка организованост постоји да би се овај систем, односно божји поредак, поштовао. Време није линеарно, него циклично. Природни поредак је савршен, а повиновање људи је апсолутно, било да је неумитност схваћена као трансценденција или као природна нужност, нужност природе. Колективизам и дух *Volkgeist* или *Kultur*, који из те нужности следи, нема никакву алтернативу, а тзв. индивидуалне, „слободе“ не значе ништа. Модерне епистемологије и идеје „прогреса“ још увек нема на хоризонту, како год да се она схвата. Ова идеја биће рођена тек са рационалном и рационалистичком теоријом сазнања, која ће људској заједници и схватању судбине донети нови облик слободе и образовања, али и нова велика искушења.

Па ипак, упркос схватању да образовање још увек припада само слободним људима, а не робовима, антика ће родити Платоново гледиште да држава мора да васпита своје грађане и да мора да постоји педагошка *пракса*, затим учење Софиста, Протагорина заснивање неке врсте психологизма у епистемологији (човек је мера свих ствари...), потом позната Сократова питања о знању и незнању, технику мајеутике, многе древне вештине, као и почетак размишљања о томе како да се реши спор између аристократског васпитања и демократског политичког идеала, и, најзад, превазилажење начела привилегованог образовања и васпитања. У антици ће, како то одлично показује аутор књиге, већ почети преиспитивање предуслова за *свеопште васпитање*, као и покушај синтезе двају елемената старе опозиције – аристократске *paideia* и античког рационализма, а касније Аристотеловог емпиризма и егзактности.

Средњи векови, први универзитети без лажних диплома и почетак индивидуализма

Иако се не зна који је од групе средњих векова „највише средњи“, јасно је да тек касни средњи век доноси универзално знање и универзално васпитање првих светских Универзитета. Иако су школе постојале и раније, а генијални људи постоје у свим временима, у ово време знање и преношење знања подигнути су на највиши интелектуални ниво. Свештеници су и даље били најобразованији део људске заједнице, али међу њих увелико продиру и други најумнији људи тадашње Европе. Међутим, и пре настанка Универзитета и пре поделе Хришћанства на два плућна крила да се послужимо речима Вјачеслава Иванова, још свети Максим Исповедник у 7. веку нове ере, већ подразумева психолошки пут мудрости и спајања супротности нужних у сваком образовању, оно што ће касније постати Јунгов пут индивидуације, или најважније питање образовања човекове личности, тј. питање педагогије *есенције*.

У тренутку када време престаје да буде схваћено као циклично, јудео–

хришћанска порука да се Спас (у почетку божански, а не овоземаљски) налази у будућности, те да је време континуирано, историјско и линеарно (коју ће касније преузети просветитељство у облику идеје Прогреса), родиће једно ново доба. У 16. веку, протестантизам прихвата и установљава да је сваки појединац, ван религиозних ауторитета, слободан да интерпретира свете текстове. Од тог тренутка почиње рађање идеје појединачне личности која ће у прво време још увек следити божју вољу и бити део колективног и светог. У даљем развоју друштва и наметању индивидуалне воље, света друштвена заједница полако постаје друштвени скуп који ће почети да се одржава на скупини интереса, а људска личност постаће атомизована јединка. Модерни индивидуализам који Спас сада тражи у овоземаљском доњем, а не божјем, горњем свету, у овоме тренутку већ је рођен. Теорија божје милости Св. Августина замењена је код католика једнакошћу пред заслужним чином или контемплацијом, а тек у рају свевишњи ће правити селекцију и избор смртника према заслуги.

Иако и католици и протестанти сасвим извесно овим установљавају *морал слободе и одговорности*, за разлику од католичке философије друштва и једнакости, протестанти, калвинисти и њима слична учења, задржали су схватање о *предестинацији и божјој изабраности, односно о људској неједнакости* (и на земљи и на небу). У том гледању на смисао људског живота, онај ко на овом земаљском свету успе, у свом успеху види знак своје изабраности, док онај који у животу и послу не успе, у свом поразу такође види неумитну божју вољу. И поред тога што је био увод у модернизам, протестантизам овим дефинитивно у људско схватање уноси колико снажни индивидуализам, толико и неку врсту инегалитаризма, односно *предестиниране неједнакости људи*, која ће много касније, послужити да пасивистички оправда све неједнакости и неправде друштва неразвијеног, почетног, предаторског капитализма. Аутор Мирослав Цолић у књизи с правом јасно подвлачи да је и сам Мартин Лутер (*Martin Luther*) временом променио свој однос према концепцији народног образовања, утрврши на крају пут само школама за „учене професије” и за имућне класе.

Педагогија норми и педагогија правде

Јасно је да ни закона, нити права, нити регулисаног хуманог живота, нити образовања и педагогије, не би било без правде, односно без нашег, научног или мање научног схватања морала и етике. Сви правци у философији и етици индиректно су проучавали и образовање људске личности уопште, а самим тим и егзистенцијални и есенцијални приступ образовању, као такве: древне философије истока, *Зороастризам*, Будисти, Конфучијанци, Таоисти, Пресократовци, Сократовци, Софисти, Стојици, религиозни мислиоци, рационалисти, картезијанци, просветитељи, немачки идеалисти, романтичари, емотивисти, утилитаристи, деонтолози, егзистенцијалисти, постмодернисти итд.



Интересантан је став немачког филозофа Лудвига Витгенштајна (Ludwig Wittgenstein) који је инсистирао на томе да се морална питања не могу изразити речима, јер се она не казују, него само показују, рећи ћемо, највише кроз педагошке поступке и образовање.

Иако знамо да су етика, естетика и епистемологија независне дисциплине, занимљиво је и гледиште руског писца Лава Николајевича Толстоја (Лев Николаевич Толстой) о образовању, смислу и моралу. Толстој је сматрао да сваки умни човек и стваралац мора, по својој суштини, да буде, пре свега морално биће.

Појам морала и етике, од времена античке Грчке везан је за појам слободе и демократије. Слобода је у законима, али оним законима који чувају оно што је људско и праведно. Античка идеја је свет уређен владавином права, односно „праведног права“, који се у даљој инстанци ослања на оно што сматрамо праведним и што чини наше схватање етике, односно морала. Наравно, право у правилима и законима је једна ствар, а етика која стоји иза тога, било да је њен творац неки генијални мислилац, или обичајно право читавог народа, јесте позадина свега. Јасно је да право и правда треба што више да се стопе, да владавина закона и владавина праведних закона треба да постану једно, да би цела људска борба имала некаквог смисла и да би се идеје правде и слободе оствариле. Римљани су разликовали *ius* и *iustum*, али су желели да их стопе у једно. О владавини закона говорио је Аристотел, тврдећи да је закон, за разлику од људске душе, правило без страсти. Платон је схватао да је и поред велике моћи ума филозофа, ипак немогуће пронаћи такве мислиоце и људе који су потпуно и у свему праведни, те и он у Законима тражи владавину нечега што је изнад самог човека, макар овај личио и на бога. Закони су осмишљени као веза и спој људског ума и практичног чина, они су од почетка замисао споне логоса и праксиса, а посебно је било важно остварити владавину искључиво праведног права, спојеног са основним моралним законима и са хуманим схватањем људске природе. У таквом случају, тзв. „природно право“ (*lex naturalis*) није смело да буде искључено, већ, напротив, што више инкорпорирано у позитивно право, како би се сачувао људски првобитан «природан осећај за правду и поштење». Ово свакако почива на дози оптимизма и вере у људску природу, односно на претпоставци која је мање мрачна него Хобсова слика човека. Није случајно ни то што је управо Томас Хобс касније дефинитивно раздвојио позитивно право од природног права, не верујући да позитивни закони могу да буду «неправедни», односно, отворивши тиме пут англосаксонској традицији искључиво техничке процедуре и формализма правила, чије порекло престаје да буде важно, а смењивост и корекција постају све тежи. Међутим, искуство је показало да позитивни закони итекако могу да буду неправедни и да противрече самом елементарном људском осећају за правду, морал и оно што зовемо поштењем.

Идеал свих филозофа и етичара, као и свих педагога, био је да етику и образовање потпуно стопе са формалним прописима, било да је њен творац

био неки индивидуални мислилац или читав народ, или оба, као што је то, у историји, случај најчешће бивао. Зато су сви велики умови схватили да је подсећање на природно право итекако важно. Свети Тома Аквински сматрао је да позитивни закон треба да буде у складу са природним правом, а *voluntas* и *ratio* видео је као две стране исте појаве. Из оваквог схватања следи високоморална дужност да се одбију све «непоштене», «неправедне» и „неморалне” наредбе макар долазиле и од људи власти и моћника. У самом овом поимању права и праведности, садржано је и основно схватање људске слободе, а самим тим и основно схватање људског васпитања.

Сви каснији теоретичари морала или хуманисти, од аристотелијанаца, деонтолошких, па све до утилитаристичких концепција етичких теорија, поред позитивног права, узимаће у обзир и природно или обичајно право, односно и људски архетипски профани смисао за правду, покушавајући да га уопште и универзализују. Ова тежња се протеже од Аристотела и Платона, преко средњовековних мислилаца, затим Емануела Канта (Immanuel Kant), Шарла Монтескијеа (Charles de Montesquieu), Фридриха Хегела (Friedrich Hegel), Жана Жака Русоа (Jean-Jacques Rousseau), Емила Диркема (Emile Durkheim), Макса Вебера (Max Weber), Сигмунда Фројда (Sigmund Freud), Карла Г. Јунга, све до Џереми Бентама и савремених етичара, узимајући у обзир и философе егзистенцијализма и марксисте, као и критичаре отуђеног једнодимензионалног света као што су били Херберт Маркузе (Herbert Marcuse) или Ернст Блох (Ernst Bloch). Много касније рађање психологије и педагогије морала као дисциплине и науке, представљаће исто ово схватање уважавања обриса природног права, а развиће се управо у свету научног позитивизма и доминације англосаксонске раздвојености формалног и природног права. Психологија и педагогија морала, као науке, биће, у ствари, врста хуманог одговора на такав претерани формализам, оне ће бити одговор који поново поставља питање људских емоција наспрам искључиве и постулиране идеалне људске рационалности, али овога пута биће то одговор у виду озбиљних научних истраживања човекове несвесне и свесне психе.

Међутим, и дан данас, злоупотребе позитивног права огромне су у сваком домену људског живота и представљају највећу опасност моралу, васпитању и слободи. Ово се дешава готово по неком неписаном правилу, јер је ту, у спровођењу формалне правне процедуре позивање на морал и етику веома удаљено, тако да се све своди на идеализацију правила игре и правне процедуре, чија се веза са првобитним смислом више готово и не истражује. Начелно говорећи, свако удаљавање образовања од морала и етике представља опасност не само за појединца, већ и за правни поредак, друштвено уређење и образовање у целини.

Историјски пут моралне педагогије био је поплочан различитим начелима и максимама, предхришћанским Мојсијевим божјим и хришћанским божјим и људским заповестима, све до појаве уобличеног и теоријски образложеног, категоричког етичког императива Емануела Канта. Све раније заповести биле



су у моралном смислу обавезујуће за људе и друштво у којем су они живе-ли, али ретко када образлагане и аргументисане, будући да су представљале неминовну божју вољу која је само саопштавана и спровођена. Тако је рани «категорички императив» српског средњовековног народа у доба отоманске окупације и ропства био, рецимо, како то изванредно запажа Бошко Поповић у свом делу „Увод у психологију морала“, садржан у речима једне српске кнегиње. Ове речи, по свему судећи, представљале су пројекцију обичаја, схватања, „природног права“ и поимања правде и педагогије читавог једног народа, које је скупљач средњовековних песама само ставио „у речи и уста“ мајци Јевросими. Тај императив гласио је: „Немој сине говорити криво, ни по бабу, ни по стричевима, већ по правди Бога истиннога“ (односно „не лажи“, максима на којој је касније изузетно инсистирао Емануел Кант).... и даље: „Боље ти је изгубити главу, него своју огријешити душу“ (високо вредновање поштења, изнад физичког људског живота, изречено у доба трансценденталног и светог). У име Бога и у име његове истине, кроз уста једне средњовековне кнегиње, али ипак највероватније кроз општеномодно мишљење пројектовано у њен став, пренет је у овим величанственим речима, како то с правом закључује Бошко Поповић, изречен, записан и благосиљан, много пре категоричког императива генијалног мислиоца какав је био Кант, категорички императив српског хришћанског народа. Овај рани морални и педагошки колективни императив није био ни уоквирен у систем, нити образложен, нити аргументован, већ је он просто дат као заповест и као „вјерују“. Високо моралне и педагошке речи једне српске кнегиње, просто представљају Божју, односно народну заповест, а оне су истовремено и позитивно и природно право, као и читава педагогија тог доба.

Кантов деонтолошки етички систем (у који су инкорпориране основне хришћанске вредности) биће много каснији, много рационалнији и много научнији. Његов категорички императив: поступај само по оној максими за коју истовремено можеш да желиш да постане општи закон („Критика практичног ума“), односно: поступај тако да човечанство у својој личности, као и у личности сваког другог човека, увек видиш као смисао и сврху, а никада само као средство, заснован је на рационалном алтруизму према другом човеку, на слободи достојанству и интегритету личности, који друго биће није могао да посматра као објект мржње или конкуренције, нити као било какво пуко, употребно средство. У овој тачки деонтолошка и утилитаристичка етичка позиција заувек се и теоријски и практично раздвајају и оне, начелно, у моралном смислу, никада више неће моћи да се споје.

Никада деонтолошки и утилитарни приступ етици, односно образовању, па самим тим ни у педагошким идејама неће моћи да се приближе један другом, иако ће бити доста примера у моралној пракси који ће покушати да траже средину између ова два морална и педагошка погледа на свет.

Ренесансни поклон педагогији: спој уметности и науке

Можда најважније од свега што је у људско знање и образовање унела Ренесанса коју аутор књиге Мирослав Цолић надаље обрађује, иако не толико на овај психолошки начин, јесте оно што се често занемарује, а то су оптимизам и вера да наука и уметност у образовању могу да се преносе заједно. Много касније, позитивизам ће ово гледиште поново оборити и поново ће донети слику у којој су наука и уметност у психолошком когнитивном смислу неспојиви, те се ради о сасвим посебним психолошким и когнитивним профилима, да би циклично, неколико векова потом, ова позитивистичка предрасуда, као искључива, била поново оборена.

И данас има научника који верују да се само у психологији тзв. генијалних људи, уметност и наука спајају и да се само у ретким случајевима „хладна и рационална наука“ и „топла, ирационална уметност“ уливају у креативну способност исте особе. У таквом се случају, обично наводе Леонардо Да Винчи (*Leonardo da Vinci*), Буонароти Микеланђело (*Buonarotti Michelangelo*), Рафаело (*Raffaello Sanzio da Urbino*), Никола Коперник (*Nicolaus Copernicus*), Галилео Галилеј (*Galileo Galilei*), Јохан Кеплер (*Ioannes Keplerus*), Томас Мор (*Thomas More*), или касније Никола Тесла, Гастон Башлар (*Gaston Bachelard*), Павле Флоренски (*Павел Флоренский*) и још понеки ренесансни геније или универзални великан. Леонардо и Микеланђело кретали су се са лакоћом апсолутно кроз све научне и уметничке области, од математике до поезије, а исти је случај и са Николом Теслом и руским философом Павлом Флоренским. Француски физичар, математичар и песник Гастон Башлар је, не грешивши много у психолошком смислу, два профила, или два когнитивна стила својих способности (математичко–аналитички дар и поетски дар) метафорички звао „дан“ и „ноћ“, односно мисао јаве и мисао сна.

Психолошка анализа ових великих талената показује да истински дар у свим правцима и са лакоћом спаја аналитичке способности личности са њеним уметничким синкретичким талентима. Међутим, оно што је нама важно у педагогији и образовању, јесте управо то да оборимо начелну претпоставку да су различити когнитивни „профили“ међусобно неспојиви.

Познато је да су способности говора, логичке анализе и аритметике „локализоване“ у левој хемисфери мозга, док су визуелност, спацијалне и музичке способности, упрошћено гледано, „локализоване“ у десној хемисфери мозга. Међутим, погрешно је упрошћавање које тврди да је лева хемисфера мозга „свесна“, док је десна „несвесна“, будући да и једна и друга половина мозга обрађују информације веома различитих равни и да су оне, у правом смислу речи, у том раду, преко нервних импулса који иду кроз тзв. „жуљевито тело“, које спаја две хемисфере мозга, сасвим комплементарне. Целовитост доживљаја



и разумевања, холистички поглед на појаве јесте најважнија особина свести десне хемисфере мозга. Синтеза распарчаних делова појединачног сазнања придружује се овој анализи, дајући способност и склоност посматрању свих феномена као јединствених и међусобно повезаних, што је, како ћемо видети, најважнија особина истинског спознавања природе око нас и света који чини јединство, тј. *unus mundus*.

Простим речима речено, најважније данашње сазнање за образовну науку и педагогију у целини јесте то да уметник у когнитивном смислу може да буде и научник, а да научник у когнитивном смислу може да буде и уметник, истовремено, те да ову древну ренесансну интуицију, дакле оно што је ренесанса још давно наслутила, данас можемо да сматрамо потпуно потврђеном. Можда је најважнија последица за концепције нашег образовања била управо та интуиција Ренесансе о целовитости доживљаја и разумевања и о једином истинском спознавању природе око нас кроз повезивање појава које ће касније родити интердисциплинарност и нови концепт интердисциплинарног образовања. Ипак, и поред ове научне чињенице, ни данас се у образовању деце, кроз различите дисциплине, не примењује довољно повезаност научних чињеница са уметничким моментима.

Древна Утопија постаје педагошки програм

Између свеца Сергеја Радоњешког, благог, мудрог, анђеоског заступника из четрнаестог века, и Ивана Грозног, клацкала се психолошки, у историји, читава Русија. Али, скривена хришћанска основа старе Русије (као и старе Србије) јесте милосрђе. Развој капитализма био је спор и такмичарске борбене особине нису се усвајале брзо. Руски писац Висарион Бјелински, сетимо се, писао је да је руски народ безбожан народ, али који још увек поштује Христа болесних и сиромашних.

Руска реч *правда* обухвата спекулативни, али и егзистенцијални свет, јер оно што је истинито јесте на неки начин и праведно, а оно што је праведно, на неки начин је и истинито. Иако ми данас знамо да се епистемологија, сазнајна дисциплина, као и трагање за логичком и емпиријском истином разликују од етичког нормирања и императива који себи у домену морала постављамо, само ово инсистирање на јединству које налазимо у појмовима Истине и Правде у руском језику, од изузетног је значаја, јер указује на психологију читаве једне слике света, односно онога што бисмо данас звали 'менталитет колектива'.

Предворје француске револуције, просветитељство, руско народњачко искуство и тек рођене идеје социјализма, отвориће ново поглавље педагошке мисли. Аутор Мирослав Цолић у својој књизи указује на ову колективну социјалну традицију, на коју ће се касније наслонити руска педагошка мисао Николаја Чернишевског. Она ће објашњавати «шта треба да се чини», развијајући друштвену критику и започињући психолошку идеју уважавања личности детета у васпитању. Под

утицајем идеја Русоа и Монтења, показује др Цолић, Лав Толстој поставиће своју концепцију слободног васпитања, „управо на основу личног педагошког рада са сеоском децом у школи коју је основао 1859. године у Јасној Пољани” (Цолић).

Цела источнохришћанска и каснија руска традиција створиће потом услове за рађање револуционарне свести, а затим за историјски преврат совјетске револуције и за време тзв. «педагогије пролетаријата» у којој ће посебно бити постављено, делом научно, а већином идеолошко питање фактора урођеног наспрам стеченог у васпитању и образовању људи. „Случај Лисенко” обележио је ово време које је идеалистички желело да све наше способности прогласи „наученим” и стеченим, чиме је свакако подигло вредност учења и педагогије, али је, на жалост, занемарило неке друге психолошке законе наслеђивања. Упркос значају васпитавања, наука ће између стечених и урођених способности човека направити једну прецизнију и уравнотеженију меру, не поричући ни нативистичке, нити срединске факторе развоја људског бића.

Већ чувена историјска научна расправа између Ноама Чомског (*Noam Chomsky*) и Жана Пијажеа (*Jean Piaget*) о урођеном наспрам стеченог у људској природи, показала је напосто да се ово питање више не поставља на исти начин. Нико данас у науци више не пита да ли је човек добар или зао по својој природи, да ли је све наследио или је све научио. Једино питање које се данас научно поставља јесте: када, у којим условима је човек зао, а када из њега избија природна доброта? Односно, када, у којим условима, до изражаја у људском животу долази оно што је сасвим извесно пренето генима, а када долази до изражаја оно што је сасвим извесно научено или пренето традицијом? Исто тако, нико више не пита да ли је човек усамљено биће или је биће колектива и заједнице, већ се питамо само када је човек у нужди и потреби да буде сâм, а када је за њега суштински значајно да буде човек заједнице и да се удружије.

Најзад ће педагогија заснована на науци добити јасне смернице како да на време препознаје и „детектује” даровиту децу, али и како да од оне друге деце, кроз активно и креативно образовање, извуче на светлост дана њихов психолошки максимум.

Хуманистичка социјална педагогија са новим знањима психолошке науке – против медијске, политичке и психолошке манипулације

Смисао живота и образовања не могу да се удаље од смисла појмова *Добра* и *Зла*, а све ово повезано је са људском дубинском психологијом. Појам несвесног, као што знамо, схваћен је давно пре теорије Сигмунда Фројда код готово свих значајнијих философа (а пре њих код древних народа), док



су појмови и феномени *Едипалног* и *Електра* комплекса описани још у грчким драмама. Појам *несвесног* на овај или онај начин слуте и помињу већ: Декарт (*R. Descartes*), Паскал (*B. Pascal*), Монтењ (*M. de Montaigne*), Спиноза (*B. De Spinoza*), Лајбниц (*G. W. Leibniz*), Малбранш (*N. Malebranche*), Русо (*J. J. Rousseau*), Кант (*I. Kant*), Хјум (*D. Hume*), Фихте (*J. G. Fichte*), Гете (*J. W. Goethe*), Хегел (*F. Hegel*), Мен де Биран (*M. de Biran*), Шелинг (*F. W. J. Schelling*), Шопенхауер (*A. Schopenhauer*), Достојевски (*Ф. М. Достоевский*), Шарко (*J. M. Charcot*), Маркс (*K. Marx*), Бернхајм (*H. Bernheim*), Жане (*P. Janet*), Хартман (*H. Hartmann*), Ниче (*F. Nietzsche*), Бергсон (*H. Bergson*), и касније Јунг (*C. G. Jung*).

Основно што је овде потребно да се схвати јесте следеће: само несвесни део човекове личности може да буде подложен манипулацији, свест, интелигенција и интегрисана личност овоме нису подложни.

Посебан проблем педагошких идеја наспрам медијске манипулације, аутор књиге Мирослав Цолић поставља на значајно место у својој књизи. Он, у овом смислу, поставља најважније питање: у којој мери лоши и регресивни педагошки садржаји могу да оштете читаво друштво и да пониште све напоре педагогије, будући да се свако друштво организује, како то аутор подвлачи, око доминантног медија комуникације? Манипулативно моделовање људске личности познавао је добро још Игњације де Лојола (*I. de Loyola*) који је у своје време развио специфичну педагогију Језуита. Али, модерно доба је све ово подигло у колективну и масовну раван. Још 1968. године француски мислилац Ги Дебор у књизи „Друштво спектакла“ (*Guy Debord, „La société du spectacle”*) предвидео је да ће велики студентски бунт пропасти, јер ће бити угушен и вешто утопљен у режирани спектакл профитног друштва забаве. Управо тако се и догодило. Оно што се у оваквим медијским манипулацијама (које су данас у пуној снази на медијској сцени Србије) помера и агресивно окреће, јесте индустрија лоше забаве и шмире. Српска медијска сцена обилује програмима који су педагошки штетни, боље рећи, криминогено штетни. *Ријалити*, *Фарма*, *Парови*, *Велики Брат* и слични садржаји представљају управо оно што би свесна педагошка мисао требало да осуди и забрани.

У оваквим програмима, у потпуно неукусној декорацији ређају се једнако досадне силуете, претрпане шминком, китњастим декором, гестикулацијама и подражавањима, једном речју *истошћу*. Што више актери ових програма желе да се разликују, то више личе једни на друге, то су више *исти*. Та истост се лепи за њих као нездраво благо, а равна је сваком кичу који умара безначајем и шаренилом без правца, смисла и сврхе, у трагичној педагогији дарвинизма. *Фарма* и *Џет-сет Парови* представљају исту тоталитарну појаву гледану са две различите стране, зависно од два типа малограђанског заноса. Психолошка и педагошка суштина и порука ових програма јесу следеће: потпуна неслобода и невидљиво моделовање људског понашања, преко контролисаног амбијента и наизглед наивног гласања које чини храну и електрошок наизменично, односно, експерименталну награду и казну пацова у лавиринту.

Једно је извесно: у свим верзијама такмичарских емисија које се окрећу по светским телевизијама, у *Фарми*, *Паровима*, *Преживелима*, *Острву Колонта* и сл., свуда је на делу исти принцип дејства: контролисано посматрање и елиминација. Елиминација јесте појам и симбол капиталистичког такмичарског друштва, по узору на пацова који у лавиринту најбоље учи и који остаје последњи и једини жив, јер свима другима дајемо велике количине електрошокова. Елиминација јесте магична формула успеха и развоја, кретања на бесмисленој малтузијанској путањи, пуној смртних замки. Како боље да се одрази срж и суштина те грубе слике света „психологије потлачених“, него речима: одбаци, склонити и елиминисати? Управо ово представља *Itago* друштва „за шаку долара“, друштва са митом „победника“, у којем „неко преживи“, јер је био „најјачи“, „најбржи“, „најлепши“, или „најинтересантнији“, јер је највише шокирао експериментаторе и себе највише понижавао, спуштајући се у патолошку регресију, док да су гледаоци отупели на све дате садржаје и сваки пут траже све занимљивије елиминисање и све јачи подражај. Истовремено, други учесници трке опадају у суровом дарвинизму преточеном у одраз људске заједнице, што чини главну мантру једнодимензионалних, такмичарских, сурових и несолидарних друштава.

И док се људи у сиромашним земљама забављају гледајући овакве програме који им се агресивно намећу, учествујући у игри елиминације, гласајући, плаћајући, придружујући се породици сплеткароша и друштву профитера и забаве, дотле, заправо, неуспело потискују чињеницу да се и сâм њихов живот одвија по истом принципу и да и њих неко, у оваквим друштвеним заједницама, стално покушава да елиминиса. Морал садржаја *Фарме* није морал искрености, већ морал „испадања“ и одабирања. *Управо из оваквог Weltanschauung-a израста психопатска, бескрупулозна, раскорењена, завидна, атомизована и нестваралачка јединка*, као далеки дегенерисани потомак теорије Томаса Хобса, коју у животу држе само страх од другог бића и интерес да се сатре друга јединка. Психолошки и социолошки бихејвиоризам, или изврнут Скинеров (*Frederic Skinner*) кавез („Велики брат“) представљају, на овај начин, друштвено неразумевање и неуро примењивање озбиљних психолошких закона теорије учења и условљавања, као и најтрагичнију злоупотребу педагошких идеја.

Данас су на делу још две велике опасности које су се подмукло провукле у нашу стварност: глобална медијска манипулација коју у неколико категорија одлично сврстава Ноам Чомски с једне стране, и са друге, огромна злоупотреба теорије о тзв. правима деце. Чомски је описао неколико доминантних медијских и политичких стратегија манипулације у социјалном инжињерингу савремених друштава које су од изузетног значаја и актуелности у било којем времену, а од којих ћемо навести следеће:

1. стратегија направи проблем па понуди решење; 2. стратегија поступности непопуларне мере и одложености у будућност; 3. стратегија: револт заменити кривицом; 4. стратегија: критику и размишљање заменити емоцијама; 5. стратегија: бодрити осредњост тј. медиокритетство; 6. стратегија: применити колек-



тивну инфантилизацију; и 7. метод инквизитора: „познајемо вас боље него што сами себе познајете...“ Овим медијско–политичким стратегијама колективне манипулације и *Силовања маса*, да употребимо назив књиге Сержа Чакотина (*Serge Tchakhotine*), користи се свака недемократска и монополистичка политика, односно свака политичка диктаторска власт. На један другачији, не мање значајан начин, социјални инжењеринг и контролу над човеком описао је и француски филозоф Мишел Фуко (*Michel Foucault*).

Можемо овде слободно да закључимо да социјални дарвинизам који се на мала врата увукао у педагошку теорију и праксу, у ствари, крије недовољно познавање људске природе. Закони психолошког условљавања и теорије учења веома јасно говоре о слојевитости људских емотивних и когнитивних способности које су на различитим нивоима подложне различитим врстама условљавања, односно учења. Закони класичног условног рефлекса које је открио генијални руски лекар Павлов (*Иван Павлов*), важе, како за животиње, тако и за људе, али на различите начине и у различитом степену. На најнижем нивоу у структури људске свести, такви закони су непогрешиви, али што се више пењемо когнитивном лествицом људских способности, то се више облик условљавања, односно учења и социјалног учења мења, а људске особине: пластичност, покретљивост, променљивост, стваралаштво и одлука, све више долазе до изражаја. На таквим нивоима све је теже једноставно физиолошко и психолошко условљавање, а све више су могући сложени облици учења у које се укључује и фронтални кортекс. Индетерминизам, односно слобода људског понашања постаје све снажнија, као и могућност промена. Овде на сцену ступају сва открића и све педагошке идеје Жана Пијажеа и Лава Виготског (*Лев Выготский*) које аутор Мирослав Цолић у књизи обрађује.

Људска природа је покретна, подложна променама, еволуцији или инволуцији, развоју или регресији. Она у сваком случају није стање него је стални процес. Слика света која фиксира и овековечује законе друштва или економске законе, неспојива је са правом људском природом за коју су суштинске и нужне управо промена и слободна пројекција у будућност. Као што се човеково психолошко стање мења набоље или нагоре, при чему се он у животу или развија или регредира на нижи ступањ развоја, или се дешавају оба ова процеса, зависно од периода, тако се и психологија група, заједница, народа и држава, такође мења. Управо на тим чињеницама заснива се читава разубуђена научна област психопатологије. Као што у човеку постоје два основна покретача, нагон живота и нагон смрти, Ерос и Танатос, и између њих борба током читавог живота не престаје, тако исто и људско друштво пролази кроз различите фазе, или наизменично мења стање у којем је. Никакво фиксирање «научних и непроменљивих економских и друштвених законитости независних од човека» није могуће и представља голу и лошу идеологију са циљем да пасивизује људе и учини их друштвеним конформистима који немају ни воље нити снаге да промене неки неправедни друштвени систем. Улога педагогије јесте управо да слободним образовањем и образовањем за слободу, неправедни систем мења.

Педагогија на најтежем испиту: данашња злоупотреба права деце

Други велики, и можда највећи проблем данашње децје психологије и педагогије у целини јесте потпуно погрешна идеја о тзв. правима деце која је у почетку била постављена *bona fide* на најбољој основи, али се ускоро окренула у сопствену супротност. Од почетне племените замисли заштите деце, временом је дошло до огромне злоупотребе и дегенерације ове идеје и њеног спровођења, тако да се актуелна пракса „дечјих права“ претворила у трагичну антипсихологију и антипедагогију данашњице, која, по правилу, највише погађа сиромашне земље. Практика измештања деце из биолошких родитељских породица које је некада чињено само у крајње екстремним околностима, попримило је данас невероватне и хаотичне размере и злоупотребе, те је та пракса почела да служи свему другоме осим својој суштини. Злоупотреба у економском интересу, помодност непознавања правих психолошких законитости децјег развоја, или криминализована трговина децом, обновљена у новом облику и под новим образложењима, постала је, у наводном норвешком систему заштите деце по имену „Барневернет“, ноћна мора родитеља у читавом свету, али и опомена науци која је морала да проговори. Овај, потпуно злоупотребљени систем заштите деце, који је више пута правно и морално јасно осудио Суд за заштиту људских права у Стразбуру, данас је тајним путевима, закуцао и на врата осиромашене и правно неуређене Србије, дигавши на ноге све озбиљне научнике и све искусне педагоге.

Потпуно непознавање децје душе, психолошких етапа децјег развоја и психолошке идентификације, децје психопатологије и, најзад, саме социјалне психологије, створило је огромну педагошку опасност и питање пред којим смо се сада нашли сви заједно: хоћемо ли и даље непомично посматрати неуку праксу социјалних центара који децу одузету од родитеља, нестручно и бахато размештају и померају од куће до куће, „из руку у руке“, или ћемо сви заједно дићи глас против ове антипсихолошке и антипедагошке праксе и застрањења, да бисмо изнова, као некада, почели истински да обучавамо социјалне раднике о томе како изгледа и кроз које фазе пролази развој детета. Потпуно погрешна пракса издвајања деце из породица и смештање у „хранитељску негу“, која је у почетку вероватно била замишљена као најбољи „интерес детета“, данас се претворила у сурову стварност. У периоду идентификације, учења и развоја детета које живи у неадекватној, болесној или сиромашној породици, истинска наука и „педагогија потлачених“, да употребимо изразе чувеног Паула Фреиреа (*Paulo Freire*) чије педагошке идеје аутор књиге др Цолић излаже, належе помагање породици, а никако измештање деце у друге породице. Све је боље за дете од тога да на силу у критичном периоду напусти своју биолошку породицу и оде у непознато. С друге стране, деца сирочићи који немају биолошке породице и немају где да се врате, требало би да буду хитно усвојена, како би им одмах били омогућени



стабилни динамски објекти у превазилажењу анаклитичког страха, без икаквог премештања од једне хранитељске породице у другу, или ремећења процеса идентификације. Овај огroman данашњи проблем погубне праксе тзв. „заштите деце” који почива на непознавању базичних закона дечје психе, или на економском криминализованом интересу трговине децом, нова педагошка мисао, а пре свега „педагогија потлачених”, радикална и револуционарна педагогија, морала би што пре да ревидира и исправи. Једини прави „интерес детета” јесте тај да, докле год може, остане у својој биолошкој породици, те да се његовој дефаворизованој, оштећеној, или болесној породици помогне у социјалном друштву „педагогије освешћивања” и у породичној психотерапији.

Када би били живи, сви велики дечји психоаналитичари, психолози и педагози који су представљени у књизи „Ка критичкој револуционарној педагогији”, устали би против криминалног поступања према деци у новој злоупотреби система „дечјих права” окренутих у своју супротност. Они би устали против неуке и криминалне праксе тзв. „Барневернета” у сиромашним и корумпираним земљама и друштвима. Додаћемо овде још нека од тих великих имена различитих оријентација као што су: Ана Фројд (*Anna Freud*), Меланија Клајн (*Melanie Klein*), Мишел Злотовиц (*Michel Zlotowicz*), Франсоаз Долто (*Françoise Dolto*), Бруно Бетелхајм (*Bruno Bettelheim*), Жан Пијаже, Лав Виготски, Марија Монтесори (*Maria Montessori*), Александар С. Нил (*Alexander S. Neill*), Абрахам Маслов (*Abraham Maslow*), Бошко Поповић и данас, свакако, Борис Цирилник (*Boris Cyrulnik*) или Џон Тејлор Гато (*John Taylor Gatto*). Сви они, дигли би свој глас против најстрашнијег искушења педагошке науке и праксе данас.

Рецимо зато да је утолико значајнија појава књиге др Мирослава Цолића, уколико је ургентнија у овом тренутку ревизија свих досадашњих педагошких и психолошких идеја, будући да се цела наша наука налази у чељустима нове незналачке, утилитарне и криминалне, злоупотребе.

Шта смо научили из историје?

На крају, филозоф Фридрих Ниче (*Friedrich Nietzsche*) поставио би нам питање: шта смо научили из наше досадашње дуге историје? И на ово питање сигурно одговорио негативно. С друге стране, Мирча Елијаде (*Mircea Eliade*) ублажио би можда такву пресуду говорећи о „вечном враћању истог”.

У овим редовима, трудили смо се да кажемо о образовању и васпитању и понешто што аутор у тексту књиге није дотакао, напосто зато јер се то тиче једне друге научне области – психологије. Ово међутим не умањује изванредни преглед историјских идеја васпитања и педагошких концепата које аутор у студији детаљно представља. Рецимо, у закључку, да је др Мирослав Цолић у књизи остварио ретко успешну синтезу историјских педагошких идеја у интердисциплинарном приступу.

Закључак: Образовање у перманентној револуцији и кретању

На крају овог одељка употребићу обраћање у првом лицу.

Треба рећи то да се у овој опсежној књизи која би могла да буде уџбеник историје педагошких мисли, аутор Мирослав Цолић „прошетао” кроз све значајне периоде: доба древног матријархата, старо доба, антику, средњи рани и касни век, ренесансу, ново доба, хуманизам, језуитски период и школу, утопијски социјализам, модерно доба, период француских материјалиста, време после француске револуције, период светског просветитељства (укључујући и учење Доситеја Обрадовића), време руске педагошке мисли, кроз педагошке идеје с почетка двадесетог века, кроз чувену педагогију потлачених Паула Фреиреа, кроз период нових знања из дечје психологије и педагогије, питања педагогије и медијске манипулације, до данашњег времена тзв. васпитања за толеранцију.

Сва велика имена педагошке историјске мисли обрађена су у књизи др Мирослава Цолића: Сократ, Платон, Аристотел, Софисти, Тома Аквински, Игњације де Лојола, Томас Мор, Мишел де Монтен, Жан Жак Русо, Франсоа Рабле, Лав Толстој, Николај Чернишевски, Шарл Фурије, Роберт Овен, Карл Маркс, Фридрих Енгелс, Доситеј Обрадовић, Жан Пијаже, Лав Виготски, Ноам Чомски, Богдан Суходолски, Иван Илич, Пауло Фреире, Александар Нил, Марија Монте-сори, Анри Жиру, Питер Мекларен, Ги Дебор и др. Ја бих, на крају додала још и изузетног српског посвећеника активне педагогије и највернијег следбеника Паула Фреиреа – Драга Пантића, који је иза себе оставио велики хумани и практични рад.

Мишљења сам да је суноврат данашњег образовања, нарочито високог образовања и педагошке сцене у Србији, између осталог, узроковао креативност и ангажованост ове књиге као и њену данашњу значајну радикалну мисију. Следствено томе, неопходно је указати и на још једну значајну књигу др Цолића – „Образовање и савремено друштво” (Дом културе „Студентски град”, 2021) у којој аутор посебно обрађује проблем „надирања корпоративне и трговачке културе ка високошколским установама” (Анри А. Жиру). Дакако, књига „Ка критичкој револуционарној педагогији” појављује се управо у околностима када је потребно створити ангажоване грађане који ће се борити против владајућег поретка моћи, против расне, класне, родне дискриминације, против глади и сиромаштва, али и онога што је најстрашније за целу нашу деонтологију, против злоупотребе дечјих права и против трговине децом.



Порука

Књига др Мирослава Цолића својим стилем поручује оно што поручује и писац ових редова, а то је да само синкретички приступ васпитању има смисла. Само повезивање свих знања доноси образовни плод, и само добро познавање психологије остварује идеал есенцијалног приступа педагогији и образовању људских личности, без чега свако друго образовање не вреди много. Синкретички приступ даће субјектима ширину погледа и социјалну оријентацију „једнаких образовних услова за све“, а нова знања из психологије оствариће давни педагошки идеал: образовање не само „фронталног кортекса“, већ целине људског мозга и срца, у формирању емоција и карактера личности, слободе мишљења и акције која ће се приближавати узору *слободног Русоовог Емила*.

Завршићу речима којима сам и почела овај приказ: Револуција је, као што знамо, пре свега, окретање Земље око Сунца и ако се залажемо за критичку револуционарну педагогију, значи да се залажемо за велике ротације и заокрете у нашем образовању. То је оно што је потребно данашњем посусталом српском друштву у којем је образовање постало скупо и неквалитетно, плагијатно и манипулативно, осиромашено и помодно, миметистичко, неаутентично, нехумано и евазивно. То је оно што је потребно друштву у којем је императив хитно повратити углед старих цењених педагога и психолога хуманиста који су знали да у детету пробуде вековне идеале, али и да га припреме за улазак у борбу читаве заједнице. Техника нам је донела генијална открића, али педагогија је, уосталом као и наука о души, нека врста археолошке науке, барем у оном есенцијалном приступу који се обраћа човеку и његовој, вековима истој психологији. Упркос свим новим неуролошким и психолошким открићима, мотиви човека за сазнавањем и за постизањем среће, остали су, кроз време, потпуно исти. Свет технологије нам даје савршено средство, али нам не даје циљеве педагошке науке.

Ово би, вероватно, могла да буде и завршна порука књиге др Мирослава Цолића „Ка критичкој револуционарној педагогији“. Као што се Земља непрестано и понављано окреће око веће звезде, тако и педагошке идеје нашег доба треба упорно да нас подсећају, да и у времену техничког универзума, сачувамо у васпитању однос људскости, социјалне правде и једнаке почетне могућности знања за све људе, које сама технологија, без специфично хумане интелигенције, не може да реши.

На крају је најбоље подсетити на речи чувене Марије Монтесори, наравно, у парафрази: Судбина наше будућности биће једино критичка и револуционарна педагогија која ће се, као и ова књига, сетити доприноса свих великана педагошке мисли, и која ће се, примењујући знања из психологије, без страха, супротставити било којој злоупотреби наше науке. „Дете је судбина будућности“ – писала је Монтесори.

А педагогија, теорија и пракса, јесу једина судбина детета.



Марија ЗОТОВИЋ КОСТИЋ

Филозофски факултет

Нови Сад

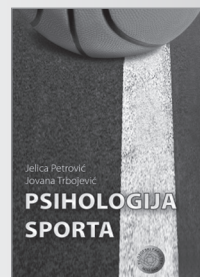
КОНТАКТ: zotovic@ff.uns.ac.rs

УДК:
796.01:159.9.072(049.32)

ВРСТА РАДА:
ПРИКАЗ
ПУБЛИКАЦИЈЕ

ПРИМЉЕН: 23. 10. 2021.

ПРИХВАЋЕН: 25. 11. 2021.



О ЧЕМУ ГОВОРИМО КАДА ГОВОРИМО О ПСИХОЛОГИЈИ СПОРТА?

*Јелица Петровић и Јована Трбојевић,
„Психологија спорта”, 2020, Филозофски факултет,
Нови Сад, 263 стр.*

Психологија спорта, иако је релативно млада научна грана, са порастом захтева са којима се спортисти суочавају, добија све више на значају. Са друге стране, појачано интересовање за ову област до сада није уродило богатом продукцијом научних и стручних радова у Србији. Научна заједница је последњих година тек додирнула врх леденог брега, а књига која се вешто бори са отапањем леда је и „Психологија спорта” Јелице Петровић и Јоване Трбојевић, коју је пред сам крај 2020. године објавио Филозофски факултет у Новом Саду.

О чему говоримо када говоримо о психологији спорта? На ово питање ауторке вешто одговарају на 263. стране у оквиру шест поглавља: „Увод у психологију спорта”; „Развој и спорт”; „Теорије мотивације у спорту”; „Специфичне психолошке детерминанте спортског успеха”; „Групни процеси у спорту”; „Психолошка припрема у спорту”. Летимичним прегледом наслова уочава се целовито схватање ове дисциплине, те жеља ауторки да концизно и структурирано дају јасан почетак и крај. Имајући у виду саму ширину и мултидисциплинарност ове научне дисциплине, ауторке се осврћу у „Предговору” управо на неопходност сужавања теме ове књиге, уз жељу да теме које овим издањем нису покривене, додатно обраде у неком од наредних издања или евентуално у новим књигама. Управо нам „Предговор” даје јасан приказ онога што нас чека у самој књизи,



теоријска и емпиријска сазнања из области психологије спорта прожета практичним примерима из личне праксе ауторки.

Крећући се кроз поглавља, пут кроз психологију спорта започињемо упознавањем подручја деловања савремене психологије спорта и улогом психолога у спорту („Увод у психологију спорта”). Ауторке на самом почетку кратко и концизно дају преглед историје психологије спорта кроз различите епохе, а затим и области у којима психолог може да дела када је у питању ова дисциплина. Оно што можда посебно детерминише значај овог поглавља јесте дефинисање задатака научне и практичне области психологије спорта, односно ближе упознавање читаоца са разликама између научне дисциплине и практичне области психологије спорта.

Након овако конципираног увода, ауторке се посвећују поглављу „Развој и спорт” које су поделиле на шест целина: „Моторно учење и развој моторичких вештина”; „Први кораци у спорту”; „Спорт у адолесценцији”; „Каријерне транзиције у спорту” и „Завршетак спортске каријере”. Једно од обимнијих поглавља, води читаоца од можда мање познатих облика деловања психологије у развоју спортских вештина до самог краја спортске каријере. Указивањем на улогу психологије у развоју и усвајању моторичких вештина, ауторке представљају значајне и још увек актуелне моделе учења, неопходне како за тренерски рад, тако и за научно разматрање фактора који делују на унапређење спортских вештина. Своју намеру да повежу праксу и теорију ауторке су, и у овом сегменту, реализовале приказом чинилаца успешног моторичког учења и подучавања, тј. како давати инструкције у циљу оптималног развоја и усвајања моторичких вештина.

Кроз три актуелна модела развоја спортског учешћа („Развојни модел учествовања у спорту”; „Дугорочни модел развоја спортисте” и „Физички модел развоја младих”) поглавље „Први кораци у спорту” уводи читаоца у неопходна знања (када и на који начин увести дете у спорту, које су оптималне узрасне категорије за усвајање одређених вештина), као и који фактори утичу на само учешће у спорту у раном узрасном добу. У односу на неке друге публикације о психологији спорта, у овој књизи су јасно дефинисани сви сегменти релевантни за развој спортисте, те тако ауторке посебно потпоглавље посвећују савременом питању идентификације и селекције младих талената с освртом на примере позитивне и негативне праксе, као и ефектима истих на развој и спортско учешће младих.

Водећи се тиме да омладински спорт представља врата ка елитном спорту, ауторке посвећују једно потпоглавље управо „Спорту у адолесценцији”. Дају преко потребне информације не само теоретичарима и истраживачима, већ и практичарима и тренерима: развој спортисте током адолесценције и изазови са којима се сусреће. Овакав приступ и приказ релевантне теме за даљи развој спортисте, омогућава тренерима да обогате своје искуство и прилагоде тренажне процесе развојним задацима кроз које млади спортисти пролазе током адолесценције. Ауторке се осврћу и истичу императив разумевања овог узрасног периода за развој спортисте, као и повезаност деловања спорта на когнитиван и психолошки развој спортисте, и обрнуто.

Колико је битан омладински спорт и разумевање не само физичког, него и психолошког развоја младих спортиста, показује и последњи део овог потпоглавља: „Одустајање од спорта у адолесценцији”. Тема одустајања од спорта у адолесценцији последњих година окупира пажњу истраживача и практичара, а то су ауторке вешто препознале и представиле у овој књизи, уз помоћ савремених модела разумевања процеса одустајања и приказом случаја спортисте из праксе ауторки. Ово велико поглавље о развоју и (у) спорту, ауторке заокружују причом о завршетку каријере, освртом на нормативне и ненормативне кризе које могу допринети завршетку спортске каријере, као и савременим моделима каријерних транзиција у спорту. Углавном занемарену тему у оквиру спорта и психологије спорта, процес завршетка каријере и пензионисања, ауторке прецизно и јасно дефинишу кроз прилагођавање постојећих модела пензионисања на услове и контекст спорта.

Будући да је немогуће говорити о психологији спорта, а да се не говори и о мотивацији, ауторке једно поглавље посвећују управо овој значајној теми. Кроз приказ познатих теорија мотивације, али из угла спорта, читаоци стичу увид у комплексност овог конструкта, као и његовог значаја за спортско извођење и резултат. Иако прожето теоријама (нпр. „Мотивација за постигнућем”, „Модел атрибуције постигнућа”, „Теорија мотивације за компететношћу”, „Теорија самоефикасности”, „Теорија циљева”, и „Теорија самоодређења”) ово поглавље ауторке су обогатиле и табеларним и графичким приказима који олакшавају праћење и дају кохезивну слику једне широке теме. Ауторке су, кроз причу о мотивацији, вешто увеле и појмове самопоуздања и самоефикасности, који сами по себи могу бити засебна поглавља, те често добијају највише пажње у научним круговима. Овакав приступ ауторки може бити покушај да се не оде у ширину теме, већ да се пружи конкретне и значајне информације и сазнања која могу помоћи тренерима и спортистима, а затим их и позвати на даље истраживање изван оквира ове књиге.

Намера ауторки да не оду изван постављених оквира, огледа се и у наредном поглављу „Специфичне психолошке детерминанте спортског успеха”, у којем ауторке и саме наводе да је ово поље непрегледно пространство које је тешко свести на уску раван, те да су свесно начиниле избор да се баве приказом три релевантне психолошке детерминанте спортског успеха, са којима су се и у самој пракси сусретале: „Ментална снага”, „Пажња” и „Анксиозност”. Као и у претходним поглављима, ауторке и овде почињу од теоријске основе, односно појашњења појмова, фактора који делују на унапређење или осујећење одређене детерминанте, као и теорија које објашњавају интеракцију фактора и спортског успеха. Међутим, оно по чему се ово поглавље посебно издваја јесте практични тон којим одише. Ауторке наводе примере из праксе, интервенције које могу допринети јачању наведених детерминанти у циљу постизања спортског успеха (нпр. тренинг пажње и технике концентрације). Приликом представљања потпоглавља „Анксиозност”, ауторке се осврћу и на феномен у спорту о којем чешће причају спортски посматрачи, него истраживачи – „пуцање под притиском”. Препознајући да је ово тема о којој многи спортисти размишљају, али немају основу од које да крену у превладавању исте, ауторке на крају нуде смернице и технике за превладање овог феномена.



Ауторке вешто прелазе са теме индивидуалних детерминанти на групне детерминанте које делују на спортске исходе. Тако, поглавље „Групни процеси у спорту” деле на неколико потпоглавља како би целовитије сагледале причу о групним детерминантима спортског исхода („Група или тим?”; „Развој групне кохезије”; „Лидерство у спорту” и „Конфликти у спорту”). Ово поглавље полази од најчешћих тема у спорту – тим и групна кохезија. За практичаре у домену колективних спортова, ова потпоглавља представљају заиста значајне смернице и кораке које могу учинити приликом уласка у тим у циљу унапређења кохезије, која затим остварује цикличну повезаност за спортским успехом. Тема лидерства, која се односи како на тренере тако и на спортисте, представљена је кроз неколико модела лидерства који су адаптирани спортском контексту. Као контраст почетку овог поглавља, ауторке на крају наводе тему конфликта у спорту као једну од најређе истраживаних области у оквиру психологије спорта. Хватајући се у коштац са овом захтевном темом, ауторке је тако по први пут представљају спортској стручној и научној заједници, као релевантну и кохерентну причу која је свакако део сложених спортских процеса. Поред представљања до сад неистражене теме, ауторке се и овде држе свог принципа – да текст мора имати апликативну вредност – те нуде различите стратегије за разрешавање конфликта у спорту.

Доласком до последњег поглавља „Психолошка припрема у спорту”, читалац заиста може да осети задовољство што је претходно прошао кроз поглавља која су га постепено упознавала и водила до ове теме о којој најчешће говоримо, када говоримо о психологији спорта. Упркос чињеници да је ово тема о којој се доста говори, она заправо до сада није имала један структуриран оквир, са јасним разликама између врста психолошке припреме. Многи истраживачи су ову тему представљали половишно и недовољно прецизно, а управо то ова књига коригује. Дефинисани су кораци који подразумевају психолошку припрему, а затим и методе и технике које се користе у том процесу. Практична вредност која се протеже кроз целу књигу, овде има посебни осврт кроз представљање техника „Имагинације”, „Постављања циљева”, „Говор упућен себи”, „Когнитивну промену”, те „Релаксацију и оптимизацију психофизичког узбуђења”. Са јасне научне, али и стручне стране, ауторке читаоцу пружају основни алат за рад са спортистима.

Када се затворе корице ове књиге, стиче се утисак да је читалац имао прилику да завири у један, до сада ретко овако прецизно и савремено, описан свет. Научници ће овде свакако пронаћи нове идеје и усмерење за унапређење истраживачког апарата у домену психологије спорта, док ће практичари наћи преко потребне смернице и кораке за лично унапређење и унапређење развоја спортиста и тренера.

Циљ ауторки, да књига има апликативну и научну вредност, постигнут је у потпуности, а оно што остаје као нада читаоцима јесте да ауторке или прошире постојећу књигу или напишу нове књиге које ће се бавити оним још увек недовољно гласним, али битним, темама у психологији спорта. Када говоримо о психологији спорта, спремно можемо рећи да говоримо о књизи *Психологија спорта* Јелице Петровић и Јоване Трбојевић.



Маја ДИМИТРИЈЕВИЋ

Факултет педагошких наука
Јагодина

КОНТАКТ: maja0205@gmail.com

УДК: 821.163.41-5(049.32)

ВРСТА РАДА:
**ПРИКАЗ
ПУБЛИКАЦИЈЕ**

ПРИМЉЕН: 30. 11. 2021.

ПРИХВАЋЕН: 2. 12. 2021.

**СРПСКЕ
БЕСЕДЕ**



Милентије Ђорђевић

ОСАМ ВЕКОВА СРПСКОГ БЕСЕДНИШТВА

*Милентије Ђорђевић,
„Српске беседе (антологија српског беседништва)”, 2021,
Народна библиотека, Крушевац, 305. стр.*

До првог издања ове антологије под називом *Најлепше српске беседе*, које је 1988. године објавила београдска Просвета, могло би се рећи да се готово нико није систематски бавио дијахронијским аспектом српског беседништва. После Нушићеве *Реторике*, која је објављена давне 1934. године, појавила се једна антологија под насловом *Беседе*, избор из светског и српског беседништва (1954), потом је професор Сретен Петровић седамдесетих година објавио своју *Реторику* која се, опет, само делимично бавила историјом и теоријом српског беседништва.

Антологија *Српске беседе* свакако је пионирски подухват и покушај да се на једном месту прикаже историја српског беседништва. Будући да беседништво није део само једног сегмента друштвеног живота, антологичар је имао задатак да се креће линијом историјског тока, у исто време пратећи жанровске модалитете и подврсте. То значи да временски оквир чини осам векова, подразумевајући жанрове пригодног, политичког, академског, војничког, духовног и судског беседништва. Задатак антологичара био је и да одабере репрезентативне представнике и узорне говоре. Разуме се да је свако време имало своју



реторичку поетику и своје узоре, па је зато и приметно да се понуђене беседе разликују по композицији, стилу и језику. Пратећи ту концепцију књига садржи следећа поглавља: Беседништво средњег века, У маниру барока класицизма и рационализма, Херојска времена, Рађање политичког, скуштинског и пригодног беседништва, Обнова духовног беседништва и Нови беседнички хоризонти. Представљено је укупно педесет српских беседника са око седамдесет и две беседе. Поред предговора антологија садржи основне биобиблиографске податке, као и попис извора и литературе.

Поштујући принцип историјске дистанце, аутор ове књиге зауставио се у деведесетим годинама прошлог века, иако је јасно да је тих тридесетак година изнедрило и значајне беседнике – и избор беседа из тог периода оставио неким будућим антологичарима. Ово утолико пре што у поменутом периоду постоји једна плејада политичких говорника чија су политичка убеђења била подложна радикалним променама, а у неким случајевима и дословном политичком камелеонству. Аутор је, претпостављамо, сматрао да такви политички, пригодни, војнички, па и духовни говори још увек нису могли добити своје место у историји српског јавног иступања.

Радознали читалац ове антологије свакако може поставити питање аутентичности говора из ранијих периода, нарочито оних из средњег века. У предговору је појашњено да су такви говори преузимани из списка савременика и ученика наведених беседника и да их је минуло време управо као такве прихватило. Познато је такође да су многе државничке беседе писали државни службеници и секретари, вероватно уз редиговање аутора. Што се самог избора беседника и беседа тиче, ту се морамо ослонити на антологичарево знање и искуство, будући да је професор Милентије Ђорђевић више од једне деценије студентима различитих профила предавао реторику.

О несумњивом значају, квалитету и прихваћености ове антологије међу читалачком публиком говори и ово шесто издање и три издавача. Прва четири издања антологије објавила је „Просвета“, а изабране беседе имале су запажен успех и на сајмовима књига и у анкетама познате ТВ емисије „Хитлибрис“.

Због свега реченог ново издање антологије *Српске беседе* са посебним задовољством препоручујемо будућим читаоцима.

Dragana Trifunović (1984)

graduated from and completed a master's degree at the Faculty of Business Studies in Belgrade, majoring in International Business. In 2013, she defended her doctoral dissertation at the same Faculty. She was employed at the Faculty of Business Studies in 2008 and elected a teaching associate, teaching assistant, assistant professor and associate professor in the field of management. In 2014, she was the vice dean for the first degree of studies and the head of vocational studies. She was elected the Dean in 2018. She lectured at undergraduate, master's and doctoral studies. She has mentored a large number of students in graduate and master's theses. She has participated in the development of accreditation and re-accreditation for several study programs. Since July 1, 2020, she has been employed at the Faculty of Social Sciences in Belgrade, where she was elected an associate professor in the field of management and acting Vice Dean for science. She has published 50 publications, including papers in domestic and international journals, chapters in a monograph and a textbook. In addition, she has been a participant in domestic and international conferences, projects, a reviewer and editor of international anthologies and journals.

Љубиша Р. Митровић (1943)

социолог, професор емеритус Филозофског факултета Универзитета у Нишу. Дипломирао је социологију на Филозофском факултету у Београду (1970) и изабран за асистента на предмету Социологија на Студијској групи за социологију Филозофског факултета у Нишу (1971). Магистрирао на Факултету политичких наука у Београду (1975), а докторирао на Филозофском факултету у Нишу (1977), где је биран у сва универзитетска звања (од 1987. редовни професор). До одласка у пензију (2011) био је шеф Катедре за општу социологију, оснивач и први управник Института за друштвена истраживања Филозофског факултета у Нишу и руководилац седам великих истраживачких пројеката. Биран је два пута за декана Филозофског факултета (1983-1987) и једном за проректора за наставу Универзитета у Нишу (1987-1989). Члан је Светске универзитетске академије („Платон”/Патра у Грчкој), Свесловенске академија науке и уметности (Москва) и Међународне академије духовних посвећеника Ф. М. Достојевски (Москва, Одељење у Новом Саду). Почасни је професор универзитета у Великом Трнову „СВ Кирил и Методи” (у Бугарској), почани је професор универзитета Св. Климент Охридски у Битоли (Македонија) и почасни доктор Интернационалног библиографског центра, Кембриџ (Велика Британија). Директор је Центра за балканске студије у Нишу, и главни и одговорни уредник часописа „Балканске синтезе”. Објавио је преко 550 библиографских јединица из области социологије на српском, руском, немачком, француском, енглеском, македонском и бугарском језику. Посебно су запажене студије и монографије: Огњишта која гасну (1970), Самоуправљање и



диктатура пролетаријата – увод у социологију самоуправљања (1980), Социологија и савременост (1984), Социјална динамика (1985), Социологија развоја (1992), Србија и социјалдемократски изазов (1994), Савремено друштво: Стратегије развоја и актери (1996), Социологија (1997), Друштвене промене и актери (1999), Нови светски поредак и Балкан (1999), Општа социологија: предмет, метод и теорије (1999), Балкан – граница и мост међу народима (2000), Глобализација и савремена левица (2000), *La globalisation et les acteurs* (2001), *The Balkans – The Border as well as the Bridge Among the Cultures and Peoples* (2001), *Globalization and the Balkans* (2002), Социологија и историја (2003), Савремени Балкан у кључу социологије друштвених промена (2003), Општа социологија (2003), Пут у зависно друштво (2004), Социологија туризма (2005), Ка култури мира на Балкану (2005), Балканска раскршћа и алтернативе (2006), Балкан у вртлогу транзиције (2006), Савремене структурне промене и култура мира (2007), Геокултура развоја, идентитети и култура мира (2008), Савремени Балкан у кључу геополитике (2008), Творци нових парадигми у социологији (2008), *Homo turisticus i kultura mira* (2009), *Makers of new paradigms in sociology* (2009), Транзиција у периферни капитализам (2009), *Homo religiosus* и култура мира (2010), *Prehodът към periferen kapitalizm* (2010), Геокултура развоја Балкана и савремена социологија (2011), Универзитет и друштвене промене (2012), У вртлогу транзиције (2012), Увод у студије глобализације (2013), Социолошки огледи (2013), Геополитичка транзиција Балкана (2014), Под лупом социолога (2015).

Angeliki Larda (1963)

holds a PhD in Spanish American Literature (the University of Athens), a DEA in Megatrend University, Faculty of Geo-economics, Master in Geo-economics and Regional Studies (North and Latin America). She is engaged by contract at the School of Philosophy (Faculty of Spanish Language and Literature) of the National and Kapodistrian University of Athens. She teaches several undergraduate courses in her departments well as at the Hellenic Open University. Her research interests are in the fields of the history of literature, poetry as well as social – economic studies of Latin America. She has participated in several national and international congresses and published several articles in Scholarly Journals, Congress Proceedings and Chapters in Books. Her most important two books are published in Spain: *Literatura, Historia y Sociedad en los cuentos de Juan Bosch*. (Madrid: Ediciones del Orto, 2017) and *Realidad y ficción en la cuentística de Juan Bosch*. (Madrid: Ediciones del Orto, 2017).

Мирко Милетић (1958)

дипломирао је на новинарском смеру, а магистрирао и докторирао у научној области Комуникологија на Факултету политичких наука у Београду. Предавао је Комуникологију и предмете из комуниколошке научне области на основном, мастер и докторским академским студијама на Учитељском факултету у

Јагодини, Факултету за менаџмент малих и средњих предузећа и Академији лепих уметности у Београду, Филозофском факултету у Косовској Митровици, Факултету политичких наука у Београду, Филозофском факултету у Новом Саду, Факултету за културу и медије, Филолошком факултету и Факултету друштвених наука у Београду. Објавио је књиге: „Комуницирање у новим медијским условима” (1998), „Мас-медији у вртлогу промена” (2002), „Менаџмент медија” (2003), „Комуницирање, медији и друштво” (2005, 2006, 2008; у коауторству са проф. др Мирољубом Радојковићем), „Ресетовање стварности” (2008), „Основе менаџмента медија” (2009, 2016), „Структура и динамика медијског система Србије” (2014), „Господари социјализације” (2014), „Од знака до хипертекста” (2018, у коауторству са проф. др Марком М. Ђођевићем), „Комуниколошки лексикон” (2012, 2017, треће измењено и допуњено издање 2021; у коауторству са Невеном Милетић) и мноштво научних и стручних радова у домаћим и иностранима, класичним и електронским часописима.

Marija Boranijašević (1976)

a Master philologist for English language and literature with a PhD in Communication Sciences, works at the Academy of Technical and Educational Applied Studies Niš. As a Professor of applied studies, she teaches English language I, English language II and English language III on all the three years of undergraduate applied studies. Besides teaching, she is interested in written and oral translation. She is the author of a monography called *Književno delo, prevođenje, značenje* (A Literary Work, Translation, Meaning), co-author of *Srpsko-engleski, englesko-srpski rečnik građanskog procesnog prava* (Serbian-English, English-Serbian Dictionary of Civil Procedural Law), co-author of the textbook *Learn and Practice Your English Grammar* and author of a number of scientific papers published in national and international scientific journals with reviews.

Миомир Петровић (1972)

универзитетски професор, књижевник и драматург. Дипломирао је на Одсеку за драматургију Факултета драмских уметности у Београду (1995), а магистрирао на Одсеку за театрологију истог факултете (1999) тезом: *Дела савремених домаћих драмских писаца на репертоару Атељеа 212 у раздобљу 1967-1987*. Докторирао је дисертацијом *Митска матрица у уметничким и медијским текстовима* (Сартр, Вендерс, Рансмајер, Бејкон) на Интердисциплинарним студијама Универзитета уметности у Београду. Редовни је професор на Институту за уметничку игру Универзитета „Унион – Никола Тесла” у Београду, где предаје *Увод у драматургију и Естетику*. Две године (2019-2021) радио је као предавач на Higher College of Technology у Уједињеним Арапским Емиратима на катедри за медије. Радио је као главни драматург позоришта Атеље 212 у Београду (1996-1999), као заменик директора драме Народног позоришта у Београду (2001), за-



тим као драматург Народног позоришта у Београду (2003), асистент-уметнички сарадник на предмету Драматургија на Академији уметности БК у Београду (1998-2007) и као доцент на предметима Историја светске драме и позоришта и Историја националне драме и позоришта на истом факултету. Од 2008. године је доцент, па потом ванредни професор на предмету Креативно писање, читање и интерпретација на Факултету за културу и медије у Београду. Објавио је уџбеник из креативног писања „Креативно писање, наратолошки приступ тексту и контексту” (2011). Од 1995. године пише есеје, драме, приповетке, а објавио је до сада 16 романа. Добитник је Октобарске награде града Београда за књигу драма Аргивски инцидент (Скупштина града Београда, 1996) и Награде „Лаза Костић”, Салона књига у Новом Саду за роман „Кућа од соли” (2016).

Никола Божиловић (1951)

дугогодишњи редовни професор на Департману за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу. На основним студијама предавао предмете: Социологија културе, Културологија, Социокултурна антропологија и Социологија уметности. Држао је наставу на изборним предметима: Поп и рок култура, Социологија филмске комуникације и Кич култура. Аутор више студија, монографија и уџбеника: Социологија и култура (1985), Филмска комуникација (1996), Социологија културе: пролегомена (1998), Одисеја филма (2000), Кич: студија о човеку и псеудокултури (2002), Рок култура (2004), Кич култура (2006), Култура и идентитети на Балкану (2007), Уметност, креација, комуникација (2008), Изван главног тока: социологија музичких поткултура (2009), Сва лица културе: студије и огледи из антропосоциологије (2010), Културно клатно: огледи о традицији и модернизацији културе српског друштва (2014), Огледи о популарном (2016). Монографија овог аутора Кич култура преведена је на словачки језик и под насловом *Gýčová kultúra* (2014) публикована у Братислави, у издању куће *Malé centrum*. Објавио је и око сто научних радова у еминентним часописима у земљи и иностранству. Био је ментор четири докторске дисертације, седам магистарских и преко осамдесет дипломских радова. У периоду 2005-2009, био је уредник међународног часописа Универзитета у Нишу *Facta universitatis* (serija *Philosophy, Sociology, Psihology and History*). Члан је уредништва часописа *European Journal of Social Behaviour* (Panteion University, Athens, Greece).

Мила Алечковић Николић (1959)

после гимназије студира клиничку психологију на Универзитету у Београду са медицином и филозофијом (Париз). Још као студент преводи и приређује необјављене епистемолошке и математичке есеје Жана Пијажеа (које штампа Нолит: „Порекло сазнања”). За тај рад добија стипендију француске владе и, после завршених студија психологије у Београду, одлази на школовање у Француску. Уписује се на Високу школу социјалних студија (*École des Hautes Études en*

Sciences Sociales, EHESS) у класи Пјера Грекоа (Pierre Gréco), настављача Жана Пијажеа, одсек: психологија интелигенције. Потом одлази на Универзитет Пенсилваније у Филаделфији. При повратку у Француску магистрира, а затим докторира на Сорбони 1994. године радом „Појам несвесног у савременим психолошким теоријама“, пред комисијом са Сорбоне, из Хајделберга и Оксфорда, као и париском јавношћу. Рад је почасно одбрањен: *Très honorable*. Професор је по позиву, гостује као предавач на универзитетима и у институтима широм света. Као члан српске и тада југословенске екипе, учесник је Психијатријског конгреса у Бјарицу 1998. године, као и конгреса у Прагу, Лијежу, Риму, Универзитета Сорбоне и Универзитета „Да Винчи“ у Паризу, Перпињану, Ници, Универзитета „Макгил“ у Монреалу, Универзитета у Лозани, Бенгазију, Института „Виготски“ у Москви, Католичког универзитета у Хајмегену, укључујући и Национални институт социјалних наука у Пекингу. Аутор је око сто стручних радова на неколико језика и неколико књига. Члан је Светског друштва за психопатологију експресије и психотерапију уметношћу и српски представник у њему (Société Internationale de Psychopathologie de l'Expression et de l'Art thérapie) са центром у Паризу (болница Saint-Anne). Члан је међународног научног Друштва „Милева Марић-Ајнштајн“. Као универзитетски професор предаје предмете: Психологија личности, Психопатологија личности, Антропологија личности, Когнитивна неуро психологија, Психологија стваралаштва, Психолошке школе и правци, Психологија учења 2 и Психологија манипулације.

Марија Зотовић-Костић (1970)

је редовни професор на Одсеку за психологију Филозофског факултета у Новом Саду на предметима из области Развојне психологије на сва три нивоа студија. Основне студије психологије завршила 1993. године на Филозофском факултету у Новом Саду, на Одсеку за психологију. На истом факултету наставила последипломске студије, магистрирала 1998. године, а затим и докторирала 2002. године из области Развојне психологије. Боравила на постдокторском усавршавању на Middlesex универзитету у Лондону, Велика Британија, школске 2006/07. године. Запослена на Одсеку за психологију Филозофског факултета у Новом Саду од 1994. Године, у звању редовног професора од 2013. године. Била је руководилац пројекта „Ефекти егзистенцијалне несигурности на појединца и породицу у Србији“, финансираног од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја (2011-2020), као и других пројеката финансираних од стране Министарства науке и Покрајинског секретаријата за науку. Добитник стипендије у оквиру Junior Faculty Development Program, коју додељује State Department USA (the Bureau of Educational and Cultural Affairs of the United States Department of States), 2003. године. Добитник прве додељене годишње награде Извршног већа АП Војводине за младог научника и истраживача у области друштвених наука 2004. године. Добитник стипендије за постдокторско усавршавање од Министарства за науку и технолошки развој 2006. године.



Области интересовања и истраживања: развојна психологија, когнитивни развој, теорије и истраживачке методе у развојној психологији стрес и ментално здравље деце и адолесцената, превладавање стреса, индивидуалне разлике у реаговању на стрес развој у неповољним животним околностима, резилијентност. Уредница посебних тематских зборника, ауторка и коауторка бројних научних и стручних чланака, монографија и уџбеника попут: Ратни стрес. Постоје ли отпорна деца? Београд: Задужбина Андрејевић (1999); Стрес и ментално здравље деце: студија последица бомбардовања, Београд: Задужбина Андрејевић (2004); Ментално здравље младих у АП Војводини: стање и перспектива, Нови Сад: ЦПЗВ (2016, први коаутор); Здравствено васпитање о репродуктивном здрављу, Нови Сад: Покрајински секретаријат за спорт и омладину АПВ (2014, коаутор); Развојна психологија. Београд: ЦПП ДПС (2017, коаутор).

Маја Димитријевић (1973)

дипломирала је на Филолошком факултету у Београду (2003), магистрирала на Педагошком факултету у Јагодини (2010) и докторирала, такође, на Филолошком факултету Универзитета у Београду (2016). У звање доцента на Факултету педагошких наука у Јагодини Универзитета у Крагујевцу, изабрана је 2017. године у научној области Методика наставе српског језика и књижевности. Поред Методике, на ФПНЈ предаје Књижевни жанр у настави, Наставу граматике у основној школи, Стваралачку наставу језика и књижевности и изводи Методички практикум српског језика и књижевности. Објавила је значајан број научних радова у домаћим и иностраним часописима и зборницима.



О часопису

У часопису „Друштвени хоризонти” објављују се радови који су резултат појединачних и групних (највише три коаутора) истраживања у области друштвених наука.

Часопис се публикује у штампаној и електронској форми два пута годишње, у јуну и децембру.

Часопис објављује:

1. оригиналане научни радове (у којима се саопштавају претходно не-објављивани резултати сопствених истраживања) – ОНР;
2. прегледне радове (који садрже оригиналан, детаљан и критички приказ истраживачког проблема или подручја у коме је аутор остварио одређени научни допринос, видљив на основу аутоцитата) – ПР;
3. кратка или претходна саопштења (оригинални научни рад прелиминарног карактера) – КС, ПС;
4. научне критике и полемике (расправе о одређеној теми засноване искључиво на научној аргументацији) – НК, НП;
5. стручне радове (у којима се представљају и промишљају искуства корисна за унапређење професионалне праксе) СР;
6. информативне прилоге (уводнике, коментаре, осврте, белешке) – ИП, и
7. приказе публикација (књига, зборника, часописа, научних догађаја и сл.) – ПП.

Радови се објављују на српском језику и ћириличком писму или на енглеском језику и латиничном писму.

Рокови за слање радова су: 1. фебруар и 1. август. Радове слати на имејл адресу: dh.office@fdn.edu.rs

Услови за објављивање радова

Сви радови се анонимно рецензирају. Могу бити објављени само радови који су позитивно рецензирани.

Аутори су у обавези да уз рад доставе потписану и скенирану изјаву да рад није претходно објављен или понуђен другој публикацији за објављивање и да у целини или у деловима није реч о плагијату или аутоплагијату. Образац изјаве може се преузети са интернет-странице часописа: <https://www.fdn.edu.rs>

Аутори су дужни да доставе лекторисан текстове у складу са овим упутством, у супротном неће бити разматрани за објављивање.

Радови под редним бројевима 1, 2. и 4. могу имати највише 40.000 карактера

са размацама, укључујући фусноте и ендноте, не узимајући у обзир наслов и сажетке на српском и енглеском језику и списак референци.

Радови под редним бројевима 3. и 5. могу имати највише 25.000 карактера са размацама, укључујући фусноте и ендноте, не узимајући у обзир наслов и сажетке на српском и енглеском језику и списак референци.

Радови под редним бројевима 6. и 7. Могу имати највише 10.000 карактера са размацама, укључујући фусноте и ендноте.

Изузетно, ако Уредништво процени научну, стручну или информативну оправданост, рад може бити и обимнији.

Стандарди за припрему рада

- Рад мора да садржи: 1) податке о аутору или коауторима, 2) наслов 3) апстракт и кључне речи на српском језику, односно енглеском језику ако је њиме написан, 4) текст, 5) најмање два међунаслова, 6) литературу и 7) податке о аутору или коауторима, наслов, сажетак и кључне речи на енглеском језику, ако је написан на српском језику, односно податке о аутору или коауторима, наслов, сажетак и кључне речи на српском језику, ако је написан на енглеском језику и 8) фотографије аутора и коаутора у JPG формату и биографије до 15 редова, које обавезно садрже, после имена и презимена, годину рођења у заградама.

- Рад може да садржи: поднаслов, илустрације (тебеле, графиконе, шеме, фотографије, цртеже и сл.), фусноте, ендноте, вебографију и остале изворе.

- Рад мора да буде припремљен у програму Microsoft Word, формат странице A4, све маргине 2,54 центиметра, врста слова Times New Roman, величина слова (Font size) 12, једноструки проред (Line spacing: Single).

- Подаци о аутору или коауторима: име и презиме јединог или првог аутора (прва страница, први ред, леви блок - Align); пун назив институције у којој ради (други ред, без прореда, леви блок); седиште институције у којој је ради (трећи ред, без прореда, леви блок); по истом начелу следе подаци о коауторима; уз име аутора и сваког коаутора ставља се звездица¹ која упућује на могући контакт са њима.

Иза следи једнокорачна белина (Enter).

- Наслов рада пише се великим а, евентуални, поднаслов малим словима (и наслов и поднаслов: средина (Center), без прореда ако су у више редова). Наслов и поднаслови пишу се црним словима (Bold).

Иза следи једнокорачна белина (Enter).

- Апстракт садржи од 150 до 200 речи и пише се иза одреднице Апстракт (Bold) која почиње новим редом (First line 12.7), а иза ње стављају се две тачке (:).

* Контакт: e-mail



После две тачке прво слово је велико, а текст је Regular.

Кључне речи садрже од 5 до 10 речи или синтагми иза одреднице Кључне речи (Bold) која почиње новим редом (First line 12.7), иза ње стављају се две тачке (:), пишу се великим словима, текст је Regular, а свака кључна реч је од других раздвојена запетом, са тачком на крају наведених кључних речи.

Иза следи једнокорачна белина (Enter).

- Текст у целини пише се Regular, са изравнатим маргинама (Justify), започиње новим редом (First line 12.7), као и сваки следећи пасус у тексту, без прореда (Line spacing: Single).

- Међунаслови су не обележавају редним бројевима и пишу се на средини (Center) црним словима (Bold). Међунаслови су од претходног и текста који следи одвојени једнокорачним белинама (Enter).

- У фуснотама се дају краћа објашњења делова основног текста (до пет редова), а у енднотама (на крају текста, пре литературе) шире експликације (до 20 редова) које се односе на одређени део основног текста. Фусноте и ендноте почињу новим редом (First line 12.7) и пишу се величином слова (Font size) 10, без прореда (Line spacing: Single).

- Илустрације (тебеле, графикони, шеме, фотографије, цртежи и сл.) дају се одвојени од претходног текста једнокорачном белином (Enter) и имају обавезан потпис који је од илустрација одвојен истом таквом белином. Потпис садржи врсту илустрације са редним бројем, написану курзивом (Italic), следе две тачке (:) иза којих се пише објашњење илустрације (Regular) са великим словом на почетку. Илустрација и потпис дају се на средини (Center). И иза потписа следи једнокорачна белина (Enter). Пример:

Табела 1: Објашњење табле

- Директни и индиректни цитатати, укључујући аутоцитате, дужи од једног реда, визуелно се издвајају једнокорачном белином од претходног и текста који следи (Enter), као и ширењем бочних маргина за 0,6 центиметара. Примери директног и индиректног цитата:

„Директан цитат почиње новим редом (First line 12.7), обавезно садржи наводнике, који су написани по правопису српског, односно енглеског језика. У тексту написаном на српском језику наводници се пишу на следећи начин: „цитирани текст”, наикако другачије (нпр. „цитирани текст„ или »цитирани текст« и сл.). (Извор директног цитата)

Индиректни цитат подразумева коришћење у тексту одређеног података, идеје, става, мишљења, предвиђања итд. који није дословно преузет, али не

представља резултат самосталног истраживачког рада (ко)аутора текста. Такође почиње новим редом, али се не користе наводници. (Извор индиректног цитата)

- Извори директних и индиректних цитата дају се у загради на крају цитата, после наводника, код директних, и тачке, код индиректних цитата, на писму публикације из којих су цитати коришћени. Потун библиографски податак публикације из које је директан или индиректан цитат коришћен даје се у литератури, вебографији или осталим изворима на крају рада. Примери:

(Презиме, година: страница/е)

(Презиме, Иницијал/и имена. година: страница/е) када се у литератури појављују два иста презимена

(Презиме, Иницијал/и имена. и презиме, Иницијал/и имена. година: страница/е) када се у литератури појављују коаутори са истим презименима

(Презиме и други, година: страница/е) када је више од два аутора

(Презиме, година: страница/е; Презиме, година: страница/е; Презиме, година: страница/е; итд.) код индиректних цитата којима се сажимају подаци, идеје, ставови, мишљења, предвиђања итд. више од једног аутора

(Презиме, година: веб-адреса)

(Презиме, Назив дневних или периодичних новина, година/број: страница/е) код осталих извора

(Назив документа, година: страна) код осталих извора.

(Исто: страница/е) код директних и индиректних цитата из истог извора који следе један за другим

- У литератури, која се пише малим словима са великим почетним словом – Литература, и две тачке без белине (:), црним словима и курзивом (**Bold** и *Italic*), на средиини (*Center*), са једнокорачним белинама од последње реченице у тексту и од прве библиографске јединице (*Enter*), наводе се искључиво публикације – књиге, часописи, зборници радова – које су директно или индиректно цитиране у раду. Литература садржи потпуне библиографске податке о свакој коришћеној публикацији на језику и писму на којима је објављена. Редослед публикација даје се по азбученом реду презимена јединог или првог аутора, са редним бројем испред сваке публикације.

Пример библиографских података о књигама које се наводе у литератури:

Презиме Име (година објављивања): Пун назив књиге (*Italic*); Место издања: Издавач.

Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун назив књиге (*Italic*); Место издања: Издавач.



Презиме Име, Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун назив књиге (*Italic*); Место издања: Издавач.

Пример библиографских података о часописима који се наводе у литератури:

Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста; Назив часописа (*Italic*), вол. римски број, бр. арапски број; Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста; Назив часописа (*Italic*), вол. римски број, бр. арапски број; Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Презиме Име, Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста; Назив часописа (*Italic*), вол. римски број, бр. арапски број; Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Пример библиографских података о зборницима радова који се наводе у литератури:

Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста. У: ур. или пр. Презиме/на, Иницијал/и имена. Пун назив зборника радова (*Italic*); Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста. У: ур. или пр. Презиме/на, Иницијал/и имена. Пун назив зборника радова (*Italic*); Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Презиме Име, Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста. У: ур. или пр. Презиме/на, Иницијал/и имена. Пун назив зборника радова (*Italic*); Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

- У (евентуалној) вебографији, која се пише малим словима са великим почетним словом – Вебографија, и две тачке без белине (:), црним словима и курзивом (**Bold** и *Italic*), на средиини (*Center*), са једноструким белинама од последње библиографске јединице у литератури и од прве библиографске јединице у вебографији (*Enter*), наводе се искључиво електронски објављене публикације – књиге, часописи, зборници и текстови на веб-порталима или веб-сајтовима – које су директно или индиректно цитиране у раду. Редослед публикација даје се по азбученом реду презимена јединог или првог аутора, са редним бројем испред сваке електронски објављене публикације на језику и писму на којима је објављена.

Примери библиографских података о електронским публикацијама које се наводе у вебографији:

Презиме Име, Пун наслов текста (*Italic*); веб-адреса (приступљено: дан, месец, година)

Пун наслов текста (*Italic*); веб-адреса (приступљено: дан, месец, година)

- У (евентуалним) осталим изворима, који се пишу малим словима са великим почетним словом – Остали извори, и две тачке без белине (:), црним словима и курзивом (**Bold** и *Italic*), на средиини (*Center*), са једноструким белинама од последње библиографске јединице у литератури, односно (евентуалној) вебографији и од прве библиографске јединице осталим изворима (*Enter*), наводе се искључиво остале публикације – документи, дневне и периодичне новине и сл.) – које су директно или индиректно цитиране у раду. Редослед публикација даје се по азбученом реду назива публикације, са редним бројем испред сваке, на језику и писму на којима је објављена.

Примери библиографских података о публикацијама које се наводе у осталим изворима:

Презиме Име (година): Пун наслов текста; Назив дневних или периодичних новина (*Italic*), бр. арапски број; Место: Издавач; стр. арапски број.

Пун наслов документа (година); Место: Издавач; стр. арапски број.

- Ако је рад написан на српском језику и ћириличном писму, после литературе (евентуално вебографије, односно осталих извора) завршава се именима (ко)аутора и афилијацијама, насловом и, евентуалним, поднасловом рада, апстрактом и кључним речима на енглеском језику и латиничном писму по истом упутству за српски језик. За Апстракт се користи израз – *Abstract*, а за кључне речи – *Keywords*.

Ако је рад написан на енглеском језику и латиничном писму, после литературе (евентуално вебографије, односно осталих извора) завршава се именима (ко)аутора, афилијацијама, апстрактом и кључним речима на српском језику и ћириличном писму по овом упутству.

About the journal

The journal Social Horizons publishes papers that are the result of individual and group (maximum three co-authors) research in the field of social sciences.

The journal is published in printed and electronic forms twice a year, in June and December.

The journal publishes:

1. original scientific papers (in which previously unpublished results of one's own research are announced) – OSP;

2. reviewed papers (which contain an original, detailed and critical presentation of the research problem or area in which the author has made a certain scientific contribution, visible on the basis of autocitations) – RP;

3. short or previous announcements (original scientific work of preliminary character) – SA, PA;

4. scientific criticism and polemics (discussions on a certain topic based exclusively on scientific argumentation) – SC, SP;

5. professional papers (in which the experience useful for the improvement of professional practice is presented and considered) – PP;

6. informative attachments (introductions, comments, reviews, notes) – IA, and

7. reviews of publications (books, collections, journals, scientific events, etc.) – RP.

Papers are published in Serbian and Cyrillic alphabet or in English.

Deadlines for submitting papers are: February 1 and August 1. Papers should be sent to the e-mail address: dh.office@fdn.edu.rs

Conditions for publishing the papers

All papers are reviewed anonymously. Only papers that have been positively reviewed can be published.

The authors are obliged to submit a signed and scanned statement which confirms that the paper has not been previously published or offered for another publication and that, in whole or in part, it is not plagiarism or autoplagiarism. The statement form can be downloaded from the journal's website: <https://www.fdn.edu.rs/>

Authors are required to submit proofread texts in accordance with this instruction, otherwise they will not be considered for publication.

Papers under ordinal numbers 1, 2 and 4 can have a maximum of 40,000

characters with spaces, including footnotes and endnotes, without taking into account the title and abstracts in Serbian and English and the list of references.

Papers under ordinal numbers 3 and 5 may have a maximum of 25,000 characters with spaces, including footnotes and endnotes, not taking into account the title and abstracts in Serbian and English and the list of references.

Papers numbered 6 and 7 can have a maximum of 10,000 characters with spaces, including footnotes and endnotes.

Exceptionally, if the Editorial Board assesses scientific, professional or informative justification, the paper may be more extensive.

Standards for the preparation of papers

- The paper must contain: 1) information about the author or co-authors, 2) the title 3) the abstract and key words in Serbian, or English, 4) the text, 5) at least two subtitles, 6) literature and 7) data on the author or co-authors, the title, abstract and keywords in English, if it is written in Serbian, or data on the author or co-authors, the title, the abstract and keywords in Serbian, if it is written in English and 8) photographs of authors and co-authors in JPG format and biographies up to 15 lines, which must contain, after the name and surname, the year of birth in parentheses.

- The paper may contain: subtitle, illustrations (tables, graphs, schemes, photographs, drawings, etc.), footnotes, endnotes, webography and other sources.

- The paper must be prepared in Microsoft Word, A4 page format, all margins 2.54 centimeters, font type Times New Roman, font size 12, single line spacing.

- Information about the author or co-authors: the name and surname of the only or the first author (the first page, the first line, the left block - Align); the full name of the institution in which he/she works (the second row, without spacing, left block); the location of the institution in which he/she works (the third row, without spacing, left block); the data on co-authors follow the same principle; next to the name of the author and each co-author, an asterisk is placed indicating possible contact with them.

It is followed by Enter key.

- The title of the paper is written in capital letters and, possibly, the subtitle in smaller font (both the title and the subtitle: at the center), without spacing if they are in several lines. The title and subtitle are written in bold.

It is followed by Enter key.

- The abstract contains from 150 to 200 words and is written after the entry in bold which starts with a new line (the first line 12.7), and the colon is placed after it (:). After the colon, the first letter is capital, and the text is regular.

Keywords contain 5 to 10 words or phrases after the keyword entry (bold) that starts with a new line (the first line 12.7), followed by the colon (:), written in capital letters, the text is regular, and each keyword is separated from the others by a comma, with a full stop at the end of the keywords listed.

It is followed by Enter key.

- The text as a whole is written regular, with flattened margins (Justify), starting with a new line (the first line 12.7), as well as each subsequent paragraph in the text, without spacing (single line spacing).

- Section titles are not marked with ordinal numbers and are written in the center in bold. They are separated from the previous text and the following one by Enter key.

- In the footnotes, shorter explanations of parts of the basic text (up to five lines) are given, and in the endnotes (at the end of the text, before the literature) wider explanations (up to 20 lines) that refer to a certain part of the basic text. Footnotes and endnotes begin with a new line (the first line 12.7) and are written in font size 10, single line spacing).

- Illustrations (tables, graphs, schemes, photographs, drawings, etc.) are given separated from the previous text by pressing Enter and have description which is separated from the illustrations by the same white. The description contains a type of illustration with an ordinal number, written in italics, followed by the colon (:) followed by an explanation of the illustration (regular) with a capital letter at the beginning. The illustration and description are given in the center. The description is followed by Enter key. This is an example:

Table 1: The explanation of the table

- Direct and indirect citations, including autocitations, longer than one line, are visually distinguished by Enter key from the previous text and the following one (Enter key), as well as by expanding the side margins by 0.6 centimeters. These are examples of direct and indirect citations:

„The direct quote begins with a new line (the first line 12.7), it must contain quotation marks, which are written according to the orthography of Serbian or English. In a text written in Serbian, quotation marks are written as follows: „quoted text”, not differently (e.g. „quoted text,, or »quoted text«, etc.).

(The source of direct quotation)

Indirect citation implies the use of certain data, ideas, attitudes, opinions, predictions, etc. in the text which is not taken literally, but does not represent the result of independent research work of the (co) author of the text. It also starts with a new line, but no quotes are used. (the indirect citation source)

- Sources of direct and indirect citations are given in parentheses at the end of the citation, after quotation marks, in direct citations, and full stops, in indirect citations, in the letter of the publication from which the citations were used. The complete bibliographic data of the publication from which the direct or indirect citation was used is given in the literature, webography or other sources at the end of the paper. These are examples:

(The surname, the year: page (s))

(The surname, the initial (s) of the name. The year: page (s)) when two identical surnames appear in the literature)

(The surname, the initial(s) of the name and surname, the initial(s) of names. The year: page (s)) when co-authors with the same surnames appear in the literature

(The surname and others, the year: page (s)) when there are more than two authors)

(The surname, the year: page (s); The surname, the year: page (s); The surname, the year: page (s), etc.) for indirect citations that summarize data, ideas, attitudes, opinions, predictions, etc. of more than one author)

(The surname, the year: web address)

(The surname, The name of a daily or periodicals, the year / number: page (s)) from other sources

(Document name, the year: page) for other sources.

(Ibid: page (s)) for direct and indirect quotations from the same source that follow one another

- In literature, which is written in small letters with a initial capital letter - Literature, and the colon (:), in bold and italics, in the center, with Enter key from the last sentence in the text and from first bibliographic units (Enter), only publications - books, journals, collections of papers - that are directly or indirectly cited in the paper are listed. The literature contains complete bibliographic data on each used publication in the language and script in which it was published. The order of publications is given in alphabetical order of the surnames of the sole or first author, with the ordinal number in front of each publication.

An example of bibliographic data on books cited in the literature:

The surname The name (the year of publication): The full title of the book (italics); The place of publication: The publisher.

The surname The name (the year of publication): The full title of the book (italics); The place of publication: The publisher.

The surname The name, The surname The name and The surname The name (the year of publication): The full title of the book (italics); The place of publication: The publisher.



THE JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

SOCIAL HORIZONS

PUBLISHED TWICE A YEAR / VOL. I, NO. 2, DECEMBER 2021

Published by



Faculty of Social Sciences
11070 Belgrade, Bulevar umetnosti 2a
<https://www.fdn.edu.rs>

For the publisher

Mirko Miletić PhD, Dean of the Faculty of Social Sciences

Editor in Chief

Dragana Trifunović PhD

Editorial Board

Mike Friedrichsen PhD (Germany), Arulchelvan Sriram PhD (India), Sebastian Stępień PhD (Poland),
Valentina Marinescu PhD (Romania), Predrag Terzić PhD, Goran Lalić PhD, Milica Nestorović PhD,
Marko Đorđević PhD, Nenad Perić PhD, Srđan Žikić PhD, Andrija Blanuša PhD,
Slobodan Petrović PhD (Serbia), Zdravko Sordjan PhD (Slovenia),
Guillermo de Haro Rodríguez (Spain), John Carey PhD (USA)

Scientific Council

Juan Carlos Radovich PhD (Argentina), Giorgi Kvinikadze PhD (Georgia),
Gyöngyvér Hervainé Szabó PhD (Hungary), Manish Verma PhD (India), Jan Polcyn PhD (Poland),
Francisco José Bernardino da Silva Leandro PhD (Portugal), Slobodan Pajović PhD – President,
Marko Carić PhD, Ljubiša Despotović PhD, Jovan Bazić PhD, Mirko Kulić PhD, Predrag Kapor PhD,
Mirko Miletić PhD (Serbia)

Reviewers

All members of the Editorial Board and Tamás Tóth PhD (Hungary), Pawel Dahlke PhD (Poland),
Srbobran Branković PhD, Zoran Jevtović PhD, Dragana Gnjatović PhD, Vesna Milanović PhD,
Biljana Ratković Njegovan PhD, Tatjana Milivojević PhD, Ljiljana Manić PhD, Maja Vukadinović PhD,
Nataša Simeunović Bajić PhD, Boris Labudović PhD, Marija Vujović PhD, Iva Šidanin PhD (Serbia)

Secretary of the Editorial Board

Ana Jevtović MA

Language editors

Nevena Miletić Sarić MA, the Serbian language
Nataša Katanić MA, the English language

Graphic Design

Dušan Oluić

Printed by

„Donat Graf”, Belgrade

Circulation

300 copies

ISSN 2787-0693

eISSN 2787-1207

UDC 3

INDEXED IN: SCIndex/Serbian Citation Index



JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

SOCIAL HORIZONS

SH Vol. I

SH No. 2

SH DECEMBER 2021.

FACULTY OF SOCIAL SCIENCES



ISSN 2787-0693

eISSN 2787-1207

UDC 3

INSTEAD OF AN EDITORIAL

Dragana Trifunović

A STEP TOWARDS THE INTERNATIONAL ACADEMIC COMMUNITY

ARTICLES

Ljubiša R. Mitrović

**SOME ASPECTS OF THE UNIVERSITY EDUCATION CRISIS,
THE NEED FOR DEMARGINALIZATION OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
AND THE RENEWAL OF THE ROLE OF INTELLECTUALS TODAY**

Angeliki Larda

SOCIO-ECONOMIC ACHIEVEMENTS OF THE FIRST PERONISM (1946-1952)

Mirko Miletić

ANCIENT AND CHRISTIAN HERITAGE IN COMMUNICOLOGY

Marija Bornijašević

**THE SERBIAN LANGUAGE AND CYRILLIC
IN EVERYDAY LIFE AND THE MEDIA**

Miomir Petrović

**THEORY OF FREYTAG'S PYRAMIDE
AND ITS APPLICABILITY TO MODERN LITERATURE**

Nikola Božilović

**BLACK WAVE – CHANGING THE AESTHETIC PARADIGM
AND IDEOLOGICAL (DIS)COURSE**

REVIEWS

Mila Alečković Nikolić

ANCIENT EDUCATION AND TODAY'S PEDAGOGICAL AWARENESS

Marija Zotović Kostić

**WHAT ARE WE TALKING ABOUT WHEN WE ARE TALKING ABOUT
THE PSYCHOLOGY OF SPORT?**

Maja Dimitrijević

EIGHT CENTURIES OF SERBIAN RHETORIC